

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

HİBRİT SAVAŞLAR VE SURİYE ÖRNEĞİ

GAFFAR TÜRKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

DOÇ. DR. HASAN ALPAY KARASOY

Konya-2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gaffar TÜRKOĞLU
	Numarası	154228002009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ Kamu Yönetimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hasan Alpay KARASOY
Tezin Adı		HİBRİT SAVAŞLAR VE SURİYE ÖRNEĞİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Hibrit Savaşlar ve Suriye Örneği başlıklı bu çalışma 17/12/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Doç. Dr. Hasan Alpay KARASOY	Danışman	
Prof. Dr. Orhan GÖKÇE	Üye	
Doç. Dr. İsmail AKBAL	Üye	
Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Faruk ÖZÇINAR	Üye	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gaffar TÜRKOĞLU		
	Numarası	154228002009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
	Tezin Adı	HİBRİT SAVAŞLAR VE SURİYE ÖRNEĞİ		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

ÖNSÖZ

Savaşın tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Aktörleri, yapısı, yöntemi ve boyutları sürekli değişim ve dönüşüm geçirerek bir evrim süreci izlemektedir. Akademik çalışmalarda üzerinde en çok durulan konulardan biri de hiç şüphesiz savaşlardır. Her dönem farklı dinamiklerle karşımıza çıkan savaş, modern çağ ve küreselleşme ile beraber klasik anlamdaki savaşlardan çok farklı bir forma bürünmüştür. Savaş her anlamda, daha önceki dönemlerden daha da karmaşık bir yapı kazanmıştır.

Tez konusu olarak ‘Hibrit Savaşlar ve Suriye Örneği’ni seçmemdeki nedenler; bu yeni savaş konseptinin her anlamda güncel olması ve ülkemizde akademik anlamda üzerine çok da fazla araştırma yapılmaması ve araştırılması da zor bir konu olmasına rağmen, bir o kadar da beni heyecanlandığı için böyle bir konuyu araştırmak istedim. Hibrit savaşın bulunduğu söylenen birkaç tane güncel savaş örneği olmasına rağmen, içlerinde bu savaş konseptinin tam anlamıyla uygulandığı güncel iki örnek vardır. Bunlardan bir Ukrayna iç savaşı diğeri de Suriye iç savaşıdır. Aktörleri ve yapısı gereği çok daha karmaşık ve daha güncel olan ve bu anlamda daha iyi bir örnek olduğunu düşündüğüm Suriye iç savaşını çalışmak istedim.

Zaman ve mekân fark etmeksizin daima katkı ve desteklerini büyük bir özveriyle gördüğüm, akademik danışmanlığımı yapan hocam Doç. Dr. Hasan Alpay Karasoy’a şükranlarımı sunuyorum. Çalışma boyunca bana yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Orhan Gökçe’ye teşekkürü bir borç bilirim. Hayatımın her aşamasında bana destek olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatıma girdiği ilk günden beri bana her anlamda değer katan ve tezimi hazırlamamda da yardımlarını esirgemeyen nişanlım Asiye Taşbent’e çok teşekkür ederim. Eğitim hayatımda benden emeklerini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Çiftçi’ye ve burada adlarını zikredemediğim tüm hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Savaş, insanoğlunun en eski etkileşim araçlarından bir tanesidir. Kısacası savaş, siyasal toplulukların bir davranış biçimidir. Bu davranış biçimi tarihsel süreç içerisinde değişim ve dönüşüm geçirmiştir.

Tarih boyunca savaş meydanında kullanılan teknoloji ve teçhizatlar, savaşları birbirinden ayırmış ve araştırmacılar da daha iyi araştırma yapabilmek için savaşları sınıflandırmışlardır. Lind ve arkadaşları; savaşları, savaş meydanında kullanılan teknoloji ve teçhizata göre sınıflandırmış ve savaşları dört kuşağa ayırmışlardır; birinci kuşak savaşlar, 15. ve 16. yüzyıllarda meydana gelen savaşlardır. Özellikle de Napolyon Savaşları bu savaş kuşağının simgesi haline gelmiştir. İkinci kuşak savaşlar ise daha çok hızlı manevra kabiliyetinin gösterildiği savaşlardır. Üçüncü kuşak savaşlar ise manevra kabiliyetinin yanında bilginin de ön plana çıktığı savaşlardır. Dördüncü ve son kuşak savaşlar ise artık bilginin yanında siber uzayın da işin içine girdiği, her zaman her yerde herkese karşı olunan savaşlardır.

Zaman ve mekânın bu kadar iç içe geçtiği modern çağda, savaş ontolojik ve epistemolojik anlamda değişim ve dönüşüm geçirerek yeni bir forma bürünmüştür. Bu yeni formun adı; hibrit savaşlardır. Bu yeni savaş konsepti hem yapısı hem de aktörleri bakımından klasik savaşlardan çok daha farklı ve karmaşıktır.

Bu çalışmada; savaşın ne olduğu ve tarihsel süreç içerisinde nasıl bir değişim süreci izlediği dört ayrı kuşak, başlıklar altında incelenecek. Daha sonra yeni bir savaş konsepti olan hibrit savaş anlayışı, özellikleri, araçları ve yöntemleri, aktörleri üzerinde derinlemesine bir inceleme yapıldıktan sonra hibrit savaş konseptinin Suriye iç savaşında nasıl vuku bulduğu ve devamında nasıl bir seyir izlediğinin üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Savaş Evrimi, Savaş Kuşakları, Hibrit Savaş.

ABSTRACT

War is one of the oldest tools of human interaction. In short, war is a form of behavior of political communities. This behavior has changed and transformed in the historical process.

Throughout history, the technology and equipment used in the battlefield distinguished the wars and the researchers classified the wars in order to do better study. Lind et al. classified wars according to technology and equipment used in the battlefield and divided wars into four generations; first-generation wars are the wars that occurred in the 15th and 16th centuries. Especially the Napoleonic Wars became the symbol of this war zone. The second generation wars are mostly the battles with more rapid maneuverability. Third generation battles are the wars in which knowledge comes to the fore besides maneuverability. Fourth and last generation battles are the wars that are everywhere against everybody including cyber space as well as information.

In this modern era in which time and space are so intertwined, the war has transformed into a new form undergoing a change and transformation in ontological and epistemological terms. The name of this new forms; is hybrid wars. This new concept of war is very different and more complex than classical wars in terms of both its structure and actors.

In this study; what the war is and how it has followed the process of change in history will be examined under four different generation wars titles. Afterwards, when an in-depth study on the hybrid warfare, a new concept of warfare, its features and methods and actors is carried out, how the hybrid war concept took place in the Syrian civil war will be emphasized.

Key Words: War, Evolution of War, War Generations, Hybrid War.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADP	: Army Doctrine Publication
AŞ	: Ahraru”ş-Şam
BBC	: British Broadcasting Corporation
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Konseyi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
FMFM	: Fleet Marine Force Manual
GAO	: General Accounting Office
HPG	: Hêzên Parastina Gel - Halk Savunma Güçleri
HPŞ	: Hêza Parastina Şingal - Şengal Savunma Birlikleri
HTŞ	: Heyet-i Tahriru”ş-Şam
IDF	: İsrail Defense Force
İİD	: Irak İslam Devleti
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
KCK	: Koma Civakên Kurdistan - Kürdistan Topluluklar Birliği
KUK	: Kürt Ulusal Konseyi
OIF	: Operation Iraqi Freedom
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PDK-S	:Partiya Demokrata Kurdistan Sûriye-Suriye Kürdistan Demokratik Partisi
PJAK	: Partiya Jiyana Azad Kurdistanê - Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê - Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
QDR	: Quadruple Data Rate
SMDK	: Suriye Muhalefeti ve Devrimci Güçler Koalisyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
ŞFC	: Şam Fethi Cephesi

TDK : Türk Dil Kurumu

TEV-DEM :Tevgera Civaka Demokratîk - Demokratik Toplum Hareketi

TY :Tarih Yok

VD : Ve Diğerleri

YPG : Yekitiya Parastina Gel -Halk Savunma Birlikleri

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	İ
ÖZET	İİ
ABSTRACT.....	İİİ
KISALTMALAR.....	İV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ KUŞAKLARI

1.1. Kavramsal Çerçeve.....	9
1.2. Savaşın Tarihsel Süreç İçerisindeki Evrimi	13
1.2.1. Birinci Kuşak Savaşlar.....	15
1.2.2. İkinci Kuşak Savaşlar	16
1.2.3. Üçüncü Kuşak Savaşlar	17
1.2.4. Dördüncü Kuşak Savaşlar.....	18
1.3. Değerlendirme	22

İKİNCİ BÖLÜM

HİBRİT SAVAŞLAR

2.1. Hibrit Savaşın Tanımı.....	25
2.1.1. William J. Nemeth'in Tanımı	25
2.1.2. Frank Hoffman'ın Tanımı.....	28
2.1.3. Tanıma İlişkin Diğer Değerlendirmeler.....	32
2.2. Hibrit Savaşın Özellikleri	38
2.2.1. Hibrit Savaşların Sivil Halk ile İlişkisi	42
2.2.2. Hibrit Savaş ve Zaman/Mekan İlişkisi.....	44
2.2.3. Hibrit Savaş ve Sibernetik İlişki	45
2.2.4. Hibrit Savaş ve Ekomomi İlişkisi	48

2.3. Hibrit Savaşın Amaçları	50
2.4. Hibrit Savaşın Aktörleri	53
2.5. Hibrit Tehditler	55
2.6. Değerlendirme	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE SURİYE

3.1. SURİYE	61
3.1.1. Siyasi Tarihine Kısa Bir Bakış.....	62
3.1.2. Suriye'nin Sosyal Yapısı	65
3.1.2.1. Dini Yapısı.....	65
3.1.2.2. Ekonomik Yapısı	67
3.1.2.3. Siyasal Yapısı	67
3.2. Arap Baharı ve Suriye.....	67
3.2.1. Arap Baharının Suriye'ye Sıçraması ve Suriye İç Savaşı	72
3.2.2. SURİYE SAVAŞININ AKTÖRLERİ.....	78
3.2.2.1. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) Örgütü	78
3.2.2.2. El-Nusra Cephesi	81
3.2.2.3. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)	83
3.2.2.4. Demokratik Birlik Partisi/ Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD).....	84
3.2.2.5. Suriye Rejim Ordusu	86
3.2.3. KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN SURİYE POLİTİKASI	87
3.2.3.1. ABD'nin Suriye Politikası.....	87
3.2.3.2. Rusya'nın Suriye Politikası	91
3.2.3.3. Türkiye'nin Suriye Politikası	95
3.2.3.4. İran'ın Suriye Politikası.....	98
3.2.3.5. AB'nin Suriye Politikası.....	100
3.3. HİBRİT SAVAŞ BİLEŞENLERİNİN SURİYE İÇ SAVAŞINDAKİ YANSIMALARI.....	101
3.3.1. Yabancı Savaşçılar ve Homegrown Teröristler Boyutu	101
3.3.2. Siber Saldırıları Boyutu	107
3.3.3. Diplomasi Boyutu.....	108

3.3.4. Savaş Ekonomisi Uygulamaları Boyutu.....	109
3.3.5. Düzenli ve Düzensiz Askeri Kuvvetler Boyutu	111
3.3.6. Enformasyon Boyutu.....	113
3.3.7. Savaşta Ulus-Devlet Tekelinin Kırılması Boyutu	115
3.4. Değerlendirme	116
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA.....	124
ÖZGEÇMİŞ	150

GİRİŞ

İnsanoğlu, dünya serüveni başladığı günden bu yana, hem birey olarak hem de toplum olarak ötekini baskılama, kendi değerlerini dayatarak, çıkarlarını ve üstünlüğünü kabul ettirme çabası içerisinde olunmuştur. Hedefe giden yolda çoğu zaman en etkili araç olarak görülen savaş, birçok farklı dinamiği bünyesinde barındırır. Aristo anlaşmazlıkların çözümü için topluluklarda iki temel aracın olduğunu söyler. Bunlardan biri politika diğeri de savaştır.

Clausewitz, savaşları politikanın doğal bir uzantısı olduğunu söylemiştir. Bir başka deyişle, savaşla politika arasında yakın bir ilişki vardır. Savaş da politika gibi değişkendir. Her türlü ihtimale açıktır ve her ikisinde de şans ve maharet unsurlarının yeri vardır. Ancak politika, temel olarak görüşmeye, diyaloga, uzlaşmaya, karşılıklı ödün vermeye dayandığı halde; savaşta temel öge güç kullanmak ve istediğini kabul ettirmektir.

Clausewitz savaşı bir bukalemun'a benzetir. Bulunduğu ortama uyum sağlayan bukalemun'un sadece dış görünüşü değişmekle birlikte doğasında bir değişim olmamakta, yani doğası sabit kalmakta ancak niteliği değişmektedir. Bukalemun örneğinde olduğu gibi savaşın da niteliği değişmekte ancak doğası sabit kalmaktadır. Onun, her çağ kendi savaşını yaratır sözü günümüzde geçerliliğini ispatlamış bir öngörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları ve sonrasında gelişen olaylar, bu çağda konvansiyonel savaşların yerine farklı türde savaşların alacağını göstermiştir. Özellikle içerisinde kimlerin yer aldığının ve hangi teknoloji ile mücadele edildiğinin bilinmediği çatışmalar yeni savaş kavramları yaratmıştır.

Bu kavramlardan birisi olan ve diğer savaş türlerinin aksine belirgin bir ağırlık merkezi olmayan hibrit savaş, konvansiyonel savaşların yerini almamakla birlikte devletler ve devlet-dışı aktörler açısından önemli bir kuvvet çarpanı olarak kullanılmaktadır. Hibrit yapının günümüzde hakim konsept haline gelmesinin temel sebebi küreselleşme ile birlikte teknolojiye akıl almaz gelişim, ulus ötesi şiddet ve aşırılık faaliyetlerinde yaşanan artış sonucunda çağımızın güvenlik ortamının kompleks ve karmaşık bir yapıya bürünmesidir. Bahsedilen yapıda devletler hem

hasım devletler, hem de uluslararası sisteme dâhil olan yeni aktörlerle başa çıkabilmek için yeni stratejiler üretmek zorundadırlar. Başka bir deyişle hibrit savaş; geleceğin muharebe ortamında hibrit tehditler ve hibrit aktörlerle mücadelede en fonksiyonel strateji olacaktır.

Hibrit savaşlar; geleneksel kabiliyetler, düzensiz taktikler ve oluşumlar, ayrımcılık, zorlama ve terör eylemleri dâhil olmak üzere çeşitli savaş biçimlerinin kullanıldığı, hem devlet hem de devlet-dışı aktörler tarafından yürütülen, zaman ve mekan mefhumlarının ortadan kalktığı, düşmanın askeri güçlerine ve hedeflerine karşı geleneksel askeri yöntemler kullanırken aynı zamanda modern savaş yöntemlerinin de kullanıldığı asimetrik savaşlardır.

Hibrit savaş ortamında; teknolojiden medyaya kadar uzanan çok çeşitli yöntem ve bu yöntemleri uygulayan savaşçılar bulunmaktadır. Bu savaşçılar, teknolojik yetkinlikler ile donatılmış askerler olmakla birlikte dinî, ideolojik, etnik ve kendinî tatmin motivasyonlarıyla hareket eden gerilla, terörist, yabancı savaşçılar ve Homegrown teröristler de olabilmektedir. Bununla birlikte siyasi olarak zayıf ve başarısız devletler, Hibrit savaşın temel aktörleri olarak görülmektedir.

Ortadoğu'daki Arap devletlerinin çoğunluğu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge yönetimlerinden kurtularak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Yeni devletlerin siyasi iktidarları geleneksel ya da anayasal monarşiler, cumhuriyetler şeklinde zuhur etmiş ancak zaman içinde bu yönetim biçimleri, tek parti yönetimleri, askeri diktatörlükler ya da başka adlar altında ama hep otoriter rejimler yönünde bir gelişme göstermişlerdir. Bu toplumlardaki otoriter rejimlerin hepsinin aynı derecede otoriter olduğunu söylemek mümkün değildir. Ama siyasi iktidarın el değiştirmesinin önünün kapalı olması, muhalefetin engellenmesi, siyasi katılımın sınırlı olması ya da hiç olmaması gibi parametreler bağlamında değerlendirildiğinde, Ortadoğu Arap Toplumlari'nda ortaya çıkan siyasi rejimlerin, otoriter özellikler gösterdiği, hatta doğrudan otoriter rejim tipolojisi içerisinde yer aldığı açıkça söylenebilir.

Çoğunluğu yapay olarak kurulan Ortadoğu Arap Devletleri'nin toplumlari, dini parçalanmışlıklar ve bu parçalanmışlıkların bölgede hâkimiyet mücadelesi veren dış güçlerce kışkırtılması nedeniyle, modern anlamda ulus haline gelememektedirler.

Ortadoğu Arap Toplamları'nın modern anlamda uluslaşma sürecinde yaşadıkları sıkıntılar, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik etkenlerle birleştğinde çağdaş, demokratik, katılımcı bir siyasi kültür gelişmemiştir. Bu toplumlarda sivil toplumun zayıflığı; sivil toplumun çekirdeği sayılabilecek bir takım örgütlenmelerin demokrasi karşıtı yapısı, otoriter rejimlere doğru kaymayı güçlendirmektedir. Sömürgeci güçlerin Ortadoğu'dan çekilmesinden sonra oluşan güç boşluğu, yine büyük güçlerin kendi çıkarlarına zarar vermeyecek hükümetlerce doldurulmaya çalışılmıştır. Batı çıkarlarına zarar vermediği hatta bu çıkarları koruduğu sürece, otoriter Ortadoğu rejimlerinin destek gördüğü rahatlıkla söylenebilir.

Arap otoriterliği bir anlamda bölgeye dünyanın geri kalanı ile karşılaştırıldığında istisnai bir nitelik katıyor. Bu niteliğin sürdürülebilir olması çeşitli sebeplerle açıklanıyor. Toplumsal sebepleri olarak sivil toplumun zayıflığı, muhalefet kültürünün olmaması, kitlelerin manipulasyona açık yapıları sayılıyor. Ekonomik olarak kayırmacılık, kayıt dışı ekonomi, seçici liberalleşme, siyasi olarak ise muhalefete baskı ve yıldırma, seçim hileleri ve otokratik yönetimler üzerinde duruluyor.

Siyasi iktidarı elinde bulunduran güç olarak hükümet ve soyut bir kavram olmakla birlikte birçok somut uzanımı olan devlet, şüphesiz birbirinden farklı olguları ifade etmektedir. Ancak Ortadoğu Arap Toplamları temelinde, bu iki olgu arasındaki fark çoğu zaman bulanıklaşmakta ve zaman zaman ikisi bir birine denk düşebilmektedir. Bunun en temel sebebi ise, bu toplumlarda boy gösteren rejimlerin, otoriter bir yapı arz etmesi ve bunun bir sonucu olarak hükümetlerin değişmezliğinin genel bir kural olarak ortaya çıkmasıdır. Bu toplumlardaki siyasi rejimler geleneksel/anayasal monarşilerden, askeri/yarı diktatörlüklere, hanedanlık biçimini almış tek parti yönetimlerine kadar geniş bir yelpazede şekillenmiştir. Ancak hemen hepsinin ortak yönü, derecesi ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, karakteristik özellikleri itibariyle otoriter rejimler tipolojisi içerisinde yer almasıdır.

Günümüzde Mısır, Lübnan, Yemen, Suriye ve Irak birer cumhuriyettir. Lübnan ve Suriye ise kuruldukları andan itibaren cumhuriyet şeklinde örgütlenmiştir. Ancak bu cumhuriyetlerde, Batılı anlamda bir demokratik işleyişten söz etmek güçtür. Örneğin, Irak ve Suriye'deki Baas Partisi, askeri ve bürokratik-teknokratik unsurların hakim olduğu, kişisel liderlikle özdeşleşmiştir. Bir cumhuriyet olan Irak

uzunca bir süre (24 yıl), askeri darbe ile iktidarı ele geçiren Baas Partisi'nin yöneticilerinden Saddam Hüseyin'in otoriter iktidarı ile yönetilmiştir. Yine bir cumhuriyet olan Suriye'de, Hafız Esed ölünceye kadar 30 yıl boyunca iktidarı elinde tutmuştur. Hafız Esed'in ölümünün ardından yerine geçen oğlu Beşar Esed yönetimi ile birlikte, hanedanlığa dönen bir otoriter tek parti yönetimi başlamıştır.

Ortadoğu Arap Devletleri'nde iktidarın tek bir kişinin elinde toplanması, Arap politikasının baskın özelliği olagelmıştır. Parlamento ya da Meclis gibi kurumların olduğu ülkelerde bile, bu kurumlar, hükümetlerin politikalarını onaylamak üzere kurulmuşlardır. Ancak ne zaman ki meclisler, partiler ya da kitle örgütleri, iktidar tarafından kendilerine biçilen rolün dışına çıkmışlar, o zaman yönetici grup tarafından bir kenara atılmışlardır. Sonuç olarak, otoriter yönetim biçimlerinin birbirine geçmiş, birbiriyle eklemlenmiş biçimleri de dâhil olmak üzere, Ortadoğu Arap Toplamları'nda, otoriter rejimlerin bütün tipleri yaşama olanağı bulmuştur.

Ortadoğu'daki siyasi iktidarların büyük çoğunluğu, bağımsızlıklarını kazandıkları anda dini açıdan ve ayrıca iç rekabetlerle bölünmüş bir toplum yapısını devralmışlardır. Bu rekabetler kimi zaman isyan, devrim veya iç savaş gibi silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Bu toplumsal bölünmüşlük bir taraftan iktidarların istikrarını sarsıcı bir işlev görürken, bir taraftan da bu duruma tezat biçimde, iktidarların değişmezliğini ve dolayısıyla da otoriterliğini desteklemiştir. Çünkü en nihayetinde söz konusu heterojenliğin yol açtığı bölünmüşlük, toplumsal bir tutunum öznesinin, birlik ruhunun ortaya çıkarılamaması ile sonuçlanmıştır. Bu toplumsal bölünmüşlük, yöneten yönetilen ilişkisinde, yönetilenlerin yönetenler üzerinde söz sahibi olması bağlamında, etkisiz kalmasına yol açarak, otoriter rejimlerin varlığını besleyen bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neredeyse kırk yıl boyunca rejim değişimi bir yana iktidar elitlerinin dahi pozisyonlarını korumalarında ordu ile siyasi iktidar arasında kurulan fiili iş birliğinin payı büyüktür. Her bir ülkenin kendine has şartları, ekonomik yapısı ve dış politikası olmasına rağmen bu sonuç değişmemiştir. Suriye'de Hafız Esed, Irak'ta Saddam Hüseyin, Mısır'da Enver Sedat'ın devamı olarak Mübarek, Tunus'ta Bin Ali, Libya'da Kaddafi, Yemen'de Salih yönetimleri hemen hemen yakın tarihlerde iktidara gelmiş ve son döneme kadar iktidar larını korumuşlardır. Yine İran rejimi ile

Körfez monarşileri kendilerine has dinamikleri çerçevesinde değişiklik göstermekte fakat iktidar değişimi konusunda diğer ülkelerle benzeşmektedirler. Her bir ülkede ordunun siyasi iktidarla ilişkisinde farklılıklar mevcuttur. Ordunun kurumsallaşma düzeyi, ordu kademesinin devlet başkanı ile ilişkisi gibi farklılıklar sonuçları değiştirmemiştir.

Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları dönemden günümüze kadar sivil ve askeri alan arasında çok yoğun geçişkenlik söz konusu olmuştur. Ordunun en organize güç olması ve iktidara yükselen aktörlerin ordu mensupları arasından gelmesi siyasetle yakın bir ilişki kurmasına da zemin hazırlamıştır. Böylece ordu hem ülke içinde oldukça ayrıcalıklı bir konum elde etmiş hem de iktidar elitleri konumlarını koruyabilmişlerdir. Bu açıdan on yıllar sonra bile devlet başkanlarının ordu kökenli olması şaşırtıcı değildir. Bu durum orduların siyaset üzerinde yapısal bir etkisinin bulunmasına ve doğrudan değilse de siyasal alanı tanzim etmesine yol açmıştır. Siyasi ve sosyal alanlardaki dönüşüm ve taleplere rağmen bu yapısal etki farklı mekanizmalarla devam etmiştir. Ortadoğu’da özellikle otoriter Arap rejimlerinin askeri müdahaleler üzerine kurulmuş olmaları, orduyu düzenin sağlanmasında en önemli aktörlerden biri haline getirmiştir.

Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte rejim değişimi talebiyle ortaya çıkan ülkelerde, orduların geliştirdiği farklı tepkiler devrimci hareketlerin başarısını doğrudan etkilemiştir. Orduların rejime sahip çıktığı ülkelerde süreç iç savaşa evrilmiş ve bu ülke yönetimleri ya yüksek yoğunluklu çatışma sonucunda devrilmiş ya da Suriye örneğindeki gibi iç savaşa rağmen hâlâ varlıklarını devam ettirebilmektedir. Ordunun takındığı tavır yalnızca ülke içinde değil, bölgesel düzeyde de etkili olabilmektedir. Arap Baharı sürecinde önce Suriye ordusunun göstericilere müdahalesi, sonra Mısır’daki 3 Temmuz darbesi bölgesel çapta etkili oldu ve değişim dalgasının yayılmasını sekteye uğratmıştır.

Siyasî meşruiyetin tümüyle çöktüğü hâllerde ordu, rejimi halk isyanı ya da devriminden koruyan tek güç durumunda olabilmektedir. Ancak, bu vuku bulduğunda, yönetim tümüyle bir diktatörlük hâline geldiği için, anayasacılığın ve rızanın bütün şekilleri ortadan kalkar.

Hafız Esed’in orduyu kendi kontrolü altında ve kendine sadık bir noktada tutma becerisi 1976-1982 arasındaki ayaklanmalarda rejimin devamını sağladı.

Özellikle 1980’de başlayan ve 1982’de büyük bir katliamla bastırılan Hama’daki olaylar, ordunun Hafız Esed’e bağlılığı açısından önemli bir gösterge oldu. Şubat 1982’de Hama’ya sevk edilen ordu birlikleri şehri neredeyse yok etme pahasına isyanı bastırdı. Bu operasyonların sonunda yaklaşık 40 bin insan hayatını kaybetti. Bu durum, Hafız Esed ile ordu ve güvenlik güçlerinin kader birliği içinde olduklarını gösterdi. Ordunun Esed iktidarına sahip çıkmasının temel sebebi, kendi kaderini rejimin varlığına bağlamış olmasıdır. Dolayısıyla muhtemel bir iktidar değişiminin kurumsal düzeyde orduyu etkilememesi mümkün değildir. Nusayri iktidarının 1970’ten beri kendisini ordu üzerinden korumuş olması ordu-parti-rejim bütünlüğünü sağlamıştır.

Hafız Esed’dan miras kalan otoriter rejimin doğası gereği, tek kişiye dayalı merkezi iktidar, lideri çok fazla toplum önüne çıkmasa da, siyasi semboller yoluyla Suriye toplumunun gündelik yaşamına nüfuz etmeye devam ediyor. Karizmatik lider ve ideolojik söylem, bu semboller yoluyla mesajını topluma ulaştırıyor ve toplum üzerinde egemenlik gücünü gösteriyor. Böylece ülkenin lideri kamusal bir kişilik haline gelirken devlet ile kitleler arasında bir bağ kuruluyor ve popülist bir otoriterlik anlayışını ortaya koyuyor.

Suriye’de gerçek bir ulus kavramının geliştirilememesi sonucunda, herkes için bir Suriye devleti yerine, gücünü mensup olduğu etnik ve dini azınlıktan ya da azınlıklardan alan sözde bir Suriye devleti gerçekleştirilmiştir. Bu zihniyetin uzantıları halen daha devam etmektedir. Günümüzde, Ortadoğu ile ilgilenen tüm büyük güçler, bu bölgede kendileri dışında bir gücün büyük bir devlet kurmaması için, bölgeyi olabildiğince küçük parçalara bölerek, güçsüz yeni devletler ortaya çıkarma çabası içerisindeyler.

Sonuç olarak, Ortadoğu Arap Toplamları’nın özelde de Suriye’nin sahip olduğu tarihsel mirası, sosyal yapısı ve ekonomik alt yapısı, doğrudan otoriter rejimleri destekleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Heterojen yapı, sınıfsal açıdan güçsüz bir burjuvazi ve işçi sınıfından oluşan bir toplumsal formasyon ve bağımsızlığını geç kazanan bu ülkelerdeki genç siyasi yapılanmalar ve ekonomik etkenler, siyasi iktidarın otoriter bir biçimde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu etkiler altında bölge ülkeleri, adı ister cumhuriyet olsun, ister oligarşi ya da monarşi, hesap sorulabilir, dönüşümlü iktidarın olmadığı otoriter rejimler gelişmiştir.

Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte ortaya çıkan protesto dalgaları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenen Suriye rejiminin ve diğer Arap Toplumlari'nin pek de alışık olunmayan bir süreci ortaya çıkarmıştır. Protestoların niteliğı ve niceliğı, orduların bu süreçte takındığı pozisyon, uluslararası güçlerin bu gelişmelere yaklaşımı, bu sürecin işleyişini ve sonuçlarını etkileyen en önemli unsurlardan birkaçıdır. Bu unsurların etkileşimi ve sonuçları hem ülke siyasetlerinin değişimine yön vermiş hem de yeni bölgesel düzenin kapısını aralayan kaotik bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Hibrit Savaşlar ve Suriye Örneğı başlıklı bu çalışma üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Savaşın kavramsal çerçevesi çizilmiş ve savaşlar Lind ve arkadaşlarının “Kuşaklar” tasnifi ölçüt alınarak her bir kuşak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

İkinci bölümde; hibrit savaşlar ele alınmış ve kavramsal çerçevesi çizildikten sonra savaşın, özellikleri, aktörleri, amacı, ekonomi ve zaman/mekan ile olan ilişkisi incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde; Suriye'nin toplumsal ve siyasal yapısı ele alınmış ve Suriye iç savaşının aktörleri, dinamikleri, yapısı, bölgesel ve uluslararası otoriterlerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu işlendikten sonra, hibrit savaşın, Suriye iç savaşında nasıl vuku bulduğu incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İnsanlar savaşın doğası üzerinde düşünürken bunun insanın tabiatındaki olağan bir durum mu yoksa modern toplumun sonradan ortaya çıkardığı bir olgu olup olmadığını yıllardır tartışmaktadır. Antropologlar ve arkeologlar tarafından yapılan araştırmalarda dünyanın değişik yerlerinde çok eskiye dayanan savaş işaretlerine rastlanmıştır (Stephens ve Baker, 2009: 61). Çatışmanın en üst merhalesini oluşturan savaş, insanoğlunun şiddet içeren temel bir özelliğidir.

Savaşın temel amacı, düşmanın savaşa devam etme iradesinin kırılması ve istenilen koşullarda barış yapmaya mecbur bırakılmasıdır. Bu irade, tayin edici bir muharebe veya yıpratma savaşlarıyla kırılır. Savaş insanlar için üretimden sonra en büyük sosyal faaliyetlerden birisidir. Muazzam kaynakların ve insan gücünün bir araya getirilmesini gerektirir. Bu nedenle savaşlar, toplumları kökünden sarsarak toplumsal değişimleri hızlandırır (Akad, 2009: 9).

Savaş, yapısı bakımından oldukça karmaşık bir insan faaliyeti olup anlamak ve anlamlandırmak için tıptan antropolojiye, ekonomiden politikaya kadar insanlıkla ilgili birçok disiplinden faydalanmak gerekir. Savaşın kavramsal çerçevesi, tarihsel süreç içerisinde nasıl bir evrim geçirdiği ve modern savaşlar bu bölümde incelenecektir.

SAVAŞ KUŞAKLARI

1.1. Kavramsal Çerçeve

İnsanoğlunun en eski egemenlik kurma araçlarından bir tanesi de savaştır. Savaş, ilk insandan beri var olup, değişen, yöntem ve uygulama bakımından farklılaşan dinamik bir olgu olmuştur. İlk kabilelerden imparatorluklara, ulus devletlerin ortaya çıkışından günümüze değin savaş, devlet ve toplumların doğal bir gerçeği olmuştur. Savaş, bazen inançların korunmasında bazen de iktidar ve güç elde etmek için en önemli araç olarak görülmüştür. Dolayısıyla savaş, siyasal toplulukların bir davranış biçimidir. Bu davranış biçimi tarihsel süreç içerisinde değişen, koşullara göre yeniden şekillenen, sıklığı artan-azalan, yöntemi farklılaşan bir olgudur (Daver, 1992: 181; Akgül, 2013: 5; Ereker, 2004: 2-4). Savaşın, nesilden nesle değişiklik göstermesi, onu anlamayı, tanımlamayı ve incelemeyi de zorlaştırmıştır.

Tarih boyunca savaş çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kimilerine göre savaş, tekrarlanmaması gereken bir hata, kimilerine göre yok edilmesi gereken büyük bir kötülüktür. Aynı şekilde savaş, bazılarına göre cezalandırmanın bir aracı iken bazılarına göre insanoğlunun yazgısıdır. Savaşa olumlu bir anlam katanlar da vardır; onlara göre, savaş toplumun en önemli ilerleme aracıdır (Wright, 1965: 3).

Keegan’a göre savaş, kişinin amaç ve gururunu ön plana çıkarttığı, duygularını mantığın önüne geçirdiği ve insan yüreğinin en derinliklerine kadar nüfuz eden bir süreçtir. Aristo, insanı politik bir hayvan olarak tanımlamıştı, aynı mantığı sürdüren Clausewitz ise politik hayvanın aynı zamanda savaştan hayvan olduğunu da belirtmiştir (Keegan; 1993: 15-18).

Clausewitz “*Savaş Üzerine*” adlı eserinde savaşı sistematik bir şekilde ele almıştır. Ona göre: “*Savaş çok genişletilmiş bir düellodan başka bir şey değildir (...) Düello yapan iki kişiden her biri, fiziksel gücüyle diğerine kendi iradesini kabul ettirmeye çalışır. Onun ilk amacı düşmanı mağlup etmek ve böylece daha sonra bir direnç gösteremeyeceği bir duruma sokmaktır. O halde savaş, düşmanın irademizi kabule zorlamak için giriştiği bir kuvvet kullanma eylemidir (...) O halde savaş, devletin amacına ulaşma sürecinin bir eylemidir.*” Amaca ulaşmayı, iradeyi

kabullenmeye zorlama olarak açıklayan Clausewitz, savaşı, politikanın sadece başka araçlarla devamıdır şeklinde de tanımlamıştır (Clausewitz, 1997: 17-19).

TDK sözlüğünde Clausewitz tanımına yakın bir tanıma yer verilmiştir: “*Savaş, bir toplumun başka bir topluma, isteğini benimsetme amacıyla tüm olanakları ve güçleriyle yaptıkları düzenli saldırıdır. İki ya da daha çok devletlerin, istediklerini kabul ettirmek ya da başkasının isteklerine boyun eğmemek amacıyla, birbiriyle diplomatik ilişkilerini keserek silahlı güçlerle vuruşmalarıdır. Başka toplumları, kümeleri sömürmek için ya da onların sömürsünden kurtulmak için insan toplumlarının, kümelerinin giriştikleri silahlı kavgadır*” (Büyük Türkçe Sözlüğü).

Aynı şekilde İbn-i Haldun da savaşı belli gruplar arasında üstünlük kurma mücadelesi olarak görmüştür. İbn-i Haldun’a göre, savaşların temel kaynağı bir grubun diğer gruptan intikam alma isteğidir ve böyle bir isteğin oluşmasında düşmanlık, kıskançlık, idarecilerin isteği ve tanrı inancı etkili olmuş olabilir. İbn-i Haldun, savaşları sınıflandırmaya çalışmış ve savaşları dörde ayırmıştır. Birinci çeşit savaşlar; komşu kabileler veya mücadele eden aileler arasında olur. İkinci çeşit savaşlar; Araplar, Türkler ve bunlar gibi çöllerin çetin şartlarında yaşayan savaşçı ulusların kendi aralarında oluşan düşmanlıktan kaynaklanan savaşlarıdır. Üçüncü çeşit savaşlar; düzeni reddedenler ve anlaşmayı bozanlara karşı olan hanedan savaşlarıdır. Dördüncü çeşit savaşlar ise; dini kuralların, kutsal savaş olarak adlandırdığı savaşlardır. İbn-i Haldun’a göre bu dört çeşit savaştan ilk ikisi haksız savaşken son ikisi de kutsal ve haklı savaşlardır (İbn-i Haldun, 2004: 360).

Wright, savaş üzerine yaptığı çalışmada, İbn-i Haldun’dan çok daha kapsamlı bir tanım yapmıştır. “*Bir Savaş Çalışması*” adlı eserinde Wright, ucu açık bir tanım yapmış ve savaşı şu şekilde tanımlamıştır: En basit anlamda birbirinden farklı ancak benzer oluşumların şiddetli iletişimidir. Bu tanıma göre yıldızların çarpışması, iki hayvanın dövüşü, ilkel kabilelerin mücadelesi ve modern ulus devletlerinin çatışmasına kadar hepsi bu tanımlamanın kapsamına girer. Wright, savaş tanımını daha da genişleterek, birden fazla düşman grubunun arasındaki çatışmanın, silahların da işin içine dâhil edilerek meşru bir zeminde sürdürülmesi şeklinde tanımlamıştır

(Wright, 1941: 8; Akgül, 2013: 10). Savaşın meşru olma durumu devlet eliyle olmasındandır.

Oppenheim da Wright'ın tanımına benzer bir tanım yapmıştır. Ona göre savaş; “*Birbirlerine boyun eğdirme ve kazananın istediği şekilde barış koşullarını dayatma amacıyla iki ya da daha fazla devletin silahlı güçleri arasında gerçekleşen mücadeledir.*” Oppenheim'in tanımında dört temel unsurun altını çizmiştir. (a) Tarafların her ikisinin devlet olması ve bu ikisi arasında geçen bir mücadele olması, (b) Her iki devletin silahlı güç kullanmasının gerekliliği, (c) Tarafların birbirlerine karşı üstünlük mücadelesi vermesi ve kazananın barış hükmünün geçerli olması, (d) Birbirlerine karşı tümüyle düşman olmalarına rağmen, tarafların benzer beklenti içerisinde olmaları gerekmektedir (Oppenheim, 2004: 4).

Wright ve Oppenheim'in birbirlerine karşı savaşan her iki tarafın devlet olması gerektiğini ifade eden tanımları eksik görülebilir. Dünyadaki çatışmaların büyük bir çoğunluğunu oluşturan iç savaşlar, bu iki düşünürün yapmış oldukları tanımın dışında kalmaktadır. Bu yüzden uluslararası ilişkiler çalışmalarında bu iki düşünürden ziyade Hedley Bull'un yapmış olduğu tanım daha fazla kabul görmüştür. Bull, kısaca savaş; “*siyasal birimlerin birbirlerine karşı sürdürdükleri örgütlü şiddet eylemi*” olarak tanımlamaktadır (Bull, 1977: 178).

Siyasal birimler terimi bir devlet ile başka bir siyasal amaçlı örgütlenmenin silahlı mücadelesini de kapsamaktadır. Ancak Bull bu durumda, her silahlı çatışmanın da birer savaş olamayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla Hedley Bull savaş, daha detaylı bir biçimde açıklamak yerine savaşın ne olmadığını ortaya koymakta ve örneklendirmektedir: “*Şiddet, bir siyasal birim adına uygulanmadıkça savaş değildir. Savaş esnasında işlenen bir öldürme fiilini cinayetten ayıran şey, onun arkasındaki resmi ve temsili karakteridir. Yine aynı şekilde, bir siyasal birim tarafından uygulanan şiddet, bir başka siyasal birime yönelmedikçe savaş olarak kabul edilemez. Bir devletin bir mahkûmu infaz etmesi ya da bir korsanla girilen askeri mücadele dahi doğrudan bireylere yöneldiğinden bir savaş olarak kabul edilmez.*” (Bull, 1977: 178).

Bull'un tanımına yakın bir tanım da Stanford'un Felsefe Ansiklopedisi'nde karşılaşılmaktadır. Ansiklopedideki tanıma göre; savaş, siyasi topluluklar arasındaki gerçek, kasıtlı ve yaygın silahlı çatışmadır. Böylece, münferit kişiler arasındaki bir çatışma, savaş sayılmaz. Aynı şekilde çeteler arasındaki mücadele de savaş sayılmaz. Savaş, yalnızca devletlerin veya devlet olma niyetinde olan) varlıklar olarak tanımlanan siyasi topluluklar arasında ortaya çıkan bir olgudur. Aynı zamanda, silahlı çatışma gerçek olmalı ve gizli olmamalıdır. Ayrıca, bu silahlı çatışma hem kasıtlı hem de yaygın olmalıdır: örneğin haydut subaylar ya da sınır devriyeleri arasındaki çatışmalar, savaş eylemi sayılmaz (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2016). Yukarıdaki tanımdan farklı olarak Kant, savaşa olumlu bir anlam yüklemiştir.

Kant'a göre; bütün savaşlar, devletler arasında yeni ilişkiler oluşturmaya yönelik birer çabadır. Kant, böylece savaşı daha yüksek bir amaç için araçsallaştırmış ve savaşa reel politik anlamda yüklenenden çok daha farklı bir anlam yüklemiştir (Kant, 1970: 63-65). Aslında Kant, bu tanımlamayı yaparken hem Hobbes'un insanlar arasındaki çatışmanın sürekliliği görüşünden etkilenmiş hem de ondan bir adım daha ileriye giderek savaşa olumlu bir anlam da yüklemiştir (Moseley, t.y.: 2-5).

Hegel'in savaş konusunda karşı referansı Kant'tır. Kant'ın; savaş, bozulma, ahlak ve sürekli barış kavramları arasında kurduğu ilişkiyi Hegel, farklı bir şekilde tekrar formüle etmiştir: *“Savaş, büyük öneme haizdir, bu yolla insanların ahlaki değerleri korunur (...) Ulusların bozulması ‘sürekli barış’ sonucudur (...) Eğer bu sadece felsefi bir düşünce veya Tanrı'nın takdirinin haklı gösterilmesi ise, gerçek savaşlar değişik şekilde de haklı gösterilebilir. Başarılı savaşlar, iç huzursuzluğu engeller ve devletin gücünü sağlamlaştırır”* (Hegel, 1988: 299-300).

Weber, Hegel'den farklı olarak savaşta devlet olgusunu ön plana çıkarmıştır. Weber, daha çok devlet ve savaş arasındaki bağa dikkat çekmiştir ve ona göre devlet, toplumun güç kullanma tekeli verildiği ve bu hakkı tanıdığı tek meşru örgüttür. Dünyanın farklı bölgelerinde, ilk günden bu yana savaş bir şekilde var olmuştur. Doğal felaketler hesaba katılmazsa, savaş hala en büyük sorun olarak karşımızda

durmaktadır (Aktaş, 2012: 9). Eski zamanlardan beri savaş hakkında değişik tanımlamalar yapılmış ve hala yapılmaya da devam edilmektedir.

1.2. Savaşın Tarihsel Süreç İçerisindeki Evrimi

İnsanlar daha iyi savaşmak için tarih boyunca tüm imkânları denemiştir. Taş ve sopalarla başlayan bu serüven, nükleer silahların kullanımına hatta uzayın keşfine kadar sürmüş/sürmektedir. Modern savaşlarda genellikle son sözü teknolojik anlamda üstün olanlar söylemiştir. Eğer her iki taraf, eşit teknolojiye sahip ise genellikle elindeki teçhizatı daha iyi kullanabilenlerin üstün geldiği görülmüştür. Sonuç olarak tarih boyunca lider ve stratejistler, savaş meydanında galip gelebilmek için sürekli daha iyi doktrin ve strateji geliştirmek zorunda kalmışlardır. Her yeni doktrin ve strateji ile beraber savaşın doğası da değişmiş ve değişmeye de devam etmektedir (Gürcan, 2012: 71-73). Kısaca savaşta kullanılan teknoloji, savaşın kategorisini de belirlemektedir.

Savaşın doğasını ve evrimini açıklamaya çalışan teoriler

Teorisyen	1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama	4. Aşama	5. Aşama
Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton (1989)	Ulus-devlet öncesi savaşlar	1.Nesil Savaş Klasik savaşlar (1648-1830) Zirvesi: Napolyon Savaşları	2. Nesil Savaş Topyekûn Endüstri Savaşları (1830-1918) Zirvesi: I. Dünya Savaşı	3. Nesil Savaş Manevra Savaşları (1918-1948) Zirvesi: 1991 Körfez Savaşı	4.Nesil Savaş Gayri-Nizami Harp Türevleri (1948'den bu güne, özellikle 11 Eylül sonrası) Zirvesi: ABD'nin Irak ve Afganistan İşgalleri

(Aktaran: Gürcan, 2012: 75)

Lind ve arkadaşları tarafından dört kuşağa ayrılan savaşlar aşağıda tek tek incelenecektir.

Savaşın doğasını ve evrimini açıklamaya çalışan teoriler

Teorisyen	1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama	4. Aşama	5. Aşama
Martin Van Creveld (1991)	Aletler çağı	Makineler çağı		Sistemler çağı	Otomasyon çağı
J. Hanle (1989)	Ortaçağ Dönemi (Fiziksel beceriler)	Klasik Dönem (grup becerileri)	Erken Modern Dönem (teknik beceriler)	Geç Modern Dönem (sevk ve idare becerileri)	Nükleer Dönem (sosyal beceriler)
Toffler (1993)	1.Dalga: Tarım Toplumu	2. Dalga: Endüstri Toplumu		3. Dalga: Bilgi Toplumu	
Arquilla ve Rondfelt (2000)	Kılıç Dönemi	Kitle ve Endüstri Savaşları Dönemi		Manevra Savaşları Dönemi	Birbirinden Türeyen Savaşsı Çatışmalar
Qiao Liang ve Wang Xiangsui	Sınırlı Ortaçağ Savaşları	Sınırlı imparatorluklar ve ulus-devlet savaşları (Zirve noktası 1991 Körfez Savaşı ve Kara-Hava Muharebe doktrini)			Sınırsız Post-modern Savaşlar

(Aktaran: Gürcan, 2012: 76).

Yeryüzünde meydana gelen savaşların ne kadarı geleneksel savaş paradigmalarıyla açıklanabilir? Mevcut çatışmaları, hangi teori daha iyi açıklayabilir? Hâlihazırda dünyadaki savaşların geleneksel savaş paradigması üzerinde nasıl bir etkisi vardır? Bu tür sorular çoğaltılabilir; fakat bu tür soruların cevapları bu çalışma kapsamında tutulmamıştır.

1.2.1. Birinci Kuşak Savaşlar

Yaklaşık 1648 yılında gelişen bu savaş biçimi, tercihen sayıca fazla piyadenin ellerinde yivsiz Musket tüfekleri ile çizgisel bir düzende ve belli hatlar şeklinde omuz omuza savaştığı, teknoloji ve manevra kabiliyetinin sınırlı olduğu ve ateş gücünün cephede yoğunlaştığı savaş alanlarıdır. Savaş meydanını top ve tüfek atışlarından dolayı bir sis perdesi kaplardı, böyle bir ortamda süvari ve topçular arasında sınırlı bir yardımlaşma olurdu. Hat düzenini bozarak arkadaşlarından ayrılan askerler ya kendi arkadaşları ya da düşmanlar tarafından kolayca öldürülürdü. Bu tür savaşlar kısa bir sürede neticelenmekteydi. Ayrıca savaş meydanında manevra, mevzilenme ve aldatma pek hoş karşılanmazdı. Savaşanların temel amacı savaştan galip gelmekti (Luvaas, 1999: 3-5).

Birinci nesil savaşlarda, askeri düzenin oluşturulması ve düzen kültürünü güçlendirebilmek için katı kurallar uygulanmıştır. Bu savaş türü, her ne kadar günümüzde eski savaş özelliği olarak adlandırılrsa da, Birinci Kuşak taktik kalıntıları, özellikle de sıklıkla karşılaşılan, doğrusallık, düzen ve savaş alanındaki merkezîyetçilik günümüzde varlığını hala sürdürmektedir (Jayachandran, 2009: 169-170).

Bu tür savaşlar, Westfalia Barışı'ndan Amerika'nın iç savaşına kadar ve daha sonraki zamanlarda da varlığını sürdürdü. Bizim için bugünkü önemi, birinci nesil savaş alanının genellikle bir muharebe meydanı olması ve emir alanındaki devlet ordularında bir düzen kültürünün yaratılmış olmasıdır. Birinci kuşak savaş sonuçları, askeri bir kültür geçmişini sürdürmüştür ancak zamanla savaş alanıyla tutarlı olan askeri kültür, onunla çelişkili hale geldi. Bu çelişki, devlet ordugâhlarının dördüncü nesil savaşta zorluk çekmesinin sebeplerinden biridir; yalnızca savaş alanının karışıklığı değil, aynı zamanda çatışmanın yaşandığı tüm toplumlar aynı kaderi paylaşmıştır (FMFM-1A, 2009: 83-84).

Savaşların resmi ve düzenli olduğu sıra ve sütun taktikleri savaşı, kabaca sınırlayacak olursak 1648'den 1860'a arasında sürmüştür. Birinci kuşağın önemi, savaş alanının askeri bir kültür düzenini yaratması gerçeğinden kaynaklanır. Askeri üniforma, selamlaşma, dikkatli sıralama ve dereceleri ayıran şeylerin çoğu birinci

kuşağın ürünüdür. Temel amaç, düzen kültürünü güçlendirmektir. Sorun şu ki, 19. yüzyılın ortalarında, savaş alanı bozulmaya başlamıştır. Kitle orduları; makaralı ve makineli tüfekleri yok etmiş, eski sıra ve sütun taktiklerini yozlaştırmıştır, daha sonra da bu düzen ortadan kaldırılmıştır. O zamandan beri sorun, askeri kültür ile savaş alanındaki düzensizlik olmuştur. Bir zamanlar, onun içinde bulunduğu çevreyle tutarlı olan düzen kültürü, onunla daha da karmaşık hale gelmiştir (Lind, 2004: 12).

1.2.2. İkinci Kuşak Savaşlar

İkinci kuşak savaşlar; askeri emirler, kurallar, süreçler ve prosedürler üzerine kurulmuştur. İkinci kuşak askeri kültür de, birinci kuşak askeri kültür gibi insiyatif yerine itaate ve disipline dayanırdı (FMFM-1A, 2009: 84-85).

İkinci kuşak savaşlar, birinci kuşak savaşlarda olan "*süngülü tüfek, makbuz toplayıcıları, dikenli tel, makina tabancası ve dolaylı ateş yayılımına*" bir cevaptı. Savaşta birçok birlik yan yana dizilse de taktik ve ilerleme doğrusal olarak kalmıştır. Dolaylı yayılım ateşi, savaş alanına hâkim olmaya başlamıştı ve toptan ateş gücü, kitlesel insan gücünün yerini almıştır. Bu kuşak, Prusyalılar tarafından tasarlanan saldırı yönteminin resmen tanınması ve kabulünün bir göstergesiydi (Bunker, 1996: 2).

İkinci kuşak savaş, ABD'deki ateşli silahlarla toplu ölümleri gerçekleştirmek için ilk defa askeri bir yöntem olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Koordineli bir savaşta taktikler, ateşe ve harekete dayanır ve esas olarak doğrusal kalınmalıdır. İkinci kuşak taktiklerin ruhu, Fransızlarda "*topçu ele geçirir ve piyade işgal eder*" olarak özetlenmiştir. Fikirler, ikinci kuşak taktiklerin gelişiminde bir rol oynamasına rağmen, değişimin başlıca itici gücü değildi. İkinci kuşak savaş taktikleri, bugün bile savaş meydanında hala kabul görmektedir (Jayachandran, 2009: 170). Dünyanın büyük güçleri tarafından hızla benimsenen ikinci kuşak savaşlarda ateş gücü hâkimdi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu kuşak savaşa rağbet azalmıştır (Echevarria, 2005: 1).

İkinci kuşak savaş, birinci kuşak savaşta kullanılan süngülü tüfeklere karşı geliştirilen bir yöntemdir ve bu savaşın taktiği 1980'li yıllara kadar ABD savaş doktrininin temelini oluşturmuştur. Hatta sahadaki çoğu Amerikan birimi tarafından hala uygulanmaktadır. Fikirler, ikinci kuşak savaş taktiklerinin geliştirilmesinde

önemli bir rol oynamasına rağmen, teknoloji, değişimin başlıca itici gücüydü. Teknoloji, bu savaşta daha ağır toplar ve bombalama uçakları gibi malzeme savaşı şeklinde kendini göstermiştir.

İkinci kuşak savaş, başta Prusya ordusu tarafından resmi olarak tanınmış ve savaş meydanında uygulanmıştı. Aynı zamanda, fikir ve teknoloji değişime ön ayak oldu. Fikirler, büyük oranda Napolyon'un saldırılarıyla ilgili Prusya savunmalarından ortaya çıkıyordu (Lind vd., 1989: 23-25).

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Fransız ordusu tarafından geliştirilen ikinci kuşak savaş, kitlesel bir ateş gücü için bir çözüm arayışının sonucudur ve bu savaş askeriye için büyük bir rahatlama getiriyordu; çünkü düzen kültürü hala korunuyordu (Lind, 2004: 12-13).

1.2.3. Üçüncü Kuşak Savaşlar

Üçüncü kuşak savaş veya manevra savaşı; 1918'in ilkbaharında Alman saldırısıyla başladı. Bu savaşta ateş gücünden ziyade hız ön plana çıkmaktadır. Düşmanın hiç beklemediği bir anda saldırıp hem fiziksel hem de zihinsel olarak zarar vermeye çalışılır. Doğrusal olmayan taktik ilk defa üçüncü kuşak savaşlardaki piyadeler ve Alman ordusu tarafından uygulanmıştır. Onlar savunmada hizaya girmek yerine, düşmanları kendine doğru çekerek etrafını kuşatmayı tercih etmişlerdir. Almanların 1918'deki saldırısı da Almanların birlikleri düşmanı hızlıca çevrelemiş ve düşmanın derinliklerine sızmasını sağlamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan taktikler, İkinci Dünya Savaşı sırasında zırhlı ve mekanik oluşumlar tarafından kullanıldığında "Yıldırım Savaş Teorisi (Blitzkrieg Theory)"* olarak adlandırıldı (FMFM-1A, 2009: 85-87).

Üçüncü kuşak savaşlar; askeri duruma, düşmana ve durumun gerektirdiği sonuca odaklanırdı. Bu savaşlarda askeri kültür, itaate karşı itaatsizliği savunurdu ve çok vahim sonuçlar doğurmadığı sürece oluşan hatalar tolere edilirdi. Hatta standart kurallar dayatmak yerine savaşın gelişimine göre de askerlerden inisiyatif kullanmaları da beklenirdi (FMFM-1A, 2009: 85-87).

* Almanların, İkinci Dünya Savaşı sırasında uyguladığı doktrindir. Temel amaç; ani ve hızlı saldırılarla düşmanın savunma kurmasını engellemek ve onu hızlıca yok etmektir.

1940 yılında Alman ordusu ile Fransız ordusu karşı karşıya geldiğinde, Fransız ordusu çok çabuk yenilgiye uğratıldı; çünkü Almanlar üçüncü kuşak savaş tekniklerini kullanırken Fransızlar hala ikinci kuşak savaş tekniklerini kullanmaktaydı. Aslında her iki ordu da teçhizat bakımından eşit sayılıyordu; ancak Almanlar hızlı kararlar alıp uygulayarak savaşta kısa sürede üstünlüğü sağlamıştı. Üçüncü kuşak savaşın belirleyici üstünlüğü, 60 yılı aşkın süredir kanıtlanmasına rağmen, çoğu devletin silahlı kuvvetleri ikinci kuşak savaş tekniklerini kullanmaktadır. Bunun nedeni ordugâhlardaki kültürdür; çünkü üçüncü kuşak savaş taktiklerinde ordu düzenine pek önem verilmez (FMFM-1A, 2009: 85-87)

Bunker'a göre, üçüncü kuşak savaşta, teknolojiye ziyade fikirler ön plana çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından uygulanan sızma taktikleri doğrusal değildi, aksine manevra ağırlıklıydı. Bu taktikler daha sonra tankın geliştirilmesinde de uygulanmıştır (Bunker, 1996: 2).

Üçüncü kuşak savaş, aynı zamanda ikinci kuşak savaşta savaş alanındaki ateş gücünün artmasına verilen bir cevaptır. Bu yüzden üçüncü kuşak taktikler, yıpranmadan ziyade manevraya dayalı ilk doğrusal olmayan taktiklerdi. Üçüncü kuşak savaş; dinamizm, inisiyatif gibi temel unsurları vurgular ve yüksek düzeyde farkındalık yarmıştır.

Üçüncü kuşak savaş; ateş gücü ve yıpratma yerine, hızlı, sürpriz, zihinsel ve fiziksel olarak yerinden etme üzere kurulmuştur ve taktik olarak, saldırıda düşmanın arka alanlarına girmeye ve arkadan ileri doğru çökmeye çalışır. 20. yüzyıldaki savaşlar sırasında Alman subayları, yalnızca emirlere uymamakla çözülebilecek problemleri düzenli bir şekilde inisiyatif kullanarak üstesinden geldiler; çünkü onlar için inisiyatif itaatten daha önemliydi (Lind, 2004: 3).

1.2.4. Dördüncü Kuşak Savaşlar

Savaş, yapısal ve sabit özelliklerinin yanında, değişken bir karakter de göstermiştir. Yirminci yüzyılın ortalarından başlayıp sonuna dek sürdüğü kabul edilen dördüncü kuşak savaş ise sivil ile askerin, savaş alanı ile güvenlik alanının ve savaş ile barışın sınırlarının net olarak belirlenemediği bir savaş türüdür. Dördüncü

kuşak savaşın temel hedefinin, kargaşa ortamı inşa ederek mevcut iktidarı devirmek olduğu söylenebilir. Dördüncü kuşak savaş, esas olarak gerilla harekâtı ya da ayaklanmaya karşı gelişmiş, düşmanı, askerî olarak değil siyasi olarak ve yalnızca savaş alanında değil yıllar süren düşük yoğunluklu çatışma ile alt etmeyi hedefleyen bir savaş tarzıdır (Özer, 2018: 38).

William S. Lind, Keith Nightengale, John Schmitt ve Joseph Sutton'un 1989 yılında ABD Deniz Piyadeleri Gazetesi'nde yazdıkları "*Savaşın Değişen Yüzü: Dördüncü Kuşak Savaşa Doğru*" başlıklı makalede dördüncü kuşak savaş: "*Savaş ile barış dönemleri arasındaki ayrımın bulanıklaştığı, mücadelenin belirlenmiş muharebe sahaları dışına taştığı, sivil ve askerler arasındaki farkların ortadan kalktığı ve asimetrik özellikleri de içinde barındıran askeri, yarı-askeri ve bazen de sivil gayretler bütünü*" olarak tanımlamışlardır (Lind vd., 1989: 22-26).

Hammes dördüncü kuşak savaşları şu şekilde tanımlamıştır: "*Ayaklanmadan evrilmiş ve geleneksel savaş tanımları dışında, savaş hali ile barış arasında sınırları, cephesi ve muharebe sahası belli olmayan, sivil ve asker arasındaki kesin ayrımı ortadan kaldıran; tarafları, devletler olduğu gibi devlet-dışı aktörlerin de olabildiği, klasik gerilla harekâtının ve terörizmin, modernite ile revize edildiği bir savaş türüdür*" (Hammes, 2005: 2).

Soğuk Savaş'ın bitimiyle uluslararası sistemde meydana gelen kırılmaların derinliği, bu değişkenliği bir adım daha öteye götürmüştür. Küreselleşmenin etkisi ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması savaşın doğasını derinden etkileyerek ona yepyeni bir boyut kazandırmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle 'tarihin sonunun' geldiği, kapitalist düzenin tüm küreye yayılıp savaşların sona ereceği ve ebedi barışın hakim olacağı düşüncesinde büyük bir yanılgı olmuş, asıl sona eren devletlerarası eski savaşlar iken savaşın kendisi farklı tezahürlerle yeniden nüksetmiştir (Eker, 2015: 40). Dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen savaşlar bu durumu gözler önüne sermektedir. Mevcut savaşların araçları, yapısı ve tarafları dönüşüm geçirdiği için savaşların yeniden tanımlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Münkler, 2010: 190).

Clausewitz'in yaklaşımına bir tepki olarak inşa edildiği belirtilen yeni savaş kavramı; başta küreselleşme olmak üzere, iktisadi faktörler, ulus-devletin otoritesinin

aşınması, sürekli gelişen teknolojinin rolü ve şiddetin özelleşmesi gibi özelliklerle açıklanır. Kaldor'un 1998'de yayınlanan '*Eski ve Yeni Savaşlar*' adlı eseri ve Münkler'in 2002 yılında yayımlanan '*Yeni Savaşlar*' kitabı, yeni savaşlar kavramını akademik literatüre kazandıran iki temel yapıttır. Kaldor'a göre, yeni savaşlar; küreselleşen dünyanın değişen sosyo-politik, ekonomik ve kurumsal yapının, ulus-devlet mekanizmalarını ve güç kullanma tekelinin yozlaşmasıyla ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu kuşak savaşlarda ortaya çıkan; yerel savaş ağaları, terör grupları, suç örgütleri ve çeteler yeni savaşın birer devlet-dışı aktörüdür. Yeni savaşların temel aktörleri devlet-dışı gruplar olduğu zamandan bu yana devletlerarası savaş yerine iç savaşlar ön plana çıkmıştır. Resmi askeri kuvvetlerin yerini devlet-dışı aktörlerin almasıyla asker ve sivil arasındaki sınırlar bulanıklaşmıştır (Kaldor, 2007: 35-37).

Dördüncü kuşak savaş taktiklerinin özelliklerine bakıldığında ilk olarak; onların klasik savaşlardan daha yıkıcı ve aynı zamanda maliyet bakımından da son derece ucuz olduğu görülmüştür. Bu savaşların geniş coğrafyaya yayılması, bitiş süresinin belli olmaması, toplumun tüm tabakalarına nüfuz etmesi nedeniyle eski savaşlara nazaran sonuçları daha yıkıcı olması mümkündür (Münkler, 2010: 127). İkinci olarak; bu savaşlar, klasik savaşlardan daha çok zihinlere kazınan ve her daim devam ettiği izlenimi verilen savaşlardır. Genelde klasik savaşlarda; savaş kaynakların yetersiz olması ya da tarafların yorgun düşmesi sebebiyle savaş biter ve taraflar arasında ateşkes yahut barış antlaşması imzalanırdı. Fakat bu savaşlar; başlama ve bitiş tarihleri bulanıklaştırılarak bir sonsuzluk izlenimi verilmiş oluyor. Bu şekilde, sürekli devam ediyormuş gibi görünen savaş hali olağanlaşırken barış hali ise nadiren görülür. Yani Platon'un da ifade ettiği gibi savaş; "*bittiğini sadece ölümlerin hissettiği*" (Shultz, 2006: 28) yeni bir konsepte bürünür. Savaşlardaki bu süreklilik hali klasik anlamdaki zafer kavramını da anlamsız bir hale getiriyor (Heywood, 2013: 301).

Üçüncü olarak da; klasik anlamda devlet kurma veya yıkma amacıyla yapılan savaşlardan farklı olarak bu savaşların böyle bir amacı genellikle bulunmamaktadır. Bu savaşta, eski savaşlarda bulunan; savaş ilanı, ordu sevkiyatı ve ateşkes ve barış antlaşmaları gibi olgular neredeyse ortadan kalkmıştır. Her ne kadar çatışmalar, dar

bir sınır içerisinde yürütülse de yöntem bakımından çok daha fazlasına etki edebilir. Başka bir deyişle, savaş aktörleri ve yürütücüleri için sınırlar ortadan kalkmıştır.

Kaldor'a göre dördüncü kuşak savaş; *“iki ya da ikiden fazla örgütlü grubun siyasi terimlerle şekillendirdiği şiddet eylemidir”*. Yani klasik tanımdaki devlet, savaşın ana aktörlerinden biri olmak zorunda değildir. Savaşlar hem çıkar hem de karşılıklı girişim mücadelesidir. Savaşlar çıkar mücadelesidir; çünkü ekonomik kazanç için bir düşmana ihtiyaç vardır. Karşılıklı girişimdir; çünkü taraflar savaşı devam ettirmek ve ekonomisini oluşturmak için birbirine muhtaçtır. Düşmanın ortadan kaldırılmamasının en önemli sebeplerinden bir tanesi de bu olabilir. Çünkü iki düşmanın doğrudan çatıştığı nadir görülmüştür (Kaldor, 2010: 274).

Münih Güvenlik Konferansı, bu savaşlara karşı devletlerin başarılı olabilmesi için diplomasi, enformasyon, askeri, ekonomik, finans, istihbarat ve emniyet gibi birimlerin daha uyum içerisinde kullanması gerektiğini belirtmiştir. Kısaca savaşın doğası, politik avantaj sağlamak için şiddete başvurmaktır. Bu anlamda savaş, çelişkilerin en yoğun yaşandığı ve olabilecek en tehlikeli formdur. Savaşın değişen karakteri ise, durağan olmayıp, sürekli bir gelişim seyri izlemektedir. Başka bir deyişle, çatışmaların karakteri; teknolojiyi, politikaları ve toplulukların çatışma içerisindeki sosyal pozisyonlarını yansıtır. Bu anlamda savaş, son derece değişken, hızlı ve çok yönlü bir niteliğe bürünebilir (Footsoldier, 2015: 3-4).

Dördüncü kuşak savaşın yukarıdaki genel özellikleri yeni teknoloji ile birleştirildiğinde, yıkıcılığı ve etki alanı daha çok büyüyecektir. Teknolojik açıdan donanımlı çok az sayıda asker, bir tugay kadar savaş meydanında etkiyi yaratabilir. Robotiklerin, uzaktan kumandalı araçların, yapay zekânın gelişmesi de taktiklerin kökten değiştirilmesi için bir potansiyel oluşturabilir. Bu tür teknolojilere bağımlılığın artması, bilgisayar virüslerine karşı savunmasızlık gibi yeni güvenlik açıkları ortaya çıkarabilir. Yüksek teknoloji silahlar ile donatılmış küçük bir askeri grup, kritik hedeflere etkili saldırılar yapabilir. Bu durum, askeri hizmetlerin örgütlenip yapılandırılma biçimini radikal bir şekilde değiştirmiştir (Lind vd., 1989: 23-26).

Bu savaşta önceden programlanmış yapay zekâya sahip uzaktan kumandalı "akıllı" cihazlar önemli bir rol oynayabilir. Sivil toplum savaş alanı haline geldikçe taktik ve stratejik seviyeler daha da harmanlanır. Düşmanları kendi vatanından ayırmak kritik öneme sahip olacaktır, çünkü az sayıda insan çok kısa sürede büyük zarar verebilir. Liderler hem savaş sanatı hem de teknolojinin ustaları olmak zorundadırlar, çünkü iki farklı zihniyetin karışımı zor bir kombinasyondur (Lind vd., 1989: 23-26).

1.3. Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde birçok farklı düşünürün savaş tanımlarına yer verilerek savaş kavramı tanımlanmaya çalışılmıştır. Savaş, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bu yüzden her dönemde savaşla ilgili farklı tanımlar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Ancak daha önce yapılan tanımların bugünkü savaşları açıklamakta yetersiz kaldığı görölmüştür. Çünkü günümüzdeki savaşlar, klasik savaşlarla kıyaslandığında, hem aktörleri hem de yapıları bakımından önemli farklılıklar arz etmektedir.

Literatür araştırmaları ve değerlendirmeleri sonucunda, savaşın zaman içerisinde hem tanımsal hem de biçimsel anlamda bir değişim ve dönüşüm geçirdiğı anlaşılmıştır. Savaşın geçirmiş olduğı değişim ve dönüşümü birçok teorisyen ve düşünür farklı kıstaslar kullanarak sınıflandırmıştır.

Savaşları; 1987’de Hanle; Beceriler Dönemi, 1989’de Lind ve Arkadaşları; Kuşaklar, 1991’de Cleverd; Çağlar, 1993’de Toffler; Dalgalar, 2000’de Arquilla ve Rondfelt; Savaş Araçları Dönemi ve 2007’de Liang ve Xiangsui; Sınırlılık ve Sınırsızlık şeklinde tasnif etmiştir.

Biz de bu çalışmada Lind ve arkadaşlarının kuşaklar tasnifini ele alıp incelemeye çalıştık. Lind ve arkadaşları, savaşları dört ayrı kuşağa ayırmışlardı: Birinci kuşak savaşlar, 15. ve 16. yüzyıllarda meydana gelen savaşlardır. Özellikle de Napolyon savaşları bu savaşların simgesi haline gelmiştir. İkinci kuşak savaşlar hızlı manevra kabiliyetinin geliştirildiğı savaşlardır. Üçüncü kuşak savaşlar manevra kabiliyetinin yanında bilginin ön plana çıktığı savaşlardır. Dördüncü ve son kuşak

savaşlar ise artık bilginin yanında siber uzayın da işin içine girdiği, her zaman her yerde herkese* karşı olunan savaşlardır.

Zaman ve mekânın bu kadar içiçe girdiği bir çağda, savaşın doğası da her geçen gün değişmekte ve değişmeye de devam etmektedir. Nicelikten ziyade niteliğin ön plana çıktığı ve ilk dönemlerle kıyaslandığında yıkıcılığın çok daha arttığı küçük ordular ortaya çıkmıştır. Günümüz savaşlarının çoğunlukla toprak kazanma gibi amaçları da bulunmamaktadır. Bu savaşlar, çok yönlü ve bir o kadar da karmaşıktır.

Bir sonraki bölümde Hibrit Savaşlar ele alınacak ve kavramsal çerçevesi çizildikten sonra bu alana katkı yapan düşünür ve teorisyenlerin görüşleri incelenecektir.

* Sınırsız savaş veya limitler ötesi savaş konsepti, Çinli subaylar, Quiao Liang ve Wang Xiangsui, tarafından yazılan Sınırsız Savaş-Unrestricted War isimli kitapta ortaya konulmuştur. Savaşı limitler ötesi olarak tanımlayan bu konsept, savaşı sadece mevcut yapısıyla değil etki ve boyutlarının sınırları ile tanımlar.

İKİNCİ BÖLÜM

Modern çağ ile birlikte insan hayatının birçok farklı alanında değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Değişim ve dönüşüm geçiren alanlardan biri de savaş olmuştur. Bunun sebeplerinden ilki; tüm ülkelerin savaş alanı haline gelmesi ve sivillerin artık her savaşta askerlerden daha fazla kayıp vermeleridir. İkincisi; bilgi kirlenmesi veya enformasyon patolojisi olarak da adlandırılan olaydır. Üçüncüsü ise; savaş, artık karada veya denizde iki boyut üzerinde değil, mekân olarak gökyüzü, uzay ve denizin altını da kapsayacak şekilde çok boyutlu olup; uzun menzilli ve dolaylı yöntemlerin giderek daha çok kullanıldığı ve sürekli devam eden bir yapıya bürünmesidir.

Tarih boyunca savaşın özü değişmemiş, ancak özellikleri belli süreçlere bağlı olarak farklılaşmıştır. Bu süreçlerin en önemlileri devletlerin ve imparatorlukların kurulması; metal işleme ve barut gibi alanlarındaki buluşların savaşlara uygulanması; endüstri devriminin getirmiş olduğu çağdaş teknolojiler gibi unsurlardır. Bunların yanında aydınlanma çağı sonucunda ortaya çıkan fikirler de savaşları etkilemiştir.

Modern çağın yeni bir savaş konsepti olan, hibrit savaşın kavramsal çerçevesinin ve özelliklerinin ne olduğu, savaşın aktörleri, zamanı ve mekânı, ekonomisi, siviller ve siber alan ile nasıl bir ilişkisi olduğu bu bölümde incelenecektir.

HİBRİT SAVAŞLAR

2.1. Hibrit Savaşın Tanımı

Hibrit savaş kavramı, akademik çalışmalarda ilk defa Robert Walker tarafından 1998 yılında “*SPEC FI: Amerika Birleşik Devletleri Deniz Kuvvetleri ve Özel Operasyonlar*” adlı yüksek lisans tezinde kullanılmıştır (Steder, 2016: 8; Hoffman, 2007: 8-9; Jordan, 2008: 20).

Walker’ın çalışmasında hibrit savaş şu şekilde tanımlanmıştır: “*Hibrit savaş, özel ve geleneksel savaş arasındaki boşluklardan yararlanarak ve sınırlı askeri kaynakların en iyi şekilde kullanılması için geleneksel ve geleneksel olmayan askeri güçlerin birlikte kullanılmasıdır. Aynı zamanda hibrit bir savaş için, hibrit bir gücün de olması gerekir*” (Walker,1998: 4-5).

Bu genel tanım üzerinde pek çok tartışma yapılmıştır. Savaş teorisyenlerinin konu hakkında değerlendirmeleri çeşitlilik arz eder. Bu teorisyenler arasında William Nemeth ve Frank Hoffman öne çıkmaktadırlar. Nemeth ve Hoffman’ın görüşleri incelendikten sonra diğer teorisyen ve kurumların da hibrit savaş tanımları incelenecektir.

2.1.1. William J. Nemeth’in Tanımı

William J. Nemeth, “Gelecek Savaş ve Çeçenya: Hibrit Savaş Durumu” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında hibrit savaş kavramını kullanmıştır (Racz, 2015: 28). Terimin “hibrit” yönü, geleneksel, düzensiz, politik bir savaş türünün kombinasyonunu ifade eder (Kofman ve Rojansky, 2015: 1).

Nemeth, tezinde Çeçen ayrılıkçı hareketini, örnek bir incelemesiyle “*karma ve hibrit toplumlar*” olarak adlandırmış ve düşmanca eylemlere karşı çıkan araçları tartışmak için bu terimi kullanmıştır. Nemeth, hibrit savaşın sadece askeri ve sivil varlıklar arasındaki bağlantıları değil, aynı zamanda geleneksel ve modern yaklaşımların, sivil eylemlerin ve savaşın kombinasyonunun etkili bir güç oluşturduğunu da keşfetti. O, hibrit savaşın giderek yaygınlaşacağını ileri sürmüştür. Buna ek olarak; teknolojik olarak ilerlemiş ve bürokratik güçlerin zorlu bir zamana

karşı koyan gerilla taktiklerini de kullanarak daha da yaygınlaşacağını belirtmiştir (2002: 2-3).

Hibrit bir güç ile karşı karşıya kalan geleneksel güç, kendi yerleşik doktrinlerini yeniden gözden geçirmeye ve savaşta kullandıkları taktikleriyle, düşmanın kritik hassasiyetlerini tanımlayıp ona göre şekillendirmek zorunda kalır. Bu uyum, modern konvansiyonel kuvvetlerin rakibin ağırlık merkezini vurmasını sağlar ve böylece kendi tarafına hareket özgürlüğü sağlarken düşmanın savaş direncinin de düşmesine sebep olur (Steder, 2016: 8-9).

Nemeth'e göre; devlet şiddetinin yüksek olduğu otoriter toplumlarda, bireyler şiddete meyilli olur ve bu bireyler, geleneksel kurallar ile sosyo-siyasal yapıları, modern teknoloji ile harmanlayarak hibrit bir toplumu yaratır (2002: v). Ayrıca Nemeth, hibrit savaşın giderek yaygınlaşacağını ve Çeçen isyanının hibrit savaş için bir model olduğunu da iddia etmiştir (Herta, 2017: 138). Çeçenistan'daki hibrit savaş, varoluşları için savaştıkları ve mücadelenin amacına ilişkin güçlü bir inanca sahip olduklarından dolayı topyekûn yapılan bir savaş örneğidir. Hibrit savaş taktiğini kullanan topluma karşı savaşan taraf, daima yüksek bedeller öder (Nemeth, 2002: 74). Messner'in altını çizdiği gibi, isyankâr savaşın ön cephesi yoktur. Bu nedenle Çeçen savaşının sadece Çeçenistan topraklarında gerçekleştiğini söylemek doğru değildir; çünkü savaş faaliyetleri, komşu Osetya ve Dağıstan'da da etkilerini göstermiştir. Çeçen savaşçılar, birçok farklı örgüt kisvesi altında faaliyet yürüterek Rusya genelinde eylemler yapmışlardır (Myasnikov, 2005). O dönemde Rusya'da insanların barışçıl bir ülkede yaşadıklarına ve hükümetin halkı riske atmadığına dair yaygın bir inanç vardı (Banasık, 2016: 167).

Nemeth, Çeçen toplumunun geleneksel yapı ve aile bağları temelinde inşa edilen, modern öncesi devlet ile çağdaş bir devlet arasında hibrit bir durumda olduğunu savunmuştur. Bu yapı, Çeçenlerin toplumu savaş için seferber etmelerine ve toplumun aile bağları ile mücadeleye geniş çaplı destek olmasına imkân vermiştir. Ortaya çıkan saha komutanları, askeri erdemlerinin yanı sıra akrabalık ilişkilerine dayanan sadakate de güvenerek, Ruslara karşı daha saldırgan ve çok boyutlu bir mücadeleye girmişlerdir (2002: 10). Böylece, bu hibrit toplumdan düzenli ve

düzensiz savaş yöntemlerinin oldukça verimli bir şekilde birleştirildiği bir hibrit savaş türü ortaya çıkmıştır. Çeçenler, Batı ve Doğu askeri uygulamalarını, gerilla taktiklerini ve modern teknolojiyi kullanmada başarılı bir sentez gerçekleştirmişlerdir (Banasık, 2016: 28).

Nemeth, Çeçenlerin düzensiz taktikleri ve gerilla savaşı usullerini eksiksiz kullandıklarını ifade etmiş ve onların kolayca değişkenlik gösteren çatışma biçimlerini ise oldukça şaşırtıcı bulmuştur. Pusular, taktik düzeyinde yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak, suikast eylemlerin yanı sıra, kaçırma, kundakçılık, patlatma gibi eylemleri de başarılı bir şekilde kullandıklarını belirtmiştir (Nemeth, 2002: 61).

Çeçenistan savaşı, az gelişmiş toplumlardaki silahlı grupların faaliyetlerini son derece gelişmiş teknolojilerle bütünleştirmenin ve düşmanın kullandığı taktiklere karşı pratik çözüm bulmanın spesifik bir örneğidir (Banasık, 2016: 28-29). Çeçenlerin anlatılan bu özellikleri, Messner'in gelecekteki savaşlarda kullanılacak mücadele yöntemleri, yolları ve biçimleri hakkındaki tahminlerini açıkça teyit etmektedir. Messner'in psikolojik etkinin önemi ile ilgili açıklamaları; mobil radyo ve televizyon kullanımıyla Çeçenlerin, yeni gerilla aktivitelerini başarıyla birleştirmeleri ve Rus askerlerinin moralini etkili bir şekilde azaltmayı başardıklarını belirtir (Myasnikov, 2005). Başarılı propaganda sayesinde Çeçenler, hem savaşan askerlerin hem de Rus toplumunun psikolojisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Rus toplumunun dinamiklerini çok iyi bilen Çeçenler, onlara karşı etkili bir direniş göstermiş ve aynı zamanda bu direnişi kırmaya yönelik her türlü girişime karşı da güçlü kalmayı başarmışlardır. Rus karşıtı bir propaganda, Çeçen savaşçılar için önemli olan etnik birlik, dini inanç ve halkın desteği, Rus saldırılarının etkisiz kalmasına neden olmuştur (Banasık, 2016: 166). Nemeth, hibrit savaşın güç kaynaklarını şu şekilde sıralar:

- 1) Fikirler;
- 2) Liderlerin ve belirli isyancıların karizması;
- 3) Toplumun acı çeken ve ağır şartlarda savaşan insanların direnişi;

4) Toplumun savaş sebeplerine güçlü inancı;

5) Taktiklerin adem-i merkezileşmesi (Nemeth, 2002: 74; Banasık, 2016: 166).

Nemeth, Çeçenistan'daki savaşın değerlendirmesini yaparken Çeçenlerin, modern toplumların sahip olduğu silahlı güce denk bir askeri güçleri olduğu belirtmiştir. Ayrıca yıllarca süren çatışmaların sonucu olarak Çeçen toplumunun hibrit bir topluma dönüştüğünü de iddia etmiştir (Banasık, 2016: 165). Nemeth, yeni teknolojilerle birleştirildiğinde etki alanının sanıldığından çok daha büyük olacağını düşünerek hibrit savaş ile dördüncü kuşak savaş arasında bir ilişki kurmuştur (Nemeth, 2002: 3).

Çeçen savaşını, geleneksel gerilla harekâtlarında istisnai kılan temel etken, geleneksel pusu taktiklerinin yanı sıra, Çeçenlerin iyi koordine edilmiş, seri ve etkili operasyonları geniş alanda yapabilmeleridir. Modern iletişim teknolojilerinin kullanımı, bu operasyonlara katılan birimler arasında eş zamanlı koordinasyon sağlamıştır (Banasık, 2016: 29).

Çağdaş bir gerilla savaşı olan hibrit savaş, hem modern teknolojiyi hem de modern seferberlik yöntemlerini kullandığı için daha etkili hale gelmiştir (Banasık, 2015: 25). Çeçen savaşı, akrabalığa dayanan geleneksel bir toplumun, geleneksel yöntemleri modern yöntemlerle harmanlayarak, teknolojik açıdan kendisinden daha çok gelişmiş bir düşmanla savaşmak için nasıl örgütlendiğine dair iyi bir örnek oluşturmaktadır (Nemeth, 2002: 29).

2.1.2. Frank Hoffman'ın Tanımı

Hibrit savaş, bugünlerde askeri ve istihbarat birimlerinde popülerlik kazanan bir kavramdır. Hoffman'a göre bu yeni savaş konsepti, 21. yüzyılın başlarında deniz duvetleri çevrelerinde ortaya çıkmıştır. Hoffman'ın bakış açısından hibrit savaş, birden fazla yöntemin eşzamanlı olarak kullanıldığı bir savaşı ifade eder; bu kavram da aslında 1996 yılında Thomas Huber tarafından formüle edilen daha önceki “*bileşik savaş*” kavramına dayanır (Alonzo, 2017: 2-3). Huber tarafından tanımlanan bileşik savaş terimi, hibrit savaş türünün tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Huber, bileşik savaşı; düzenli, düzensiz veya gerilla kuvvetinin eşzamanlı kullanımı olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle, bileşik savaş türü, hem geleneksel hem de geleneksel olmayan kuvvetleri aynı anda uygulayarak askeri etkinin artırıldığı savaş türüdür (Huber, 2002: 1-2). Ayrıca McCullah da bileşik savaşın şu andaki hibrit savaş anlayışımızın habercisi olabileceğini savunmuştur (Erol ve Oğuz, 2015: 264).

Hoffman, hibrit savaş kavramını şu şekilde tanımlar: *“Hibrit savaşlar; geleneksel kabiliyetler, düzensiz taktikler ve oluşumlar, ayrımcılık şiddeti, zorlama ve terör eylemleri dâhil olmak üzere çeşitli savaş biçimleri içerir. Hibrit savaşlar, hem devletler hem de çeşitli devlet-dışı aktörler tarafından yürütülebilir. Bu çok çeşitli faaliyetler, ayrı birimler veya hatta aynı birim tarafından yürütülebilir”* (Hoffman, 2007: 8).

Hoffman çalışmasının ilerleyen sayfalarında hibrit savaşa dair “düzenli” ve “düzensiz” savaş arasındaki sınırların bulanıklaştığını, devlet-dışı grupların bile bir zamanlar devletlerin özel koruması altında olan silahlara giderek daha fazla erişebildiklerini ve hatta devletlerin Amerikan gücünün etkisini azaltmak için geleneksel olmayan stratejilere yöneldiklerini belirtmiştir (Hoffman, 2007: 29).

Hibrit savaş kavramının popüleritesi, ABD Donanma Enstitüsü Bildirileri’nde yayımlanan James Mattis ve Frank Hoffman’ın 2005 tarihli bir makalesinden sonra daha da artmıştır. İki yazar da, ABD’nin geleneksel ve teknolojik askeri üstünlüğüne yalnızca diğer devletler tarafından değil, aynı zamanda devlet-dışı aktörler tarafından daha az gelişmiş teknolojilerin bir araya getirilmesiyle de karşı çıkılabileceğine dikkat çekmiştir (Mattis ve Hoffman, 2015: 18). Geleneksel konvansiyonel güçleri olan ülkeler, sanki dezavantajmış gibi görünen düzensiz taktiklerin aslında birer avantaj haline dönüştüğü durumlarla karşı karşıya kalabilirler (Steder, 2016: 9).

ABD’nin 2005 Ulusal Savunma Stratejisi Belgesi, hibrit savaşın asimetric boyutunun altını çizerek, ABD’nin geleneksel savaş üstünlüğüne meydan okumak için bu yetenekleri kazanacağından bahsetmiştir. Strateji belgesi, El-Kaide ve Kuzey Kore’den farklı olarak bu yeteneği kazanmak isteyen, hem devlet hem de devlet-dışı aktörlerin hibrit savaş yeteneklerini kazanabileceğini belirtmiştir. Hoffman, ABD için en büyük tehdidin tek bir yaklaşımı seçen bir devletten gelmeyeceği, ancak tüm

taktik ve teknolojilerden faydalanan devletlerden veya devlet-dışı gruplardan gelebileceği argümanını savunmuştur (Erol ve Oğuz, 2015: 265).

Hibrit savaş, Hoffman tarafından 2007'de kabul edilen, askeri operasyonel yaklaşımı ana hatlarıyla açıklayan bir kavramdır. Onun görüşlerinde hibrit savaş, nispeten zayıf rakiplerin (Taliban, El Kaide veya Hizbullah gibi devlet-dışı aktörler) teknolojik ve nicelik olarak çok daha büyük askeri kuvvetlere karşı elde ettikleri başarıyı açıklayabilecek uygun bir argümandı (Hoffman, 2007: 29).

Hoffman, tanımını son çatışmalara, özellikle de Hizbullah ve İsrail arasındaki 2006 çatışmasına ilişkin gözlemine dayanarak inşa etmiştir. Tarihsel bir bakış açısını akılda tutarak, yirmi birinci yüzyılda ortaya çıkan askeri eğilimleri anlamaya yardımcı olabilecek bir model oluşturmaya çalışmıştır. Onun amacı sadece akademik değil, aynı zamanda politik doktrinin formüle edilmesine yöneliktir. Onun hibrit savaş kavramı, Irak'taki ABD güçlerine karşı Sünni ayaklanmayı, Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı hareketleri ve daha yakın bir tarihte Kırım'ın Rus ilhakı gibi çağdaş çatışmaları anlamamızı sağlayan bir teorik çerçeve oluşturmayı da amaçlamaktadır (Alonzo, 2017: 3-4).

Hoffman, daha önceki gerilla taktiklerini ya da çatışmayı devam ettirerek ısrarlı bir tehdit oluşturmayı amaçlayan karma savaştan, hibrit savaşı ayırmak için “çok-modlu” kavramını kullanır. Hibrit savaştaki taraflar, düzensiz taktiklerin kaynaşması, politik hedeflerine ulaşmak ve onları kullanmak için mümkün olan en ölümcül araçları bir araya getirebilmiştir (Hoffman, 2007: 29). Geleneksel, entelektüel ya da kavramsal kategoriler eskimiş görünmektedir; çünkü bunlar, savaş biçimlerinin birleşmesi ile aşılmış olan düzenli ve düzensiz savaş arasındaki ayrılığa dayanmaktadır (Herta, 2017: 138). Hoffman'a göre, temelde farklı yaklaşımlarla (geleneksel, düzensiz veya terörist) ayrı düşmanlar yerine, belki de eşzamanlı olarak tüm savaş ve taktik biçimlerini kullanacak olan düşmanlarla karşılaşmak beklenebilir. Suç faaliyeti, aynı zamanda bu sorunun bir parçası olarak da ele alınabilir; çünkü yerel yönetimi istikrarsızlaştırabilir ya da savaşın tarafı olan devletin meşruiyetini zedeleyebilir (Hoffman, 2007: 7).

2007 tarihli “21. Yüzyıldaki Çatışmalar: Hibrit Savaşların Yükselişi” adlı makalesinde Hoffman, hibrit savaş kavramını tanımlamak için tarihsel örnekleri kullanmıştır. O, “*geleneksel yetenekler, düzensiz taktikler ve oluşumlar, şiddet ve zorlama dâhil olmak üzere terör eylemleri*” gibi farklı kavramlarla hibrit savaşı tanımlamıştır (Steder, 2016: 9). 1919-1920 yıllarındaki İrlandalı isyancılar, 1980'lerde Afgan savaşçılar, 1990'larda Çeçen direnişçiler ve 2006'da İsrail ile olan savaşında Hizbullah da bu tarihsel örneklerden birkaçıdır. O, Hizbullah'ı modern hibrit gücün en açık örneği olarak gördü; çünkü bu hareket askeri ve sivil unsurların birleşimine dayanıyordu (Hoffman, 2007: 35). Ayrıca Hizbullah, örgütlü stratejik hareketler aracılığıyla ve çeşitli uyarlanabilir taktikler kullanarak merkezsizleştirilmiş hücreler ile hedefine ulaşmıştır (Mellies, 2009: 65-66).

Hoffman'ın makalesinin yayınlanmasından sonraki yıllarda, ABD Savunma Bakanlığı ve Hükümet Sorumluluk Dairesi (GAO), ABD, Irak ve Afganistan'daki müttefik güçlere karşı düşmanların kullandığı yöntemleri daha iyi tanımlamak için hibrit savaş terimini incelemişlerdir. Buna ek olarak, GAO yetkilileri, akademisyenleri bu yeni alt terminolojiyi oluşturmaları için çağrıda bulunmuşlardır. (Steder, 2016: 9).

Hoffman, hibrit savaşın 2007 ABD Denizcilik stratejisinde, adem-i merkeziyetçi planlama/yürütme yoluyla basit ve karmaşık teknoloji kullanılarak, düzenli ve düzensiz tehditleri tanımlayan askeri bir terim olarak ortaya çıktığını da belirtmiştir (Hoffman, 2007: 7). Onun bu fikrini, geleneksel ve geleneksel olmayan güçlerin terörizm ve suç davranışıyla bağlantılı olarak sinerjik birleşimi olarak hibrit savaşı öne sürerek inşa edilmiş ve bu birleşim, gücün tüm unsurlarını eşzamanlı bir şekilde kullanılmasıdır (Miller, 2015: 5-6). Hibrit savaş açısından Hoffman'ın 2006'dan günümüze kadarki çalışmaları, hibrit savaş kavramını ve üretebilecekleri sinerjik etkileri anlamak için mihenk taşı haline gelmiştir. Hibrit savaş ile ilgili bilimsel literatürün çoğu, Hoffman'ın çalışmalarına dayanır (McCulloh ve Johnson, 2013: 10-11).

2.1.3. Tanıma İlişkin Diğer Değerlendirmeler

Hibrit savaş hakkında bir başka yorum da 2008 yılında Askeri İnceleme dergisinde bir makale yayınlayan John McCuen tarafından ortaya atılmıştır. Bu makalede Hibrit çatışmayı ya da daha genel anlamda savaşları tanımlamıştır: *“Hibrit savaşlar, düşmanın askeri güçlerine ve hedeflerine karşı geleneksel askeri yöntemlerini kullanırken aynı zamanda modern savaş yöntemlerini de kullandığı savaşlardır. Ayrıca bu savaşlarda tarafların yerli halkları, kendilerini güvence altına alan gruplarla işbirliği içerisine girerek savaşın güç dengesini değiştirebiliyorlar. Hibrit savaşlar, hem fiziksel hem de kavramsal boyutlara sahip tam spektrum savaşlardır. Birincisi; silahlı bir düşmana karşı mücadele, ikincisi ise; savaş alanının yerli halkının kontrolü ve desteğinin zaruriyetidir. Hibrit savaşta, stratejik hedeflere ulaşmak için bu çeşitli geleneksel ve modern savaş alanlarının hepsinde başarı gereklidir”* (McCuen, 2008: 108).

McCuen'in bu tanımından yola çıkarak Finlandiyalı araştırmacılar, Aapo Cederberg ve Pasi Eronen, savaş konseptinin önemli bir bileşenini belirlediler: *“Hibrit savaş, hedeflenen ülkeler için politika tepkilerini doğru ve zamanında tasarlamayı zorlaştıran, barış ve savaş zamanları arasındaki ayrımı kasıtlı olarak bulanıklaştırıyor”* (Horn, 2016: 7).

Margaret Bond’a göre, bir sonraki yüzyılın savaşı, istikrar, güvenlik ve yeniden yapılanma faaliyetlerinden silahlı muharebelere kadar bütün faaliyetler boyunca ulusal gücün tüm unsurlarını yansıtan bir tür hibrit savaştan oluşacaktır (Bond, 2007: 3-4).

Operations University, Bond’un görüşlerinden yola çıkarak şu sonuca varmıştır: *“Hibrit savaş, düzenli ve düzensiz güçlerin, birden fazla alandaki vasıtaların ve davranışların, dolaylı olarak üstün bir askeri gücü tüketmeyi amaçlayan sinerjik bir etki elde etmek için karmaşık ve uyarlamalı bir örgütlenmeyi kullanan şiddetli bir çatışmadır”* (Horn, 2016: 7).

ABD Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2009 yılında bu kavram üzerinde yoğunlaşarak *“operasyonel muharebe alanında geleneksel, düzensiz, terörizm ve suç*

araçlarının veya faaliyetlerinin uyarlanmış bir karışımını eşzamanlı ve uyumlu bir şekilde kullanan herhangi bir rakip” olarak tanımlamıştır (Horn, 2016: 9).

Çekoslovakyalı bir düşünce kuruluşu, hibrit savaşın oldukça uzun bir tanımını yapmıştır: *“Hibrit savaş, askeri olmayan ve askeri araçların bir araya gelmesiyle ve düşmanları kendi isteğiyle yapamayacakları adımları atmaya zorlamak için sinerjik etkilerini hedefleyen silahlı bir çatışmadır. Çatışmanın en az bir tarafı devlettir. Savaşın amaçlarına ulaşılmasında temel rol, psikolojik operasyonlar ve propaganda, ekonomik yaptırımlar, ambargolar, suç faaliyetleri, terörist faaliyetler ve benzer nitelikteki diğer yıkıcı faaliyetler gibi askeri olmayan araçlarla oynanır. Saldırganın askeri operasyonları; tüm topluma karşı ve özellikle politik yapılara, devlet otoritesine, yerel yönetime, devlet ekonomisine, toplumun inancına ve silahlı kuvvetlere karşı, simetrik ve asimetrik mücadele operasyonlarını birleştiren düzensiz güçlerdir” (Aktaran: Kriz vd., 2016: 10-11).*

Dayspring (2015: 27) savaşın *“hibritliğini”* belirleyen üç temel hususun olduğunu belirtir. Bunlar; saldırgan devletin doğası, gerekli koşulların varlığı ve savaşın diğer geleneksel askeri biçimlerinin önceliği ve kombinasyonudur.

Hibrit Savaş, geleneksel ve modern uygulamaların, teçhizatların ve stratejik etkilere ulaşmak için tasarlanan tekniklerin kombinasyonunu başarılı bir şekilde kullanılmaya çalışılan askeri bir faaliyettir (McCulloh ve Johnson, 2013: 2). Hibrit savaş, normal güçlerin ele aldığı daha konvansiyonel silahlara ve sistemlere erişimi olan düzensiz kuvvetler tarafından yapılır. Koşullar ve kaynaklar izin verdiği için, hibrit savaş, bireysel bir kampanya boyunca değişebilir veya uyarlanabilir. Düzensiz grupların karmaşık silah ve teknolojiler edinmeye devam edeceği ve müdahale güçlerinin geçmişte esas olarak düzenli silahlı kuvvetleri ile ilişkilendirilen çeşitli tehditlerle yüzleşmek zorunda kalacağı öngörülmektedir (McCulloh ve Johnson, 2013: 10). 2010 ABD Dörtlü Savunma İnceleme Raporu (QDR), bu fikirleri şu şekilde ifade etmiştir: Görünüşte artan savaş karmaşıklığı, ilgili aktörlerin çokluğu ve geleneksel çatışma kategorileri arasındaki bulanıklaşmadır. Yenilikçi rakiplerin varlığı yeni olmasa da, bugünün karma yaklaşımları, ABD kuvvetlerinin bir dizi çatışmaya hazırlanmalarını zorunlu kılar. Bunlar, zorlama ve sindirme için vekâlet

güçlerini kullanan devlet aktörleri ile devletlerle geleneksel olarak bağlantılı üst düzey yetenekleri kullanan devlet-dışı aktörleri içerebilir (QDR, 2010).

Hibrit savaş, ABD ve müttefiklerinin şimdiye kadar savaştığı her türlü savaştan farklıdır. Northrop Grumman's Analiz Merkezi'nde kıdemli bir analist olan Michael Isherwood, ulusal güvenliği etkileyen askeri, politik ve teknolojik gelişmelerin derinlemesine analizini yapmış ve hibrit savaşları şu şekilde tanımlamıştır: *“Hibrit savaşlar, kavramsal olarak birbirinden farklıdır; çünkü aynı zamanda çatışma spektrumu boyunca farklı noktalarda düşük tempolu ama yine de ölümcül eylemler öngörür. Kosova, Afganistan ve Irak'taki Amerikan askeri deneyimi, onların savaş aşamalarını yeniden formüle etmesine sebep oldu. Komutanlar şimdi, baskın yoluyla istikrar ve yeniden yapılanma için operasyonlar planlıyorlar. Hibrit savaş, bir rakibin aynı anda birden fazla aşamaya girmesine ve askeri kuvvetlere farklı birtakım talepler getirmesine izin vermesi bakımından farklıdır”* (Isherwood, 2009: 3-4).

İngiltere Savunma Bakanlığı, düzensiz savaş üzerine yayınladığı en son kitaba, hibrit savaş doktrinini eklemiş ve şu şekilde tanımlamıştır: *“Hibrit savaş, normal kuvvetlerin normal olarak eriştiği daha konvansiyonel silahlara ve sistemlere erişebilen olan düzensiz kuvvetler tarafından yürütülür. Koşullar ve kaynaklar izin verdiği sürece hibrit savaş değişebilir ve uyarlanabilir. Düzensiz grupların konvansiyonel silah ve teknolojileri edinmeye devam edeceği ve müdahale güçlerinin geçmişte esas olarak düzenli silahlı kuvvetler ile ilişkilendirilen çeşitli tehditlerle yüzleşmek zorunda kalacağı öngörülmektedir”* (Wilkie, 2009: 14).

Ayrıca, ABD Deniz operasyonları şefi Gary Roughead ve Sahil Güvenlik Komutanı Adm Thad W. Allen: *“Geleneksel ve düzensiz taktiklerin hibrit bir karışımı olan çatışmalar, merkezi olmayan planlama, yürütme ve yenilikçi dalgalarda hem basit hem de gelişmiş teknolojileri kullanan devlet-dışı aktörler tarafından giderek daha fazla karakterize ediliyor”* (Wilkie, 2009: 14-15) belirtmiştir.

Mattis'in 2005 tarihli makalesinde, üstün bir askeri gücün, geleneksel düşman gücünün üstesinden gelmesi için; *“geleneksel savaş tarzından çıkıp, bazı avantajlar*

elde etmek veya bunun için bazı beklenmedik teknoloji ve taktik kombinasyonları aramak” zorundadır. Mattis'in öne sürdüğü bu göreceli avantaj, büyük silahlı kuvvetler genellikle hiyerarşik örgütlendiklerinden dolayı onlar için adapte olmak ve yenilik yapmak önemlidir. Buna ek olarak, taraflar hibrit savaşları tercih edebilir; çünkü bu savaş nüfusun kendi kendini idare etmesini sağlar (McCulloh ve Johnson, 2013: 61).

Williamson Murray ve Peter R. Mansoor, hibrit savaşı “*hem devlet hem de devlet-dışı aktörleri içerebilen geleneksel askeri güçler ve düzensizlikler (gerillalar, isyancılar ve teröristler) arasında ortak bir politik amacı hedefleyen bir çatışma*” olarak tanımlamıştır (Murray ve Mansoor, 2017: 2). John J. McCuen, ortak bir politik amaç elde etmek için düzenli ve düzensiz bir savaşın rolünün altını çizerek hibrit savaşı, müdahale eden güçlerin düşman askeri güçlerine ve hedeflerine karşı geleneksel askeri operasyonlar yürütürken simetrik ve asimetrik bir savaşın bir kombinasyonu olarak aynı anda ve daha kararlı bir şekilde bir arada olmalarıdır, şeklinde nitelendirmiştir (2008: 108).

Hibrit savaş, günümüzün devlet ve devlet-dışı aktörleri bünyesinde harmanlayarak, şu an kadar modern savaşı tanımlamak için geliştirilen tüm kavramların yerini alma eğilimindedir. Böylelikle hibrit savaşın yeni konsepti, asimetrik savaş/çatışma, geleneksel olmayan savaş, etki temelli operasyonlar, komuta ve kontrol savaşı, bilgi veya ağ tabanlı savaş, operasyonlara kapsamlı yaklaşım gibi çok benzer kavramların sonucu olarak görünmektedir (Neag, 2016: 18).

Hibrit savaşın önemli bir dönüm noktası ise 3 Temmuz 2014'tür. Çünkü NATO, resmi olarak hibrit savaşı kabul ederek onu yeni bir savaş biçimi olarak ilan etmiştir. Eylül 2014'te, NATO Galler Zirvesi'nde, hibrit savaşı, güncel olarak kullanılan, çok çeşitli, paramiliter ve sivil önlemler olarak tanımlayan resmi bir bildirge yayınladı (NATO, 2014). NATO tanımlamasına göre hibrit savaş, askeri gücün aynı zamanda uzun vadeli, esnek bir stratejinin parçası olarak eşzamanlı yürütülen geniş çapta eylemlere atıfta bulunan bir kavramı temsil eder. Bu kavramın en açık tanımını, Rus Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı V. Gerasimov haftalık uzmanlık dergisinde (VPK) yayınlanan bir makalede yazmıştır. Ona göre

savaş ve barış arasındaki sınırlar gittikçe azalan olgular haline gelmiştir. Çatışmayı yürütmenin yolları değişmiştir. Yerel halkın ve gizli güçlerin etkisi “*politik, ekonomik, bilgisel, insani ve diğer askeri olmayan önlemler almayı*” gerekli kılmıştır (Neag, 2016: 17).

Horn’un aktardığına göre; Avustralyalı bir yorumcu, artık askerlerle siviller arasındaki sınırların giderek yok olduğu ve terör, suç, savaş ve barış arasında net bir ayırım yapılamayan çatışmaların, karma savaşlar ve asimetrik savaşlarla yer değiştirdiğini belirtir (Horn, 2016: 10). Başka bir analist ise hibrit savaşı, siyasi, ekonomik, diplomatik hedefleri veya bilgi araçlarını istenen politik hedeflere ulaşmak için harmanlayan, daha önce ayrı olan çatışma çeşitlerinin bulanıklaşmasını ve karışmasını yakalamayı amaçlayan bir terim olarak açıklamıştır (Wither, 2016: 72-73).

Hibrit savaş terimini, Rusya’nın 2014 yılında Kırım’ı ilhakının ardından uluslararası kamuoyu geniş çapta tartışmış ve Rusya’nın mevcut politikasından ciddi endişe duymuştur (Steder, 2016: 8). Hibrit savaşın Rusya gibi güçlü devletler tarafından fazlaca kullanılması kaygı vericidir. Gerasimov, Rusya’nın hibrit savaşı kullanmasının, “*Rus Doğrusal Olmayan Savaş*” başlıklı makalesinde modern çağdaki uygulamasını açıkça dile getirmiştir. General Gerasimov, modern devletlerin zayıflığını açıkça ifade etmiştir ve tarihin, mükemmel ve gelişmekte olan bir devletin aylar hatta günler içinde şiddetli bir silahlı çatışma arenasına dönüşebileceğini, yabancı müdahalenin kurbanı haline gelebileceğini hatta ve hatta bir kaos ağı, insani felakete girebileceğini belirtmiştir. Buna ek olarak, bu faaliyetlerin tümü, normalde nihai başarıya ulaşmak için, genellikle “*barışı koruma ve kriz düzenlemesi kisvesi altında*” gizli askeri eylem aracılığıyla yapılır (Gerasimov, 2013; Horn, 2016: 11). Böylelikle hibrit savaş, arzu edilen bir siyasi son duruma ulaşmak için başta devletin bütçe kaynağının büyük ölçüde seferber edilmesini gerektirmektedir (Gerasimov, 2013). Özünde, hibrit savaş, ilk başlarda küçük bir çatışma izlenimi verilerek uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeden nihai politik hedefe ulaşmanın bir yöntemi olarak görülmüştür. Aslında, hibrit savaş, saldırı altında olduklarını bile bilmedikleri için karşı tarafı felç eden mükemmel bir belirsizlik yaratır (Horn, 2016: 12).

Rusya'nın Ukrayna'da yürüttüğü mücadele, 2014'ün başlarında gizli aşamadan çıktıktan sonra Batı, Rus eylemlerini tanımlamak için bir arayış içine girmiştir (Bartles, 2016: 34). Daha sonra Batı'daki güvenlik uzmanları ve akademisyenler tarafından mevcut durumun soğuk savaş dönemine benzer bir senaryo olduğu algısı hızla yayıldı.

Kırım'ın ilhakı konusunda, Rusya'nın yarımadanın kontrolünü güvence altına almasına kadar, Rusya'nın faaliyetleri, Ukrayna'ya yeni düzenli güçlerin konuşlandırılmasını içermiyordu. Kırım'ın ilhakı, normal bir savaşın olmadığı en spesifik örneğidir. Lanoszka, bu gözlemlerin farkında olarak hibrit savaşları yeni bir savaş biçimi olmak yerine bir strateji olarak yeniden kavramlaştırır. Bu bir stratejidir; çünkü farklı ölçüde ulusal güç araçlarının kullanılmasını içerir ve insanın yetenekleri ışığında dış politika hedeflerine ulaşmak için bir amaçtır. Kapsayıcı bir hedef tarafından yönlendirildikleri sürece çeşitli avantajları sağlayabilir. Bu nedenle, karma savaş, farklı ama tamamlayıcı amaçlara yönelik düzensiz ve düzenli askeri araçların koordine edilmiş kullanımını içerir (Lanoszka, 2016: 178). Savaşan kişi, hedefini şiddetle misilleme yapmaktan caydırmak için daha yüksek dereceli askeri güç kullanma tehdidinde bulunur. Bu nedenle, hibrit savaş, savaşan kişinin yüzleşme hakimiyetine sahip olmasını gerektirir; bu da hedefinin yenilmesine neden olabilir (Wilson, 2014: 129). Hibrit savaş ile savaşan ülke, hedef ülkenin toprak bütünlüğünü baltalamak, iç politik bütünlüğünü ve ekonomisini bozmak için ekstra çaba harcar. Aynı zamanda hibrit savaş, bölgesel genişleme ve dolaylı yönetimin bir başka (nominal) egemen devlete empoze edilmesi gibi revizyonist hedeflere hizmet edebilir (Lanoszka, 2016: 178).

Hibrit savaş kavramını tanımlamak için sayısız girişimde bulunuldu; ancak pek çok güvenlik uzman ve akademisyen bu kavramı reddetti. Ukrayna'ya karşı Rus saldırısı açısından, odak noktalarının çoğu, stratejik amaçların başarılmasında, başka bir şey değildir. Nadia Schadlow'un belirttiği gibi, hibrit savaş ilkelerini veya amaçlarını değil araçlara atıfta bulunduğunu akılda tutmak önemlidir (Schadlow, 2015). Özel harekât kuvvetleri tanımı gereği hibrit savaş, askeri bir araçtır. Özel harekât kuvvetleri çoğunlukla düzenli savaşta kullanıldığı için genellikle hibrit savaş tanımının dışında tutulur. Ancak, özel harekât kuvvetlerinin savaş-dışı ortamlarda

politik hedeflere ulaşmak için kullanılması sebebiyle, bu tür kuvvetlerin hibrit savaş için kullanıldığı iddia edilebilir (Renz ve Smith, 2016: 27).

Bütün bu farklı tanımlamalar, hibrit savaş için benzersiz ve kapsamlı bir tanımın olmadığı argümanını desteklemektedir. Tanımlar arasındaki uyumsuzluk, esas olarak, yetkililerin veya yazarların başlangıç noktası olarak kabul ettikleri vaka çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bir başka önemli faktör de, farklı düzensiz savaş türleri arasındaki, özellikle düzensiz ve geleneksel olmayan savaşlar arasındaki bulanık sınırlardır, çünkü bu operasyonların gizli ve karmaşık doğası, insanların etkinlikleri doğru bir şekilde kategorize etmelerini zorlaştırıyor. Gelişen teknolojiler ve ilgili yetenekler de farklı tanımlara katkıda bulunabilir (Erol ve Oğuz, 2015: 266).

Hibrit teriminin anlamı çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Farklı taktik ve aktörü bünyesinde toplamış olması, onun yeni bir konsept olması veya yeni bir tanımla tanımlama gerekliliğini doğurmaz, bu tür özellikler tarihsel olarak savaşlarda istisnadan ziyade kuraldır (Schreiber, 2016: 11). Aynı şey askeri ve askeri olmayan unsurların bağlantısı için de geçerlidir: savaşan taraflar her zaman savaşlarını desteklemek için askeri olmayan araçlar kullanmışlardır. Örneğin diplomasi, rakibin müttefik bulmalarını engellemelidir; ambargolar dâhil olmak üzere ekonomik yaptırımlar, düşmanın talebini daha da zorlaştırmaya yöneliktir; propaganda kendi halkının desteğini sağlamalı ve düşmanın moralini bozmalıdır. Her tür savaş temelde hibrittir (Schreiber, 2016: 11-12). Bununla birlikte, hibrit savaş kavramı sıklıkla dikkatsizce kullanılır ve çeşitli nitelikler kazandırılmaya çalışılır. Buna ek olarak, savaş her zaman karmaşıklık, şeffaflık, dinamizm ve risk eksikliği ile karakterize olmuş ve rasyonel, duygusal ve rastlantısal durumların gerilimi alanında gelişmiştir. İlgili bağlamda sınıflandırma olmaksızın, hibrit savaş teriminin yeni bir savaş türü olarak görülmesi hatadır (Tamminga, 2015: 2).

2.2. Hibrit Savaşın Özellikleri

Post-clausewitzian dönemdeki savaşın doğasını ve dinamiğini tanımlamak ya da 21. yüzyıldaki çatışma türlerini en iyi şekilde ifade etmek için çeşitli kavramlar oluşturulmuştur Başka bir deyişle 20. yüzyılın sonunda, savaşların hem başlıklarına hem de kategorilerine ilişkin bir gelişmeler yaşanmıştır. Savaşın dönüşümü ile ilgili

tartışmaların çoğu, geleneksel devletlerarası savaş ve geleneksel olmayan devlet- dışı aktörlerin dâhil olduğu silahlı çatışmalar arasında ayırım yapmaya dayanıyordu. Savaşların 20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başlarında, eski ve yeni savaşlar diye ikiye ayrılması da küreselleşmenin belirleyici bir rollü olmuştur (Herta, 2017: 135-136).

Kaldor da, küreselleşme olarak bilinen sürecin, modern dönemi karakterize eden siyaset kalıplarını tanımlayan sosyo-ekonomik bölünmelere yol açtığını belirtir. Dolayısıyla, neo-liberal ekonomik güçler, devlet kapasitesinin zayıflamasına ve kamu mallarının sağlanmasında azalmaya neden oldu. Yani, devletin güç kullanma tekelinin yozlaşması, devlet-dışı aktörlerin güçlenmesi ile paralellik arz eder. Hibrit savaşlar, devlet ve devlet-dışı ya da ikisinin karışımı olan çok sayıda savaş birimi ile karakterize edilir (Kaldor, 2001b: 92). Modern savaşların sosyal ve ekonomik bağlamı, zayıf ya da başarısız devletler, ekonominin çöküşü ve suçlu gruplar arasında doğal kaynaklar ya da yasadışı ticari faaliyetler üzerindeki rekabet dayanır. Küreselleşme, yeni savaşların ekonomi politikasının önemli bir bileşenidir ve küreselleşme çağı, devlet otoritesinin aşınması ve beraberinde şiddetli savaş ekonomilerini doğurmuştur (Newman, 2014: 175).

Hibrit savaşlar, sanal dünya aracılığıyla insanlara bir takım duygular aşilayarak toplumda belli bir taban oluşturur. Ayrıca hibrit savaşlar, temel olarak siber, kinetik, medya, terörist ve askeri (düzenli ve düzensiz) komuta yapılarını kendi içinde harmanlar (Herta, 2017: 138-139). Son zamanlarda, siyaset ve bilimdeki güvenlik politikası tartışmalarında, hibrit savaş sloganı, çoğu zaman görünürde yeni bir tehdit biçimi olarak görülmüştür. Medya ve halk da bu terimi benimsemiştir. (Schreiber, 2016: 11). Böylece hibrit savaş, başlangıçta, bu formdaki geleneksel ve gerilla taktiklerinin bir araya gelmesinin beklenmediği devlet-dışı aktörlere atfedildi ve böylece yeni bir terminoloji gerekli görüldü (Schreiber, 2016: 11).

Hibrit yaklaşım, belirli bir çevrede tamamen geleneksel yöntemleri kullanan düşman üzerinde asimetrik avantaj sağlamaya odaklanmaktadır. Bu avantaj, sadece askerî kuvvet kullanımı konusunda değil, daha bütüncül bir anlayışla ulusal gücün diplomatik, enformasyonel, askerî, ekonomik, istihbari ve hukuki tüm bileşenleri

üzerinde toplamaktadır. Bu durumda, avantaj sağlayan taraf aynı zamanda sürat, derinlik ve yoğunluk açısından da belirgin bir fark yaratacaktır (McCulloh ve Johnson, 2013: 1). David Sadowski ve Jeff Becker gibi teorisyenler, hibrit savaşın temel yönünün, etki yaratan bilişsel ve maddi yaklaşımların altta yatan birliği olduğunu savunmuşlardır. Bilişsel ve maddi alanların böyle bir birliğinin, yasallık, askeri ve sosyal kurallar açısından hibritin avantaj sağladığını belirtmişlerdi (Sadowski ve Becker, 2010).

Gelecekteki savaşlar, geleneksel ve düzensiz savaşlar arasında giderek daha belirsiz bir ayrımı beraberinde getirecektir. Gerçekten de bu biçimler, bir araya gelerek geleneksel ve düzensiz operasyonların en etkili parçalarından yararlanan bir hibrit savaş biçimi yaratacaktır (Mansoor, 2012: 14). Geleceğin hibrit düşmanı, Sun Tzu'nun '*güçlü yanlarından kaçmak zayıflıklara saldırmak*' ilkesini izleyecek ve şüphesiz teknolojik üstünlüğü azaltmaya, ateş gücünü köreltmeye ve toplu politik iradeyi yok etmeye çalışacaktır. Devlet çatışmasının ölümcüllüğünü, düzensiz savaşın fanatik ve uzun süreli tutkusuyla harmanlayacaklardır (Kenney, 2008: 1).

Hibrit savaşın düzensiz yönü hakkında; Hizbullah'ın 2006'da İsrail'in Güney Lübnan'daki işgali sırasında, Merkava tanklarını imha etmeleri için gelişmiş anti-tank füzeleri kullanması örneği zikredilebilir. Nitekim İsrail'in Hizbullah'a karşı savaşı ve 2008'de Gazze'deki Hamas'a karşı operasyonları da bu kategoride ele alınabilir. Bu olaylar, geleneksel silahlı kuvvetlerin hibrit düşmanlarla karşılaştıkları zorlu mücadelelerin bazılarını göstermek için iyi birer örnek oluşturmaktadır. 12 Temmuz 2006'da bir İsrail askerinin kaçırılmasına tepki olarak, İsrail Başbakanı Ehud Olmert, Lübnan'da Hizbullah hedeflerine karşı askeri operasyonlara izin vermişti (Mansoor, 2012: 14). İsrail Hava Kuvvetleri, Hizbullah mevkilerini ve komuta ve kontrol merkezlerini vururken, Hizbullah savaşçıları Kuzey İsrail'e çok sayıda roket fırlatarak karşılık verdi. İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF), Lübnan'ın güneyindeki Hizbullah roket takımlarını temizlemek için saldırıya geçtiğinde, karşılarında kendilerine karşı silahlanmış, iyi eğitilmiş milis güçleriyle karşılaştılar (Dengg ve Schurian, 2016: 144; Hoffman, 2009: 37). Hizbullah savaşçıları, İsrail saldırılarına karşı anti-tank füzeleri, anti-gemi izleme füzeleri, roketler ve insansız hava araçları gibi gelişmiş silahlar kullandılar. Bu arada Hizbullah, internet ve diğer

medyayı propagandası için ustaca kullandı ve Hizbullah savaşçılarının IDF'ye karşı verdikleri bu direniş mücadelesi, dünyadaki bu tür devlet-dışı gruplar için güzel bir örnek teşkil etmektedir (Mansoor, 2012: 14).

Gerasimov, Arap Baharına atfen, modern çağdaki savaşlarda uygulanan çatışma yöntemlerinin değiştiği belirtmiştir (Coalson, 2014). Jones'a göre politik, ekonomik, bilgi, insani ve diğer askeri faaliyetlerin yaygın kullanımının yanı sıra yerel halkın da desteklenerek sürece dahil edildiğini belirtmiştir (Jones, 2014). Rusya, geleneksel ve düzensiz birimleri, bilgi savaşını ya da siber teknolojiler gibi çok çeşitli envanteri içeren, hibrit savaş olarak adlandırdığı savaş konseptini Kırım'da uygulamıştır (Erol ve Oğuz, 2015: 268).

Clausewitz'e karşı yapılan modern eleştiriler, onun yapmış olduğu savaş tanımına yönelik değildir. Aksine, onun tanımındaki devletin rolüne ve savaşın araçsal karakterine yöneliktir. Hem John Keegan hem de Martin van Creveld; devlet, ordu ve halkın üçlü bir ayrımıyla, üçlemeli savaş kavramının artık geçerli olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu düşünürler savaşın artık bir siyaset aracı olmadığını ve aslında 'savaştan siyasetten boşanmanın hem Clausewitzian hem de Clausewitz sonrası savaşların karakteristiği olduğunu öne sürmüşlerdir (Aktaran: Kaldor, 2010: 276).

Kaldor'a göre: “Tüm savaşlar, elbette, politik açıdan çerçevelenen şiddet ile ilgilidir. Savaş da cinayetten farklı olarak öldürmeyi sağlayan politik gerekçedir. İntihar bombacıları, kendilerini suçlu değil asker olarak görürler. Bireysel motivasyonları ne olursa olsun, erkekler (ve bazen kadınlar) politik bir neden için savaşır. Savaş meşruiyeti budur. Yeni savaşlar da politik amaçlar için yapılmakta ve aslında savaşın kendisi bir politika biçimi olarak görülmektedir. Savaşın tarafların siyasi anlatısı, geniş bir dizi eğilimi temsil eden paramiliter grupların, düzenli güçlerin, suçluların, paralı askerlerin ve fanatiklerin dağılmış gevşek ağlarını bir araya getiren şeydir - ekonomik ve /veya kişisel çıkar, macera sevgisi, hatta şiddete karşı bir hayranlıktır. Bu değişen eğilimler için bir meşruiyet sağlar. Yeni savaşların çoğu, kimlik siyasetiyle ilgili yani, dini veya etnik kimlik adına iktidar iddiasıyla ilgilidir. Üstelik bu kimlikler genellikle savaş yoluyla inşa edilir. Clausewitz, vatanseverliğin savaş aracılığıyla nasıl duygusal bağ kurduğunu

anlattığı gibi, bu kimlikler, bizler ve onların kutuplaşmaları korku ve nefret yoluyla oluşur. Başka bir deyişle, savaşın kendisi, savaş için örgütlenmiş olan farklı unsurları kaynaştırmanın veya farklı grupları azami ölçüde birleştirmenin bir yolu olan politik seferberlik biçiminden başka bir şey değildir” (Kaldor, 2010: 278).

Bu şekilde anlaşılan savaş, dış politikadan çok iç siyasetin bir aracıdır. Hibrit savaşın getirdiği zorluklar, devlet-dışı aktörlerle sınırlı değildir. Devletler, geleneksel birliklerini düzensiz oluşumlara kaydırabilir ve Irak'taki fedailerin 2003'te yaptığı gibi yeni taktikler kurabilirler. Bazı kanıtlar, Ortadoğu'daki birçok aktörün bu daha karmaşık ve dağınık çatışma tarzını sürdürmek için güçlerini değiştirdiğini göstermektedir (Hoffman, 2009: 37). Gelecekte yaşanacak zorluklar, 2006 yılında İsrail ve Hizbullah arasındaki savaşta görüldüğü gibi daha karmaşık bir alternatif yapı ve strateji dizisi sunacaktır (Wither, 2016: 75). Hizbullah gibi devlet-dışı aktörlerin Batı tarzı silahlı kuvvetlerin savunmalarını incelemeyi, yıkmayı ve onlara karşı uygun önlemler almayı başarması buna bir örnektir (Hoffman, 2009: 37).

2.2.1. Hibrit Savaşların Sivil Halk ile İlişkisi

Hibrit savaşlarda; siviller ile askerler arasındaki çizgi kaybolmuş ve savaş ile barış arasındaki sınırlar da bulanıklaşmıştır. Aynı zamanda hibrit savaşın mekanı, sivillerin yaşadığı alana doğru kaymaya başlamıştır.

Savaş biçimleri açısından, savaşın klasik kurallarına göre yasaklanan ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında savaş kanunlarında da belirtilen davranışlar, muharip olmayanlara karşı saldırılar, kuşatmalar, tarihi anıtların tahrip edilmesi, vb. şimdi hibrit savaş tarzı stratejilerinin temel bileşenini oluşturmaktadır (Kaldor, 2001b: 8). BMMYK'ye göre hibrit savaşlar, insanların yerinden olma dinamiklerini değiştirdiği gibi çatışmanın da doğasını değiştirdi. Soğuk savaş sonrası, iç savaşlar ve toplum çatışmaları sivil halkın geniş çaplı ve bilinçli bir şekilde hedef alındığını belirterek, son savaşların yıkıcılığından kaçan insanlar, yeni bir gelir kapısı oluşturmaktadır (UNHCR, 2000).

BMMYK'ya (2000) göre, mülteci hareketleri artık çatışmanın yan etkileri değildir, ancak birçok durumda savaşın hedefleri ve taktikleri için merkezidir.

(Schnabel, 2001: 109). BMMYK tarafından sunulan veriler, bu görüşü desteklemektedir. 31 Aralık 1999 tarihi itibarıyla mülteci, sığınmacı ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişileri barındıran BMMYK'ye göre mültecilerin toplam sayısı 22 milyonu aşmış ve 1951'den bu yana doğrusal bir şekilde artmıştır (Newman, 2004: 179).

Hibrit savaş, sivil insanların üzerinde maddi ve manevi pek çok kötü sonuçlara sebep olmaktadır. Bu savaşlarda, sivillerin kasıtlı veya kasıtsız hedef alınmasının ötürü, savaşlarda siviller kayıplar toplam ölümler içerisindeki oranı her geçen artmaktadır (ICISS, 2001: 4). Dolayısıyla hibrit savaşlar, şiddetin birincil amacı olarak aşırı ve göze çarpan vahşetin önemi gibi sivillerin bilinçli bir şekilde hedef alınması ve zorla yerinden edilmesiyle açıklanır (Kaldor, 2001b: 99). Etnik temizlik, çocuk askerlerin kullanımı, sistematik tecavüz ve yüksek oranda sivil zayıflar gibi vahim durumlar, bu iç savaşların öne çıkan özellikleridir. Bu tür savaşların temel amacı zaferden öte şiddetin devam etmesini sağlamaktır. Snow'ın işaret ettiği gibi, Bosna, Somali, Liberya ve Ruanda gibi yerlerde, silahlı kuvvetler birbirleriyle savaşmışa hiç benzemiyordu; bunun yerine, askeri eylem için sivil insanlar tercih edilmiş, yani sivil insanlar az çok sistematik bir şekilde öldürülmüş ve terörize edilmiştir (Aktaran: Newman, 2004: 178).

Irak ve Afganistan'daki tarafların savaş alanları olarak sivillerin yaşadığı yerleri tercih etmelerinin nedenlerden biri, savaşın neredeyse sınırsızca sürdürebileceklerini bilmeleridir (McCuen, 2008: 109). Mao'nun, Uzun Süreli Savaş Üzerine adlı kitabında anlattığı gibi, nihai zaferi kazanmanın tek yolu stratejik olarak uzatılmış bir savaşta yatmaktadır.

Ölümçül Çatışmayı Önleme Komisyonu'nun raporuna göre, bazı savaşlarda öldürülenlerin yüzde doksanını kadınlar, çocuklar, fakirler ve zayıflar oluşturmaktadır ve bunlar kasıtlı belirlenen stratejik hedefler sonucunda oluşmuştur (Kaldor 2001a: 100). II. Dünya Savaşı'nda, tüm savaş ölümlerinin yaklaşık yarısı sivil idi. 1990'ların sonunda, yüz yıl önceki oranlar neredeyse tamamen tersine döndü, bu yüzden günümüzdeki savaşlarda tüm kayıpların yaklaşık yüzde seksenini siviller oluşturmaktadır (Newman, 2004: 178).

Savaş hukuku tarafından öngörülen sivil koruma kuralları hibrit savaşlarda da uygulanmaması ciddi problemlere yol açmıştır. Bu yüzden bu kurallar hibrit savaşlarda da uygulanmalıdır. Bir ihtilaf durumunda yasaları kendi çıkarı için kullanan kişiler cezalandırılmalı ve silahlı çatışmalara özgü uluslararası mevzuata uymaya zorlanmalıdır. Sonuç olarak, uluslararası toplum, hibrit savaşın karmaşık ortamında bile yasaları yürürlüğe koymalıdır (Panait, 2015: 136).

2.2.2. Hibrit Savaş ve Zaman/Mekan İlişkisi

Zaman ve mekânın iç içe geçtiği modern dünyada, savaşın mekânsal bağlamı ortadan kalmış ve savaş, her zaman her yerde ve herkese karşı şeklinde yeni bir forma bürünmüştür.

Hibrit savaşta geleneksel anlamda savaş-barış dönemi olarak tanımlanan ve birbirinden net olarak ayrılabilen iki farklı dönem, iyice birbirinden ayırt edilemez hale gelmiştir. Yani savaş ve barış kavramları arasındaki sınır bulanıklaşmıştır.

Nicelik ve nitelik bakımından güçlü ve teknolojik orduların her zaman kazanan taraf olacağı anlayışı geçerliliğini yitirmiştir. Ayrıca zaferin sahibini belirleyen tek bir savaş veya kısa süreli bir dizi savaş yerine uzun süreli savaş dönemi başlamıştır. Öte yandan, hibrit savaşta, savaşın nihai hedefi düşmanın azim ve kararını kırmak gibi soyut ve zor ölçülebilen bir alana kaydığından zafer olgusu muğlaklaşmış ve zaferin ne olduğu, nasıl ölçüleceği konusunda birbirleri ile çatışan pek çok görüş ortaya çıkmıştır (Gürcan, 2012: 109). Bu durumun en güzel örneği ABD'nin Irak Savaşı'nı kazanıp kazanmadığına ve halen devam eden Afganistan Savaşı'nı kazanmakta olup olmadığına dair tartışmalardır.

Hibrit savaşın benzersiz üç spesifik niteliği, zaman, mekan ve amaçtaki taktiksel düzenlenmesi yoluyla stratejik amaçlara ulaşmak için bir temel sağlayan geniş yöntemlerin toplamıdır. Hibrit savaşlara yönelik operasyonel yaklaşımlar, hibrit tehdidin kullandığı savaş biçimlerindeki mantığı bilerek bozmak, aynı bağlamda hibrit tehdide neden olan eylemler düzenlemek ve zaman\mekânın kuralları araçlardan kaçınmak zorundadır (McCulloh ve Johnson, 2013: 102; Senge, 2006: 72-73).

Savaşın giderek karmaşıklaştığı ve önümüzdeki on yıl içinde savaşın kendiliğinden, devletler ve devlet-dışı aktörlerin ya da bunların bir kombinasyonu olan bir tür aktör çıktısı olması muhtemeldir. Ancak, bir ihtiyat kaydı gereklidir: devletlerarası konvansiyonel savaşı reddetmek ciddi bir hata olur. Eğer dünyanın bazı bölgelerinde, örneğin Batı gibi ülkelerde, bu durum büyük olasılıkla olanaksızdır, Asya ve Ortadoğu'nun çoğunda ise itirazlar olasılığı vardır. Bununla birlikte, genel olarak, silahlı çatışma tarzlarının birleşmesi, ulusal, devletlerarası ve yaygın kuvvetlerin uyumsuz çatışmalarda kendilerini bir araya getirebileceği veya kendilerini bulabileceği bir savaş dönemi olduğunu göstermektedir. Dahası, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan, simetrik ve asimetrik, hemen hemen eşzamanlı olarak gerçekleşebilir ve zaman ile mekan tamamen iç içe geçebilir (Evans, 2003: 144).

Doğrudan askeri bir çatışmayı önleme arzusu, bazıları çağdaş zamanlarda daha göze çarpan bir dizi farklı dinamiklerden kaynaklanabilir. İlk olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana savaş, fetih ve toprak ihlallerine karşı küresel normları geliştirdi. Devletler, diğer egemen ülkeler tarafından tutulan toprakların tek taraflı ele geçirmelerini kabul etmez. Bu ülkeler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla güç kullanmalarını meşrulaştırmaya çalışırlar (Voeten, 2008: 48).

2.2.3. Hibrit Savaş ve Sibernetik İlişki

Hibrit savaşlarda, cephe kavramı artık mekânsal bir olgu olmaktan çıkmıştır ve siber dünya, savaşın en önemli cephelerinden biri haline gelmiştir. Özellikle hem barış hem de savaş dönemlerinde bilişim altyapılarını tahrip edici sabotajlarla düşman gücünü itibarsızlaştırmak, moral gücünü zayıflatmak, yine gizli sızmalarla istihbarat toplamak amacıyla kullanılan siber saldırılar, hibrit savaşın önemli parametrelerinden biri haline gelmiştir.

Hibrit savaş temelde, asimetrik, düzensiz, gerilla ve terörist taktikleri, suç eylemleri, siber saldırılar gibi araçları bünyesinde barındıran karma bir savaş örneğidir (Neag, 2016: 17).

Siber âlemin, kitle hareketleri üzerindeki etkisini gösteren bir başka güzel örnek de; Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal paylaşım sitelerindeki paylaşımların yaşanmakta olan Arap Baharı'na etkisidir. Arap Baharı'nı "Facebook Devrimi" olarak nitelendirenlerin ve sosyal medyanın politik gücünün savaşta önemli bir rolünün olduğunu savunan pek çok kimse vardır.

Yakın zamanda ABD, kendi bilişim altyapısını, bir millî değer olarak tanımlamış ve buna yönelik her türlü politik amaçlı olan, büyük hasara ve can kaybına yol açabilecek siber saldırıyı savaş sebebi olarak gördüğünü açıklamıştır.

Hibrit çatışmanın, tüm savaş spektrumunu harekete geçirici ve kavramsal olarak içerdiğini belirten bir anlayış vardır. Hibrit savaşta zafere ulaşmak için, sivil halkın güvenliğinin, yerel yönetimin ve temel hizmetlerin sağlanması, öz savunmanın örgütlenmesi, yerel halktan meşruiyet ve destek elde etmek gereklidir. Bütün bunlar bir hibrit savaşta başarılı olmak için hayati önem taşımaktadır (Mccuen, 2016: 108).

Siber alanın, devletlerin egemenliklerine karşı propaganda ve dezenformasyon etkisi olduğu için uluslararası politikada hassas bir konu olduğu kabul edilmektedir (Choucri, 2012: 3-5). Siber saldırılar, merkezi olmayan kaynaklar tarafından politik haberler, toplumda saygınlığı veya devletin üst düzey kurumlarında görev yapan kişilere yönelik bilgi manipülasyonu şeklinde de olabilir (Arquilla ve Ronfeldt, 1993: 29; Rıd, 2012: 27; Stone, 2013: 102-103; Deep, 2015).

Siber alandaki manipülasyon ve dezenformasyonlar, bazı klasik savaşlara sebep olabilir; üst düzey yetkilileri propaganda kullanarak suçlamak, savunma faaliyetlerini felce uğratmak gibi ciddi sonuçlar da doğurabilir. Bilgi güvenliği veya siber güvenlik, her durumda ulusal güvenlik ve savunma için hayati önem taşımaktadır (Liang ve Xiangsui, 1999: 146-147).

Siber saldırıların amacı, fiziksel bir savaş ortamı yaratmaktan ziyade geleneksel komuta zinciri olmaksızın, operasyonların gerçekleştirildiği bir sanal mücadele alanı oluşturmaktır (Liff, 2012: 404). Siber saldırılar, toprak bütünlüğünü ihlal eden hiçbir asker içermez (Panait, 2015: 133). Vatandaşların gerçeklere ilişkin

bilgileriyle ilgili siber saldırılar da hibrit savaşın kapsamındadır. Siber saldırılar, askeri operasyon olarak kabul edilemez; ancak askeri stratejik hedefler üzerinde büyük etkisi vardır (Pape vd., 2014).

Silahlı çatışmalarda siber saldırıları kullanmak, hazırlıksız bir düşman üzerinde stratejik avantajlar getirir. Konvansiyonel bir savaş durumunda ordu, eylemlerinde siber saldırıları kullanması durumunda yasaya uyma zorunluluğu yoktur (Fleming, 2011: 30-32). Savaşta çoğu zaman ordunun eylemlerinin sorgulanmaması alışagelmış bir durumdur. Bu nedenle savaş halinde, istihbarat faaliyetleri, gözaltına almak, sorgulamak ve işkence yapmak normal karşılanır (Schmit, 2013).

Sınırlı imkânlarına rağmen Hamas örgütü tarafından, kendisinden teknolojik imkânlar açısından çok daha üstün olan İsrail devletine karşı siber saldırılar yapılarak ülke vatandaşlarına *"Gazze askerlerinizin mezarlığına dönecek ve Tel Aviv bir ateş topu olacak"* şeklinde mesajlar atılmıştır (Bachmann ve Gunneriusson, 2016: 82).

Teröristsel faaliyetler için internet ve sosyal medyanın rolünün güzel bir örneği de, 2008 yılında Hindistan'daki Mumbai saldırıları olabilir. Mumbai örneğinde gözlemlenen şey, etkili ve uygulanabilir bir "komuta ve kontrol" sistemidir. Bu sistemi kurmak için yeni teknolojiler ivedilikle kullanılmıştır (Bachmann ve Gunneriusson, 2016: 83).

Böylece modern savaşlar, siber uzayın da işin içine girmesiyle çok daha tehlikeli ve büyük yıkımlara sebep olabilecek altyapıya şimdiden ulaşmıştır. Bununla birlikte, farklı savaş biçimlerini bulanıklaştıran ve harmanlayan düşmanlarla daha fazla karşılaşma ihtimali de artmıştır. Modern savaşın karakterindeki en belirgin değişiklik, savaşın bulanık ya da harmanlanmış doğasıdır (Jordan, 2008: 22). Hibrit savaşlar, devlet çatışmasının ölümcül halini, düzensiz savaşın fanatik ve uzun süreli tutkusuyla harmanlar. Bu tür çatışmalarda, gelecekteki düşmanların (devletler, devlet destekli gruplar veya kendi kendini finanse eden gruplar), şifreli komuta sistemleri, füzeler ve diğer modern ölümcül sistemler gibi modern askeri yeteneklere erişimi çok daha rahat olacaktır (Hoffman, 2009: 37).

2.2.4. Hibrit Savaş ve Ekomomi İlişkisi

Klasik savaşların, vergilendirme veya resmi devlet borçlanması yoluyla finanse edilmesine rağmen; hibrit savaşlar, paramiliter gruplardan ulus üstü şirketlere kadar bir takım devlet veya devlet-dışı birey, örgüt, kurum veya kuruluş tarafından finanse edilir.

Savaşla ilgili yapılan çalışmaların çoğunda, ekonomik çatışmaların ve açgözlülüğün şiddetli çatışmaların temel itici güçleri olduğu ileri sürülür. Gerçekten de, şiddetin kendisi girişimcilik ve kâr için fırsatlar yaratır; askeri zafer yerine şiddetin devam etmesi daha önceliklidir. Bu bağlamda, Keen (1998: 11–12) çatışmanın, genellikle isyancılar veya savaş ağaları tarafından kontrol edilen ve uluslararası ticaret ağlarına bağlı bölgelerde savaş ekonomileri yaratabileceğini öne sürmüştür; silahlı çetelerin üyeleri yağmalamadan yararlanabilirler ve rejimler muhalifleri saptırmak, destekçileri ödüllendirmek veya kaynaklara erişimini sürdürmek için şiddeti kullanabilirler. Bu koşullar altında, iç savaşları bitirmek zorlaşır. Diğer analistler, bunu küreselleşme bağlamına dahil ederler (Berdal ve Malone, 2000: 3).

Kaldor'a göre: *“Bazı karşılıklı yararlar ekonomik olabilir. Çağdaş çatışmalar; yağmalama, adam kaçırma, kontrol noktaları oluşturma, uyuşturucu kaçakçılığı veya insan kaçakçılığı, insani yardım veya diasporadaki işçi dövizlerini harekete geçirme gibi çeşitli araçlarla finanse edilmektedir. Bu faaliyetlerin savaşı finanse etmekle ilgili olup olmadığı veya savaşın bu faaliyetleri yürütmek için bir teminat sağlayıp sağlamadığı genellikle net değildir. Afganistan'daki savaş gerçekten Karzai hükümeti ve Taliban arasında bir irade yarışması mı? Ya da Taliban'la uyuşturucuya dayalı kârlı bir karşılıklı girişim içinde hükümetle işbirliği yapan savaş ağaları mı?”* (Kaldor, 2010: 275).

Bu tür savaşların içsel eğilimi sınırlı savaş değil, sonu olmayan savaştır. Bu şekilde tanımlanan savaşlar, siyasal kimliğin ve daha fazla ekonomik çıkarların yeniden üretilmesi için savaşta paylaşılan kendi kendini sürekli kılan çıkarları yaratır. İşte bu yüzden 'sürekli çatışma' (George Casey, ABD Ordusu Genelkurmay Başkanı), 'uzun savaş' (Rumsfeld), 'sonsuz kadar savaş' (Dexter Filkins) veya 'sonsuz savaş'

(David Keen) gibi terimlerin ortaya çıktığını görüyoruz (Kaldor, 2010: 275). Rupert Smith'in iddia ettiği gibi, klasik savaşlarda öncül, barışla sonuçlanacak bir çabadır; ancak hibrit savaşlardaki amaç ise sürekli savaş durumu izlenimi yaratılması ve kriz halinin sürdürülmesidir (2005: 17).

Son yıllarda iç savaşın yaşandığı belli toplumlarda uluslararası ticaretin yoğunlaştığının görülmesi, bize 20. yüzyılda çatışmaların farklı bir boyutunu da göstermiştir (Reno, 2000: 43-44). Aynı zamanda iç savaşların başlamasındaki esas nedenin de ekonomik gündemlerin olduğu ileri sürülmektedir (Collier, 2000: 91). Birçok iç savaşın yoksulluktan değil, bir kaynak zenginliğinden kaynaklandığına ve beslendiğine dair kanıtlar da bulunmaktadır (de Soysa, 2000: 113-114).

Jung'a göre; hibrit savaşların sosyal ve ekonomik bağlamı, zayıf ya da başarısız devletler ve suçlu gruplar arasında doğal kaynaklar ya da yasadışı ticari faaliyetler üzerindeki rekabetleri ile şekillenmiştir. Küreselleşme, hibrit savaşların ekonomi politikasının önemli bir bileşenidir. Küreselleşme ile beraber devletin otoritesi aşınmış ve şiddetli savaş ekonomileri ortaya çıkmıştır (2003: 12).

Suçluluk, yolsuzluk ve verimsizliğin yaygınlaşması, artan organize suçun ve paramiliter grupların ortaya çıkmasıyla şiddetin giderek daha fazla özelleştirildiğini ve siyasi meşruluğun ortadan kalktığını belirtmiştir (Kaldor, 2001a: 5). Bu, küreselleşmiş bir savaş ekonomisidir, savaş tarafları kendilerini yağma ve karaborsa ya da dış yardım yoluyla finanse eder. Bu kaynaklar, şiddet yoluyla devam ettirilir (Kaldor, 2001a: 9). Duffield'e göre, bu mantık, bir çöküş veya kaos durumundan ziyade kendi kendini idame ettiren savaş ekonomisi düşüncesidir ve rasyoneldir (2001: 14).

Şiddetli çatışmalar, genellikle devlet ve devlet-dışı aktörleri etkileyen sosyal bir ortamla bağlantılıdır. Devletin zayıflaması, devlet otoritesini ve kamu mallarını aşındıran neoliberal ekonomik anlayış, küreselleşme bağlamında görülen bu ortamı hazırlayan faktörlerdir. Dolayısıyla bu argümana göre, çağdaş savaşların mekânsal bağlamı, devletler arasında değil, genellikle devletlerin içinde yer alır ve aktörleri; isyan grupları, suç çeteleri, diaspora grupları, etnik partiler, uluslararası yardım kuruluşları ve paralı askerler ve aynı zamanda düzenli ordulardır. Newman'a göre,

(2004: 175) kendi çalışmasının en ilginç gözlemlerinden biri, 'uluslararası toplumun, uluslararası yardım ve müdahalenin yeni savaşları şiddetlendirdiği düşüncesidir. İlegal bir şekilde ortaya çıkan ekonomi yöntemleri ve uzun süren iç savaşlar genellikle uluslararası müdahalelerin birer sonucudur. Jung'a göre aslında amacı asgari düzeyde sosyal güvenliği sağlamak olan hükümler, kendi amaçlarına ters düşecek sonuçlara neden olmuşlardır (Aktaran: Newman, 2004: 175).

Kuşkusuz, hibrit savaşın faydalarının yanında maliyetleri de dikkate alınmalıdır. Bu tür savaşlar hemen netice vermedikleri için sabır ve özveri gerektirir. Yerel halk, savaşa hazırlanmadan önce propagandalarla beslenmeye ihtiyaç duyar ve propagandanın hedef kitlede karşılık bulması zaman alabilir. Son olarak, herhangi bir savaşta olduğu gibi, yanlış hesaplamalar olasıdır; çünkü savaşan tarafa hizmet eden yerel ajanlar kendi çıkarlarını önceleyebilir ve silahlandıkları zaman taraflarını değiştirebilirler (Lanoszka, 2016: 181).

Özetle küreselleşme, modern savaş tezlerinde iki süreci temsil etmektedir. Birincisi; devletteki değişimleri, özellikle devlet otoritesinin ve kamu mallarının aşınmasını ve sosyal savunmasızlığı savunur. İkincisi ise; küreselleşmenin hem yasal hem de yasadışı olmak üzere, sınır ötesi ticaretin iç savaşta ekonomik güdüler için fırsatlar yarattığını savunur. Modern savaşlar literatürü, esas olarak ekonomik ve kimlik temelli motiflere odaklanmaktadır. Snow, modern iç savaşların politik terimlerle çok ilişkili olmadığını ve iç savaşta net politik hedeflere ulaşılma gibi amaçların olmadığını söyler (1996: 57). Gerçekten de, net politik hedeflerin olmayışı ve eylemleri haklı çıkarmak için fark edilebilir bir politik ideolojinin olmaması, yeni savaş analizlerinin ortak bir temasıdır. Kaldor (2001a: 6), yeni savaşların hedeflerinin, önceki savaşların jeopolitik veya ideolojik hedeflerinin aksine kimlik ve ekonomi politikaları ile ilgili olduğunu öne sürmektedir.

2.3. Hibrit Savaşın Amaçları

Hibrit savaşların temel amacı; bir bölgeyi veya ülkeyi ele geçirmek veya kontrol etmek değildir. Aksine, istenmeyen hükümet üzerinde baskı oluşturmak, mevcut otoriteyi zayıflatmak, devletin bütün ana organlarını işlevsiz hale getirmek, güç boşluğu yaratarak, hedef alınan ülkede kaos ortamı yaratmaktır. Başka bir

değiştir, devlet veya devlet-dışı grupların yararlandığı bir otorite boşluğu yaratıp, düşmanı yok etmeden ziyade düşmana ihtiyaç duyan; doğrudan savaşın çok nadir görüldüğü ve şiddetin çoğunlukla sivillere yönelik olduğu bir savaş biçimini yaratmaktır.

Hibrit savaşlarda öncelikle hedef, ülkede yaşayan dışlanmış azınlıkların bir kısmını önceden örgütleyerek onunları eğitir, bunun içinde hedef ülkeye istihbarat elemanları sızdırılır. Halkı daha fazla örgütlemeye teşvik etmek için de onların dışlanmışlığı propaganda aracı yapılır. Enformasyon ya da bilgi harbi elemanlarınca kaynağı belli olmayan gerçeğe aykırı haberlerle, o ülkede yaşayan azınlıklara kışkırtılır. Siber saldırılarla da ülkenin bilişim sistemlerine saldırılar düzenlenir ve hükümetin gizli faaliyetleri deşifre edilir. Genel olarak halkın memnuniyetsizliğini arttırmak için, yolsuzluk belgeleri ve rüşvet belgeleri kamuoyu ile paylaşılır. Eğer hükümetin bu konuda herhangi bir ihmali yoksa düzmece belgelerle hükümet üyeleri karalanma kampanyası düzenlenir. Medya aracılığıyla hükümet üyelerinin ve onların çocuklarının zengin yaşamı abartılarak kamuoyuyla paylaşılır. Savunma bakanlığının gizli savaş planları, seferberlik çalışmaları dâhil, her türden gizli belgeleri ele geçirilmeye çalışılır. Bu yaşananlardan sonra halktan oluşan memnuniyetsizliği, farklı mecralarda gündeme getirerek uluslararası kamuoyunda o ülke alahine kötü bir imaj yaratılır. Bu şekilde halkın memnuniyetsizliği daha da artar. Tüm bu olumsuz durumları protesto etmek için halk sokağa çıktığında ise hükümet, bu eylemlerin kanunsuz olduğunu belirterek orantısız güç kullanır ve protestoları bastırmaya çalışır. Halk ile güvenlik güçleri arasında çatışmalar başlar ve bu çatışmalar sonucunda yaralı veya ölü sayısı abartılarak kamuoyuyla paylaşılır. Bu şekilde daha fazla insan eylemlere katılır ve en nihayetinde süreç iç savaşa evrilir (Güler, 2017). Ülkede iç savaşın çıkması sonucunda, kamu hizmetlerinin sürekliliği ve düzenliliği ilkesinde aksaklıklar yaşanır, hatta uygulanmaz.

Hibrit savaşlar; *“siyasi anlamda çerçevelenen iki veya daha fazla grubu içeren bir şiddet eylemidir.”* Bu tanımın mantığına göre savaş, Clausewitz’in tanımına göre bir irade yarışması olabilir. Bu irade yarışması, düşmanın ezilmesi gerektiğini ve bu yüzden savaşın aşırı uçlara eğilimli olduğunu ima eder. Her iki tarafın da savaş

girişimini sürdürmek için diğerine ihtiyaç duyduğunu ve dolayısıyla savaşın uzun ve sonuçsuz kalmaya eğilimli olduğunu da ima eder (Kaldor, 2010: 74).

Gerçekten de, modern savaşlar ile Clausewitz tarafından tanımlanan savaşlar arasındaki en önemli fark, doğrudan çatışmadan kaçınmadır. Modern savaşlarda, karşılıklı olarak savaş fikri tamamen yoktur. Savaş ya soğuk savaşta olduğu gibi hayalidir, ya da askeri kuvvetler çoğunlukla düşmanlarına karşı ara sıra sporadik saldırılar yapar. Klasik savaşlardaki gibi düşmanı yenmek, hibrit savaşın amacı değildir. Savaş ve şiddet yoluyla, silahlı aktörler kendilerini marjinal aşırılıkçılardan ana akım iktisatçılarına dönüştürürler. Bir güvensizlik ortamı yaratarak, kendilerini koruyucular haline getirirler (Kaldor 2010: 274). Nihai amaç, savaştan etkilenen devlet içinde dışarıdan provoke edilmiş kimlik çatışmaları (etnik, dini, bölgesel, politik vb.) yoluyla bir savaş durumu yaratmaktır (Korybko, 2015: 1).

Savaşan tarafların savaşı meşrulaştırma gerekçeleri çoğunlukla birbirine benzerdir ve nihayetinde, birbirlerinin varlığını güçlendirirler. Kasıtlı olsun ya da olmasın savaş, siyasi ideolojileri ve kazanılmış çıkarları kutuplaştıracak korku ve düşmanlığın yaratılması için kullanılır (Kaldor, 2010: 275). Clausewitz'e göre, ulusal nefret, kişisel düşmanlık ile aynı değildir (Clausewitz, 1997: 88). Bu yorum, eski Yugoslavya'daki Sırp ve Hırvatlar arasındaki çatışma ile Irak'taki Şii ve Sünni arasındaki mezhep çatışmalarına uygulanabilir. Farklı partiler, birbirlerini yok etmekten ziyade politik olarak kontrol ettikleri ayrı alanları kurmaya çalışırlar. Gerçekten de diğerinin varlığı, onların davranışlarını haklı çıkarmak için gereklidir. Asıl amaç, kendinden olmayanları ya da farklı bir etnik kökene veya milliyete sahip olanları korkutmak, öldürmek ya da sürgün etmektir. Bağdat'ta Sünni ve Şii gruplar aslında birbirlerine doğrudan saldırmamışlardı. Sünni intihar bombacıları, bir Şii bölgesine girerek, burada sivilleri öldürecek ve Bağdat'ın Sünni kesimlerini ele geçirme amacıyla olan Şii militanlar için de bu meşrulaştırıcı bir gerekçe olacaktır (Kaldor, 2010: 275). Bu durumda çatışmalar, geleneksel ve düzensiz taktiklerin, merkezi olmayan planlamanın, yürütmenin ve devlet-dışı aktörlerin, hem basit hem de karmaşık teknolojileri yenilikçi yöntemle ile giderek daha fazla karakterize olacağına benzemektedir (Jordan, 2008: 22).

Savaşın amaçları hala politiktir; ancak güç kullanımı, savaş zamanı ile sınırlı değildir. Hibrit savaş, geleneksel savaşla ilgili politik riskleri en aza indirirken stratejik hedefleri karşılamak için doğrudan ve dolaylı yollarla, politik ve askeri savaş biçimlerinin senkronize uygulaması olarak tanımlanacaktır (Dayspring, 2015: 14).

Modern çağdaki savaş aktörleri, uçaklar ve savaş gemileri gibi araçlardan ziyade toplum içerisinde çok kolay kamufle olabilecek araçları kullanır (Luttwak, 2007). Küresel iletişim devrimi, bu aktörlere yeni bir karmaşık alan yarattı. Bu günlük cep telefonu ve internet trafiğini oluşturan sayısız sivil sinyallerin bulunduğu alanda da eylemlerini gizlemek çok daha kolay olmuştur (Kilcullen, 2006: 3). Bu ortamlarda, hibrit savaştaki tarafların sivil nüfus arasında gizlenen ve küresel telekomünikasyon piyasasının yarattığı sanal ortamda çok rahat gizlenmeleri mümkündür (Flynn vd., 2008: 57). Bu türden bir düşmanın yerini bulmak, onu yok etmek imkansız denilecek kadar zordur.

2.4. Hibrit Savaşın Aktörleri

Hibrit savaşın aktörleri; başlıca devletler ve devlet-dışı olmak üzere iki temel aktörü vardır. Devletler özelinde bakıldığında, hibrit savaşlar içerisinde devletler üç kategoriye ayrılır. Bunlar; başarısız devletler, yükselen küresel devletler ve güç statülerini yeniden kazanmak için hibrit tehditleri kullanan devletlerdir (Galkins, 2012: 14-17). Devlet-dışı aktörler ise; suç örgütleri, yerel savaş ağaları, özgürlük savaşçıları, terör grupları, kaçakçılar, fuhuş çeteleri, savaş şirketleri (özel asker yetiştirenler), uyuşturucu ve insan kaçakçıları ile uluslararası şirketlerden oluşmaktadır (Galkins, 2012: 18).

Yalçinkaya'ya göre, *“savaş/çatışma alanlarında yer alan devlet-dışı aktörler askerî ve sivil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisi ulusal, bölgesel, Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında veya bölgesel güvenlik kuruluşları ile koalisyon güçlerinde görev alan askerler ve savaş müteahhitlerinin paralı askerleri, ikincisi ise medya kuruluşları, çok uluslu şirketler, sivil halk, terörist gruplar, organize suç*

örgütleri, asi güçler, yerel milisler gibi sivillerdir. Bu tür devlet-dışı unsurların faaliyetleri hibrit savaş içerisinde oldukça etkin bir yer tutmaktadır. Dönemler içerisinde savaşın tanımında değişimler yaşandığını ve savaşta meydana gelen değişimlerin toplumsal birçok olgunun sonucu olduğunu belirtmektedir. Genel olarak savaşlar, özelinde ise hibrit savaşlar, sadece askerlere bırakılmayacak kadar önemlidir ve farklı birçok disiplini içerisinde barındırmaktadır”(Aktaran: Özer, 2018: 45).

Devlet veya devlet-dışı aktörlerin hedeflerine ulaşmak için kullandıkları yöntemler ise; halk ayaklanmasının kışkırtılması, direniş ve silahlı muhalif gruplara destek, insan kitlelerini göçe zorlamak, insanı korku ve dehşete düşüren cinayetler/suikastlar, kadın ve çocukların istismarı, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, iç siyasi çalkantılar, çocukları ve sivilleri canlı kalkan yapmak, hendek kazma eylemleri, düşürülen yolcu uçakları, sosyal cinsiyet rollerinin tek tipleştirilme çabaları, bazen barış gücü ve insani yardım faaliyetlerine saldırı, canlı bomba eylemleri ve sosyal medya aracılığıyla kamuoyunu etkilemek şeklinde sıralanabilir.

Mello'ya göre; kimlik siyaseti, terörizm, asimetrik yöntem ve devletin güç kullanma tekelinin erozyona uğraması gibi birbiriyle bağlantılı konular, modern savaşların geleneksel savaşlardan ayrılan özellikleridir (2010: 23).

Devlet-dışı aktörlere örnek olarak Hizbullah'ı verebiliriz. İsrail'in 2006 yılında Lübnan merkezli Hizbullah'a karşı yürüttüğü savaş, Hizbullah gibi devlet-dışı bir aktörün, geleneksel İsrail Savunma Güçleri'ne (IDF) karşı ciddi bir tehdit oluşturabilecek düzeye gelmesi devlet-dışı aktörlerin hibrit savaşta geldiği noktayı göstermesi açısından iyi bir örnektir (Glenn, 2009: 2). Teröristsel faaliyetlerde internet ve sosyal medyaya erişimin kolaylaşması hibrit savaşlara farklı bir boyut kazandırmıştır. Bachmann ve Gunneriusson, Boko Haram, el-Şebab, IŞİD gibi devlet-dışı aktörlere atıfta bulunarak, bunların konvansiyonel ordunun komuta ve kontrol yapılarını çoğaltmaya yönelik kapasitelerinin arttığını ve son dönemdeki gelişmelerin de geleneksel görüşü değiştirdiğini gözlemlemişlerdir (Bachmann ve Gunneriusson, 2015: 83). Bir hibrit aktörün, geleneksel bir aktörün yöntemlerinden

daha seri ve daha farklı stratejiler izlemesi onu daha avantajlı yapar (Liang ve Xiangsui, 1999: 98-99).

2.5. Hibrit Tehditler

Hibrit tehdit; politik, askeri, ekonomik, sosyal ve bilgi araçlarının bazı birleşimleri, geleneksel, düzensiz, terörizm ve yıkıcı/suçlu çatışma yöntemlerini eş zamanlı ve uyumlu bir şekilde kullanan devlet veya devlet-dışı aktörlerin bir faaliyetidir.

İkinci bir tanıma göre hibrit tehdit; aynı anda geleneksel ve geleneksel olmayan taktikler kullanarak hedeflerine ulaşmak için terör ve diğer suç unsurları da dâhil olmak üzere düzenli ve düzensiz güçleri aynı anda kullanan ve birden çok ikilem yaratan bir tehdittir.

Üçüncü bir tanımda ise; geleneksel kabiliyetler, düzensiz taktikler ve oluşumlar, ayırım gözetmeyen şiddet ve zorlama gibi terör eylemleri ve her iki düşman tarafından yürütülen yasadışı faaliyetler de olmak üzere bir dizi farklı savaş tarzını içeren tehditler olarak görülmüştür (Nemeth, 2002: 18; Hoffman, 2007: 8).

Hoffman'a göre hibrit tehdit: herhangi bir düşmanın politik hedeflerini gerçekleştirmek için konvansiyonel silahlarla; düzensiz taktikler, terörizm ve suça yönelik hareketleri muharebe alanında eş zamanlı olarak kullanmasıdır (2009: 34). Glenn'a göre, hibrit tehdit, muharebe alanında geleneksel, düzensiz, terörizm ve suç araçlarının uyumlu bir şekilde uygulayan veya bunlarla meydan okuyan, devlet ve devlet-dışı aktörlerin birleşiminden oluşabilir (2009: 2).

Bachmann ve Gunneriusson, hibrit tehditler kavramını, Hizbullah'ın 2006'da İkinci Lübnan Savaşı sırasında İsrail Savunma Güçleri'ne (IDF) karşı somut bir askeri başarı elde ettiği zaman ilk kez tanınırlık kazanmıştır. Hibrit tehditler arasında; siber savaş, asimetrik çatışma senaryoları, küresel terörizm, korsanlık, organize suç, demografik zorluklar, kaynak güvenliği ve kitle silahlarının çoğalması yer alır (2016: 78).

Taraflar arasında yıllardır süren ve bugün de devam eden çatışmalarda önemli bir dönüm noktası oldu. Bu bir ayı aşkın sürede, Hizbullah bir askeri güçten çok daha fazlası olduğunu ve orada gerçek bir güç olarak var olduğunu ispatladı. Hizbullah, bölgede siyasi, sosyal ve diplomatik unsurlara sahipti. Askeri yenilginin ardından bile eğitim ve sağlık hizmeti veren kuruluş olarak varlığını devam ettirebildi. Bu ve benzeri hizmetleri sayesinde savaşlarda kaybettiği insanî gücün boşluğunu kısa sürede ikame ettirebildi.

Hizbullah, 2006 yılında taktiksel, operasyonel ve stratejik başarıya ulaştı. Birçok düşünür, bu başarıyı tamamen rakibin yanlış attığı adımlara bağladıysa da Hizbullah'ın başarısının tamamen buna bağlanamayacağını düşünenler daha fazladır. Hizbullah'ın ordusu, daha eğitilmiş, daha donanımlı, daha iyi organize edilmiş ve daha iyi yönetilmiştir (Glenn, 2009: 6-7).

2008 yılında yayınlanmış ABD Savunma Bilimi Kurulu raporunda, ölümcül konvansiyonel silahların pazarlık fiyatları düştüğü için hibrit düşmanların bugün daha iyi silahlandıkları kaydedilmiştir (Grant, 2009: 2).

Hibrit tehditlere, milisler, teröristler, gerillalar ve suçlular da yeteneklerini düzenli veya düzensiz taktikler kullanarak dâhil olabilir (FM 3-0, 2017). Hibrit tehditler, düzenli ve düzensiz kuvvetlerin niteliklerini birleştirir; yani, gerektiğinde bir ulus devletin düzenli silahlı kuvvetleriymiş gibi ve niye de gerektiğinde de devlet-dışı aktörler terörist, suçlu veya gerilla faaliyetlerini gösterir (Brown, 2011: 4-5).

Hibrit tehdit genel olarak, geleneksel olmayan, dinamik, doğrusal olmayan ve hatta bazen rastlantısal, kısıtlama veya denetim kuralı olmaksızın -başka bir deyişle- asimetriktir. Aynı zamanda, kendi başına bir doktrine sahip değildir, onu ölçmek ve yansıtmak zordur. Klasik düşmanlar baskın olarak simetrik, statik, öngörülebilir, tekdüze, hiyerarşik, katı ve değişime karşı dirençliydi. Çağdaş düşmanlar ise asimetrik, dinamik, tahmin edilemez, akışkan, birbirine bağlı, kendiliğinden organize olan, sürekli adapte olan ve gelişen bir evrim süreci izleyendir.

Hibrit tehdit, merkezi olmayan bir liderliğin, askeri ve askeri olmayan faaliyetlerin eşzamanlı olarak kullanılmasıdır (Glenn, 2009). Hibrit tehditler için ön koşul, ulusal devletlerin savunmasını planlamaya bağlıdır; yanlış planlanmış bir bütçe ve gerçekçi olmayan bir askeri doktrinin, öngörüler ve uygulanabilir stratejiler olmadan, eski teknolojiler ve silahlanma ile birlikte hibrit tehditler karşısında başarısız olacağı bir gerçektir (Panait, 2015: 132).

NATO Müttefik Dönüşüm Komutanlığı'na göre hibrit tehditler; bir ya da birden fazla devlet aktörün ya da bir grup devlet-dışı aktörün dahil olduğu tehditler şeklinde tanımlamıştır. Savaş alanında ve sınırlarının ötesindeki eylemler de (konvansiyonel ve alışılmamış) hedeflere ulaşmak için düşmanın karar verme döngüsünü olumsuz etkiler (Neag, 2016: 15-16).

NATO'nun 2010 Stratejik Komuta Merkezinde hibrit tehditler; *“hedeflerin peşinde koşarak geleneksel ve geleneksel olmayan araçları aynı anda kullanma becerisine sahip olarak, düşmanların ortaya çıkardığı tehditler”* olarak tanımlanmaktadır. Bu tehditleri tanımladıktan sonra NATO, bu konu hakkında özel bir literatür oluşturulması için girişimler başlatmıştır (NATO, 2010). 2011 yılında ABD Ortak Kuvvetleri Komuta Ortak Düzensiz Harp Merkezi ve ABD Ulusal Savunma Üniversitesi tarafından desteklenen NATO'nun Müttefik Dönüşüm Komutanlığı Küreselleşen Çevrede Gelişmekte Olan Güvenlik Sorunlarının Değerlendirilmesi ile ilgili özel çalıştaylar düzenledi. Bu çalıştaylar Brüksel (Belçika) ve Tallinn (Estonya) 'da gerçekleştirildi. Onlar, bu çalıştaylarda muhtemel tehditleri tanımlamayı ve bu tür risk ve zorluklara nasıl karşı konulması gerektiğini tartışmışlardır (Brynen, 2011).

Hibrit savaşı ve onun tezahürünü tartışırken, bir kriz olgusu olarak sınıflandırılmasına, askeri literatürde ele alınış şekline, yani güvenlik krizi açısından nasıl ele alındığına bakılmalıdır. Hibrit ya da hibrit tehdidinin varlığına ilişkin temel sorun, fenomeni anlamak ve bu tür tehditlere karşı çözümler bulma zorluğudur (Neag, 2016: 19).

ABD'nin eski Genelkurmay Başkanı olan General George Casey, gelecekte ABD ordusunun uzun süredir devam etmekte olan ayaklanma kampanyalarına karşı

koyması gerektiğini belirttiğinde, ABD ordusunda hibrit tehditlerin önemine dikkat çekmiştir. ABD, müttefik ülkelerinin de dikkatini hibrit tehditlere çekmek ve onlara bu alanda donamlı olmasını sağlama ve düşman devletlerden onlara gelebilecek tehditleri yok etmek zorundadır (McCulloh ve Johnson, 2013: 4).

ABD ve diğer batılı ülkeler, hibrit senaryoları birçok şekilde tanımladılar ve hakkında çok sayıda açıklama yaptılar. Yapılan hiçbir tanım evrensel olarak hibrit senaryolarının tek bir tanımı olarak görülemez (Hoffman, 2007: 14).

Hibrit tehdite dair pek çok örnek olmasına rağmen, onun genel geçer bir tanımı veya tasnifi tam anlamıyla yapılamamıştır. Hibrit tehdide dair yapılacak tanım, zaman, mekân ve mantık bakımından farklılık gösteren, çoklu bağlamlar içermeyen bir şekilde olursa asla yeterli olmaz (McCulloh ve Johnson: 2013: 3).

2.6. Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde, hibrit savaş tanımlanmaya çalışılmış ve bu alana katkı yapan düşünür ve teorisyenlerin görüşlerine yer verilmiştir. Bu düşünürlerden yola çıkılarak dar anlamda hibrit savaş; geleneksel kabiliyetler, düzensiz taktikler ve oluşumlar, ayrımcılık, zorlama ve terör eylemleri dâhil olmak üzere çeşitli savaş biçimlerinin kullanıldığı, hem devlet hem de devlet-dışı aktörler tarafından yürütülen, zaman ve mekan mefhumlarının ortadan kalktığı, düşmanın askeri güçlerine ve hedeflerine karşı geleneksel askeri yöntemler kullanırken aynı zamanda modern savaş yöntemlerinin de kullanıldığı asimetrik savaşlardır. Hibrit savaşlarda, barış ile savaş ve asker ile sivil arasındaki sınırın bulanıklaştığı, başlama ve bitiş tarihlerinin belli olmadığı ve şiddetin çoğunlukla sivillere yöneltildiği görülmüştür.

Bugünkü küresel güvenlik ortamına bakıldığında savaş olgusunun geleneksel sınırları dışına çıktığı görülmektedir. Örneğin, Global Security'ye göre 2010 yılında dünyada devam eden 37 silahlı çatışmadan sadece 6 tanesi iki ulus-devlet arasındaki geleneksel savaş tanımıyla açıklanabilecek çatışmalardır.

Dünyadaki küreselleşme dalgası ile birlikte bilgi ve iletişim alanı, teknolojik gelişmeler hayatın her alanını değiştirip dönüştürdüğü gibi savaş alanlarını da değiştirmiştir. Hibrit savaşlarla beraber, dost ve düşman arasındaki ince çizginin

kaybolduğu görölmüş ve savaş her an, her yerde ve herkese karşı yapılabilir hale gelmiştir.

Hibrit savaşlar genellikle devlet otoritesinin aşındığı, bölgesel ve uluslararası ilişkilerin son derece çatışmacı olduğu ortamlarda çok daha kolay yayılma alanı bulmaktadır.

Bir sonraki bölümde modern çağa ait olan hibrit savaş konseptinin Suriye’de nasıl vuku bulduğu, aktörlerinin kimler olduğu ve bu aktörlerin hangi büyük güç adına vekâlet ettiği, savaş başladıktan sonra bölgesel ve uluslararası güçlerin Suriye ile ilişkilerinde nasıl bir değışim geçirdiği incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2010 yılında, Tunus'ta bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasının ardından başlayan protestolar kısa sürede tüm Tunus'a yayıldı. Tunus'ta başlayan protesto dalgası, Arap dünyasına yayılarak Mısır, Libya, Bahreyn, Ürdün, Yemen ve Suriye gibi ülkeleri etkisi altına almış ve köklü bir değişimi beraberinde getirerek bölgenin dinamiklerini alt üst etmiştir.

Arap Baharı sürecinin en sancılı ayağı, hiç şüphesiz Suriye'de gerçekleşmiştir. İlk başlarda diğer bölge ülkeleri gibi halk sokağa çıkarak rejimi protesto etmeye başlamıştır. Ancak Suriye'nin yerel dinamikleri diğer ülkelere farklılık arz ettiği için protestolar şiddetlenerek iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye'de iç savaş, tarihin en büyük insanlık dramlarından birisi yaşanmasına neden olmuştur. Milyonlarca insan, gerek ülke içerisinde gerekse de başka ülkelere iltica ederek yerlerinden olmuşlardır. Küresel ve bölgesel güçler, savaşa doğrudan müdahil olmak yerine ülke içerisinde bulunan aktörleri desteklemiş ve iç savaşın farklı bir boyuta evrilmesine neden olmuşlardır.

Arap Baharının Suriye'de nasıl vuku bulduğu ve iç savaşa giden süreçte bölgesel ve küresel aktörlerin nasıl bir rol oynadıkları, ülkeye has savaş dinamiklerinin neler olduğu, geçen yedi yılı aşkın sürede son durumun ne olduğu gibi konular bu bölümde detaylı şekilde incelenecektir.

ARAP BAHARI VE SURIYE

3.1. SURIYE

Suriye, resmi adıyla Suriye Arap Cumhuriyeti, Ortadoğu’da Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak ve Türkiye ile sınırı ve Akdeniz’e kıyısı bulunan bir ülkedir. Ülkenin en büyük şehri ve başkenti Şam olup diğer büyük şehirleri, Humus, Lazkiye ve Halep’tir. 2018 yılında yapılan tahminlere göre, ülkenin nüfusu 22,5 milyondur. Ülkenin resmi dili Arapça olup ülkede yaygın olan diğer diller ise: Kürtçe, Aramice, Türkçe ve Ermenice’dir. Ülkenin resmi para birimi, Suriye Poundu’dur. Tek partili yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkenin devlet başkanı; Beşşar Esed, Başbakan; İmad Kamış ve Meclis başkanı; Hadiya Khalaf Abbas’tır.

Suriye Haritası:

3.1.1. Siyasi Tarihine Kısa Bir Bakış

Eski Yunanlılar, üç kıtanın birleştiği yeri tanımlamak için bu coğrafyaya ilk defa Suriye ismini kullanmıştır. 20. yüzyıla kadar Suriye olarak adlandırılan bölge, bugünkü Lübnan, İsrail, Filistin, Ürdün ve Suriye sınırlarını da kapsayan bölgeyi içermektedir. Bu tanımlama, siyasi olmaktan çok coğrafi bir tanımlamaydı (Yazıcı, 2012). Suriye, ilk uygarlıklardan günümüze değin önemli bir yerleşim yeri olagelmıştır. Bu coğrafyanın en eski sakinleri, avcılık ve toplayıcılık yapan Natufianlardır. Bölgenin ilk yerleşim tarihi M.Ö. 5000 yıllarına dayanmaktadır (Yavuz, 2005: 9). Bu bölgede, 7. yüzyıla kadar farklı medeniyet ve devletler hakim olmuştur. Bu tarihten sonra bölge, genel olarak Müslümanların hakimiyeti altına girmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde bu bölge, İngilizlerin buradaki halkı kışkırtmasıyla Arap milliyetçiliğın merkezi haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda bu bölge halkı, İngilizler ile ittifak yaparak Osmanlı'ya karşı mücadele etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda bölgeyi Osmanlılardan alan İtilaf Devletleri, Sykes-Picot Antlaşması ile bölgeyi Fransızlara vermişlerdir. San Remo Konferansı'ndan sonra Suriye, Fransa'nın sömürgesi haline gelmiştir (Yazıcı, 2012).

Büyük Suriye, Fransa'nın yönetimine girdikten sonra, Fransız yöneticiler o bölgeyi daha kolay yönetebilmek için beş ayrı bölüme ayırmıştır: Bunların ilki; Beyrut, Trablus, Sur ve Sayda gibi önemli kentleri kapsayan Büyük Lübnan, ikincisi; Suriye Devleti adı verilen ve Hama, Şam, Halep ve Humus'u içeren bölge, üçüncüsü; Süveyda kentini kapsamakta olan Cebel-i Dürzi bölgesi, dördüncüsü; Lazkiye Sancağı, beşincisi de; Hatay Sancak'ıdır (Fildiş, 2013). İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce, Haşim el-Attasi tarafından Suriye'de bir hükümet kurulmuş ve kurulan bu hükümet de Fransızlar tarafından tanınmıştır. Kuzey ve Güney Suriye bir devlet kabul edilirken Lübnan ayrı bir devlet olarak kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın kontrolüne giren Fransa, sömürgeleri üzerinde hâkimiyetini sağlayamamıştır. Suriye, müttefik devletlerin de yardımıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Suriye'de yapılan ilk ulusal seçimleri Şükrü el-Kuvvetli kazanarak devlet başkanı olmuştur (Demir, 2018: 32).

Fransa'nın çeyrek asırlık yönetiminden sonra Suriye, bağımsızlığını kazanmış ve ülkede ulusal seçimler yapılarak meşru bir hükümet kurulmuştur. Ancak ülkede demokratik süreç, uzun sürmeyecek ve darbeler dönemi başlayacaktı. 1953 yılına kadar ülkede üç darbe olmuştur ve bu darbelerin sonuncusunu gerçekleştiren Albay Edip Çiçekli, referandumla Suriye halkı tarafından başkan seçilmiştir (İnci, 2017: 269-270).

Suriye siyasi tarihinde etkin olacak bir siyasi akım, bu dönemlerde filizleniyordu. Bu akım, belli bir olgunlaşma süreci geçirdikten sonra Salahaddin Bitar ve Mişel Eflak önderliğinde Baas Partisi kurularak siyasal hayata atılmış ve kısa bir süre sonra önemli bir siyasi aktör haline gelmiştir. Baas Partisi "Birlik", "Hürriyet" ve "Sosyalizm" gibi ilkeler ile Arap milliyetçiliğine laik ve sosyalist bir taban kazandırmıştır (Özkoç, 2008: 192). "Birlik, özgürlük, sosyalizm" söylemiyle hareket eden Baas Partisi, fikirlerini daha kolay yayabilmek için de "el-Baas" adında bir gazete çıkarmış ve bu gazetenin başına da Mişel Eflak geçmiştir. Baas Partisi, bu dönemde dinsel çekişmeler, ekonomik sıkıntılar ve emperyalist güçlerin baskısından kurtulmanın yegane anahtarı olarak kendilerini görüyorlardı. Eflak'a göre; partinin 'Birlik, Özgürlük, Sosyalizm' olan felsefesinin amacı yalnızca siyasi zulümden ve yoksulluktan kurtuluş değil, aynı zamanda akıl ve ruhla bütünleşen Arap halkının kurtuluşu olarak özgürlük arayışıdır (Aljazeera, 2008).

Albay Faysal el-Atasi, 1954 yılında Edip Çiçekli'yi darbeyle yönetimden uzaklaştırdı. Darbeden sonra darbeciler, sivil bir yönetimi iş başına getirmek için seçim yapmış ve yapılan seçimden sonra Millet ve Halk Partileri koalisyon kurarak iktidara gelmiştir. Millet ve Halk Partilerinin iktidarda olduğu 1955-1957 yılları arasında, Suriye'de radikal gruplar giderek güçlenmiş ve bilhassa Arap Birliği ve Batı karşıtlığı gibi konular, Baas Partisi, Arap Sosyalist Partisi ve Komünist Partisi'ni bir araya getiren belli başlı etmenlerdi (Yazıcı, 2012). Pan-Arabist aktörlerin de etkisiyle 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) kurulmuştu. Ancak kısa bir süre sonra birlik içerisinde, özellikle de Mısırlı yöneticilerin yanlış politikalarından dolayı huzursuzluklar başlamış ve 1961 yılında Albay Kerim en-Nahlavi önderliğinde Suriye'de darbe yapılmış ve bu birliğe son verilmiştir (Dam, 2000: 61).

Baas Partisi, 1963 yılında Kerim en-Nahlavi'yi devirerek iktidara geldi. Ancak kısa bir süre sonra parti içinde hizipler oluşmaya başlamış, geleneksel ve radikal kanat karşı karşıya gelmiş ve süreç geleneksel kanadın tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. Salah Cedit ve Hafız Esed liderliğinde 1966 yılında Neo-Baasçı subaylar darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir (Demir, 2018: 34).

1967 yılında Arap-İsrail devletleri arasında meydana gelen Altı Gün Savaşları'nda Arap Devletleri yenilince, Suriye'de dengeler değişmiş ve radikal sosyalist rejim etkinliğini kaybetmiştir. Hafız Esed 1970 yılında, Salah Cedit'e karşı askeri darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir. Daha sonra yapılan referandumda Hafız Esed, oyların yüzde doksan dokuzunu alarak ülkenin ilk Nusayri kökenli başkanı olmuştur. Hafız Esed, 1970 yılında kazandığı seçimden sonra 2000 yılına kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir. Kendine has bir totalitarizm ile ülkeyi uzun yıllar yönetebilmiş ve Devlet Başkanlığı, Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı ve Parti Başkanlığı gibi makamları elinde bulundurarak tüm gücü kendisinde toplamıştır (Özdağ, 2012: 32-33).

Hafız Esed, 80'li yıllar boyunca dış politikada SSCB ile aynı çizgide hareket etmiştir; ancak 80'li yılların sonlarında SSCB'nin zayıflamasından dolayı Batı yanlısı bir dış politika geliştirmeye çalışmış ve ABD'nin bölgedeki askeri harekâtlarını desteklemeye başlamıştır. Hafız Esed 2000 yılında ölünce yerine oğlu Beşşar Esed, 10 Temmuz'da bir referandum yapmıştır ve oyların yüzde 97'sini alarak başkan seçilmiştir (Özdağ, 2012: 34-35). Beşşar Esed başkan olduktan sonra, kısmen babasından farklı bir siyaset izlemiş ve tabandan gelen reform taleplerine karşı kayıtsız kalmayarak 'Şam Baharı' denilen reform sürecini başlatmıştır (Mercan, 2010: 115). Suriye aydın ve entelektüelleri, yapılan reformları yetersiz bularak daha fazla reform yapılması yönünde taleplerde bulunmuş olsalar da, Esed böyle bir isteğin kendi iktidarına zarar vereceği kaygısıyla 'Şam Baharı' adıyla başlattığı reform sürecini tamamen sonlandırmıştır.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Ortadoğu politikası, Suriye'yi doğrudan etkilemiş ve ABD, Suriye'yi kimyasal silah üretme ve Irak Harekâtı esnasında Iraklı direnişçilere destek vermekle suçlamıştır. Aynı yıl içerisinde

İsrail’de, ülkesinde gerçekleşen bir intihar saldırısının sorumlusu olarak da Suriye’yi göstermiştir ve misilleme olarak da saldırıda bulunmuştur. Bir yıl sonra ABD, Suriye ambargo uygulaması başlatmıştır. 2005 yılında eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri’ye yapılan suikastının sorumlusu, uluslararası kamuoyu nezdinde Suriye yönetimi olarak görülmüştür. Tüm bu olayların sonucunda BM’in ağır baskısına daha fazla direnemeyen Suriye, Lübnan’daki askeri varlığına son vermek zorunda kalmıştır.

2010’lu yıllara gelindiğinde Esed, iktidarını devam ettirmek için dış politikada pragmatist bir anlayış izlemeye başlayarak İsrail ve ABD’ye karşı İran’a yaklaşmış ve daha sonra İran’ın da etkisiyle Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve uluslararası kartlarını çeşitlendirmiştir (Salık, 2011: 30-31). 2011 yılında Tunus’ta patlak veren protestolar, kısa bir süre sonra Suriye’ye de sıçramış ve ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir.

3.1.2. Suriye’nin Sosyal Yapısı

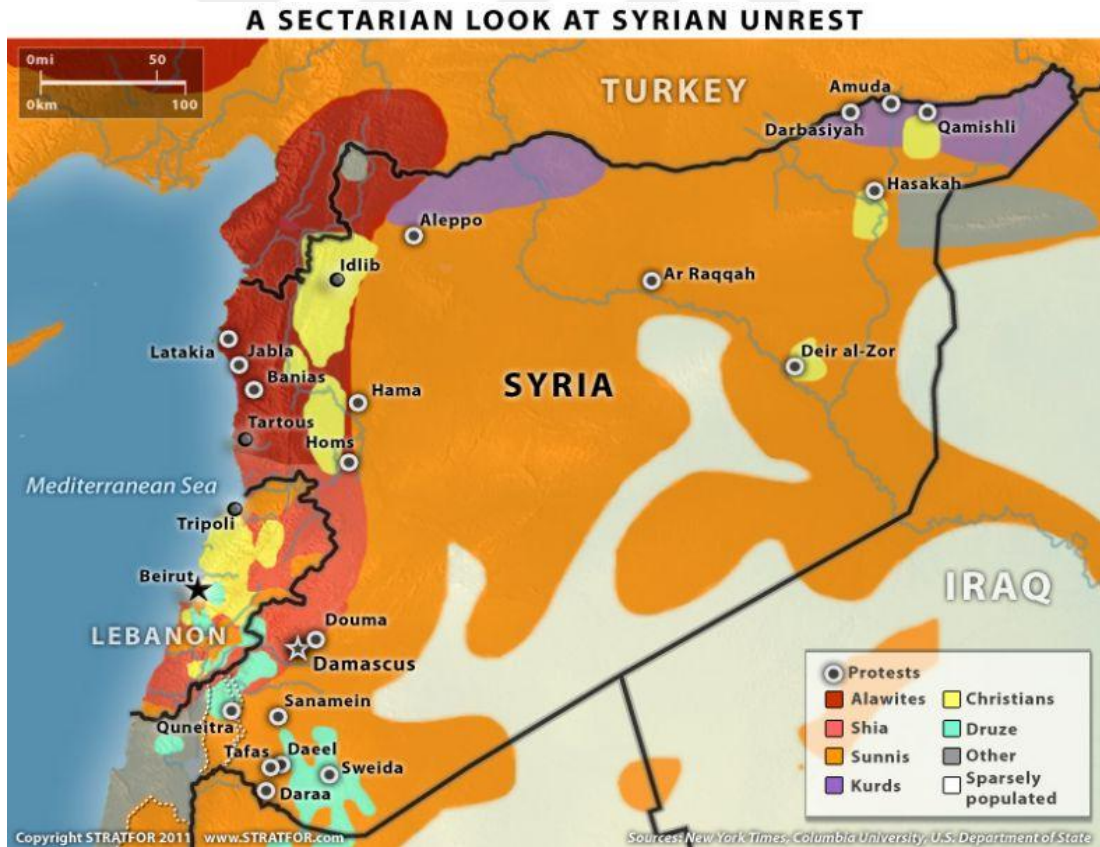
2018 yılı tahminlerine göre, Suriye’nin yaklaşık nüfusu 22,5 milyondur. Suriye, başta Arap olmak üzere birçok farklı ırkları bünyesinde barındıran heterojen bir ülke olup nüfusun % 90’ını Araplar ve geriye kalan %10’unu da, Kürtler, Türkmenler, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudiler gibi etnik azınlıklar oluşturmaktadır (Akdemir, 2000: 202). Arap Baharı ile başlayan protesto dalgasının Suriye’ye sıçramasıyla, ülkede kanlı eylemler başlamış ve bu süreç iç savaşa dönüşmüştür. Arap Baharı’ndan etkilenen diğer birçok ülkede süreç, ya iktidarın devrilmesiyle ya da demokratik açılımlarla sonuçlanırken, Suriye’de durum çok daha farklı bir seyir izlemiştir. Belki de Suriye’de sürecin bu yöne evrilmesinin en büyük etken, bünyesinde Arap Baharı yaşanan diğer ülkelerden daha çok farklı etnik ve dini unsurları barındırmasıdır (Şenzeybek, 2013: 470).

3.1.2.1. Dini Yapısı

Suriye, bünyesinde birçok farklı etnik ve dini unsuru barındırmaktadır. Tarihten günümüze dek Suriye topraklarında birçok farklı medeniyet kurulmuş ve bunlar Suriye’nin dini, etnik, sosyal ve kültürel mozaigine katkıda bulunmuştur.

Suriye'nin % 86'sını Müslüman, %10'unu Hristiyan, %3'ünü Dürziler ve % 1'ini de Yahudi ve Yezidiler oluşturmaktadır. Müslümanlar da kendi aralarında %74'ü Sünni ve %12'si Şii olarak ayrılmaktadır. Aynı şekilde Şiiler de kendi aralarında Mütvevelliler ile İsmaililer olarak ikiye ayrılır. Bölgedeki Hristiyanlar da önce kendi aralarında Ortodoks ve Katolik olmak üzere ikiye ayrılır. Ortodokslar da kendi aralarında Grek Kilisesi, Ermeni Kilisesi ve Suriye Kilisesi olarak üçe ayrılırlar. Katolikler de; Grekler, Suriyeliler, Ermeniler, Keldaniler (Nasturiler) ve Maruniler olmak üzere beş ayrı gruba ayrılırlar (Baltes, 2016: 8-9; Akkan, 2016: 8).

Dünyada dini ve etnik mozaiği Suriye kadar çeşitli olan çok az ülke vardır. Bu mozaik, Suriye için artı bir değer olmaktan ziyade, iktidar mücadelesi veren birer aktörlere dönüşmüştür. Fransızların kontrolünde iken mezhep farklılıkları ön plana çıkarılmış ve İsmailiye, Dürzi ve Nusayri gibi azınlık mezhepler, yönetimde söz sahibi yapılmıştır (Şenzeybek, 2013: 209).

Kaynak: <https://www.stratfor.com/sample/image/sectarian-look-syrian-unrest>

3.1.2.2. Ekonomik Yapısı

Suriye, Fransa mandasından kurtulduğu günden beri istikrarlı bir ekonomik gelişim süreci izlemek için kalkınma planları yapmıştır; ancak çok stratejik bir konumu ve verimli toprakların yanında büyük petrol rezervlerine de sahip olmasına rağmen ülkede hala tam anlamıyla ekonomik istikrar sağlanabilmiş değildir. Ülkenin temel gelir kalemleri: petrol, dış yardımlar, yurt dışında çalışan Suriyeli işçilerin döviz gelirleri ve tarımdır.

2011 yılında başlayan iç karışıklık ve devamındaki iç savaş, gerek sanayi gerekse de tarım üretimini ciddi şekilde azaltmıştır. İç savaş devam ettikçe ülke ekonomisi, her geçen gün daha da kötüye gitmiş ve 2012-2013 yılları arasında ülke ekonomisi %67 oranında küçülmüş ve her geçen gün daha da küçülmektedir. BM raporlarına göre, bugün ülkede nüfusun yarısından fazlası, yoksulluk sınırları altında yaşamaktadır (Gaub, 2017:3-4).

3.1.2.3. Siyasal Yapısı

1973 yılında yapılan referandum ile Suriye Anayasası kabul edilmiştir ve anayasaya göre Suriye, Suriye Arap Cumhuriyeti'dir. Baas Sosyalist Partisi, ilerici Ulusal Cephe'nin lideri ve yöneticisi konumundadır. Egemenlik halkındır. Halk, egemenliğini anayasada açıklanan şekilde kullanır. Halk Meclisi, devletin yasama organı olup 250 sandalyeden oluşur ve görev süreleri dört yıl olup doğrudan ve gizli oylamayla seçilir. Yürütme; Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Yerel Yönetim Meclislerinden oluşmaktadır.

3.2. Arap Baharı ve Suriye

Arap Baharı; Arap dünyasını etkisi altına alan gösteri ve protesto dalgasına verilen addır. Arap Baharı aslında, kış ortasında 17 Aralık 2010'da bir olayın fitillemesiyle başlamıştır. Bu olay; Tunus'un Sidi Bouzid kentinde bir belediye müfettişinin sebze satıcısı Muhammed Bouazizi'nin el arabasına bir otomat lisansına sahip olmadığı gerekçesiyle el koyması ve onun yiyeceklerini yere atması -bu kamusal aşağılama ve agresif eylem- ve Muhammed'in belediye binasına gidip

kendisini ateşe vermesidir(Rosiny, 2012: 2). Muhammed'in umutsuz eyleminin görüntüleri ve hikâyesi, bir dizi protesto, gösteri ve kışkırtmaya yol açarak tüm Ortadoğu'ya yayıldı. Bu, Tunus'ta gerçekleşen ilk olay değildi. Tunus'un daha fakir iç bölgelerinde ekonomik sorunlarla ilgili başka yerel protestolar da vardı; ancak Bouazizi'nin kendini yaktığı görüntülerin kameralar tarafından kayda alınması ve bu görüntülerin tüm dünyaya yayılması diğer protestolardan çok daha etkili olmuştur (Abdulsattar, 2015: 34). Protestoların bu kadar kısa sürede büyümesinin bir başka sebebi de, bir Wikileaks belgesinin Tunuslu lider Z. Bin Ali ve eşi L. Trabelsi'nin yıllar boyunca edindikleri kişisel mal varlıklarını ortaya çıkarmasıydı (Dede, 2011: 23). Muhammed'in bu eylemi bölgede domino etkisi yaratarak kısa sürede birçok ülkede eylemlerin başlamasına neden oldu.

Bu dalga, Tunus ve Mısır'daki devrimlerden sonra büyük değişiklikleri beraberinde getirdi ve Libya'da rejiminin yıkılmasına yol açan bir iç savaşı; Suriye ve Yemen'deki sivil ayaklanmaları; Bahreyn, Ürdün, Fas, Cezayir, Umman, Irak ve Kuveyt, Suudi Arabistan ve Sudan'daki küçük protesto gösterilerini başlattı (Mushtaq ve Afzal, 2017: 2-3; Farazmand, 2011: 8-9). Tüm bu Arap ülkelerinde protestocular, aynı sivil direniş tekniklerini kullanan grevler, gösteriler, yürüyüşler ve mitingler gibi binlerce sıradan vatandaşın yer aldığı sürekli kampanyalar düzenliyorlardı. Protesto sürecinin özellikle ön planda olması; baskı, internet sansürü, kalabalık kontrolü ve hatta fiziksel olarak devlet teşebbüslerine sebep olmuştur ve bu sebeple binlerce protestocu arasında örgütlenme, iletişim kurma, farkındalık yaratma ve tehlike uyarıları için sosyal medyanın aktif şekilde kullanılmaya başlanmıştır(Salih, 2011: 184).

Arap Baharı'nın sebepleri, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, çoğunlukla: demokrasi yoksunluğu, insan hakları ihlalleri, geniş çaplı yolsuzluklar, ekonomik düşüş, işsizlik, aşırı yoksulluk, artan gıda fiyatları ve bazı demografik faktörler gibi yerel konulardan oluşmaktadır (Aissa, 2012: 2-4). Eğitimli ve ülkenin durumundan hoşnutsuz gençlerin büyük bir yüzdesi, başkent dışındaki şehirlerin büyük bir nüfusunu oluşturuyordu. Bütün ülkelerdeki protestocuların beklentileri aynı değildi. Bazı ülkelerde protestocular, rejimin yerinden edilmesini hedeflerken, bazıları da

rejim değişikliği olmadan yaşam koşullarının iyileştirilmesini talep etmiştir(Rózsa, 2012: 1).

Suriye'de Cumhurbaşkanı Beşşar Esed'in devrilmesini talep eden protestolar, 2011 yılı Mart ayında başladı ve hızla ülke çapında büyük bir ayaklanmaya dönüştü. Gösteriler, Esed'e sadık ve ona muhalif olan güçler arasında devam eden şiddetli bir çatışmaya ve akabinde de iç savaşa dönüştü (Phillips, 2012: 38-39). Bahreyn'deki protestocular, şii nüfusu için daha büyük bir siyasal özgürlük ve eşitlik sağlamayı talep etmişlerdi; ancak Suudi Arabistan'ın liderliğindeki KİK (Körfez İşbirliği Konseyi) askeri müdahalesi sebebiyle başarısız oldular. Suudi Arabistan'da, 2011 yılının Ocak ayında protestolar yaşandı ve benzer protestolar diğer Körfez lkelerinde de gerçekleşti. Ürdün'de devam eden protestolar da üç kabine değişikliğine yol açmıştır (Rózsa, 2012: 1-2).

2010 yılında Arap Baharı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika lkelerinde demokratikleşme sürecinin üçüncü dalgasının sonuncusunu oluşturuyordu. İlk dalga, Ortadoğu bölgesindeki Avrupa sömürgeciliğinin zirvesi sayılan 19. yüzyılın sonlarında, Suriye, Lübnan ve Mısır'daki Hristiyan ve Müslüman entelektüeller ve politikacıların Arap Dünyası'nın siyasetini yeniden canlandırmaya çalıştığı zaman meydana geldi. İkinci dalga, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden ve Ortadoğu bölgesindeki Avrupa mandacılığının başlamasından sonra meydana geldi. Pan-Arabizm ve Arap Sosyalizmi'nin laik Müslüman ncleri, Arap devletlerinde bir değişim ve dönüşümü gerçekleştiriyorlardı (Plakoudas, 2017: 2).

Ortadoğu'daki modernleşmenin üçüncü dalgası ise, 2010 yılının Aralık ayında Tunus sokak satıcısının kendisini yakması ile başlamış ve hızlıca bölgeye yayılarak toplu bir değişim ve dönüşüm sürecini tetiklemiştir (Plakoudas, 2017: 2).

Sosyal medya, Arap Baharı'nda politik tartışmaların şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Protestocular, sürekli sosyal medyayı kullanarak etkili olmaya ve o devrimci ruhu devam ettirmeye çalışmışlardır (Abdulsattar, 2015: 35). Arap haber kanalı El-Cezire, cep telefonu kameraları ile çekilen klip ve görüntüleri yayınlıyarak Arap Baharı'nın insanların hissiyatını etkileyen ve harekete geçiren en önemli araç haline gelmişti(Rosiny, 2012: 2).

	Tunus	Mısır	Libya	Yemen	Suriye
Siyasi Değişimin Doğası	Sivil devrim	Sivil devrim	Bölgesel/aşiret çatışması	Sivil devrim ve mezhep çatışması	Mezhep çatışması
Mevcut Durum	Demokrasiye geçiş süreci	Askeri rejime geri dönüş	Yarı başarısız devlet	Devam eden iç savaş (Vekalet savaşı özellikleri gösteriyor)	Devam eden iç savaş (Uluslararası savaşın özellikleri gösteriyor)

(In Nam-sik, 2016: 10).

Arap Baharı, sol/komünist kaynaklı bir eylemler dizisi değildi. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin çoğunda, yıllardır toplumsal zorlukları ve despotizmi protesto eden gösteriler ve grevler olmuştur; 2000'den bu yana, bu protestolar giderek daha çok ulusötesi hareketlere dönüşmüştür. 2000 yılında Filistin topraklarındaki İkinci İntifada'nın, 2003'te Irak'taki ABD'nin önderliğindeki savaşın ve 2005-2006 yıllarında İslam dinini ve peygamberini aşağılayıcı karikatürlerin ortaya çıkması ve bölge ülkelerinin hükümetlerinin bu olaylara gereken tepkiyi vermemeleri de bu protestoların sebeplerinden sayılır(Rosiny, 2012: 2).

Siyasi tercihe bağlı olarak, İran'daki 1978-79 İslam Devrimi ya da 2005 yılı Mart ayında Lübnan'daki Sedir Devrimi, Arap Baharı'nın muhalif seferberliğinin rol modeliydi. İslam Devrimi, yakın zamana kadar Ortadoğu'da devrimci bir kitle hareketinin neden olduğu tek temel sistem dönüşümü olmuştur; Sedir Devrimi ise Lübnan'daki Suriye askerlerinin çekilmesine sebep olmuştur.

Arap Baharı'nda yapılan protestoların etkisi, bölgede hızlıca yayılmış ve belli bir ideolojisi de olmamıştır. Onların tepkileri ABD, İsrail gibi büyük devletlere değil, kendi başlarında olan baskıcı hükümetlere yönelikti. Daha sonrasında bu gösteriler

küresel medyanın ilgisini çekmek için gerekli seviyeye ulaştı. Böylelikle bu olanlar, baskıcı hükümetlerin protesto eden bu halkları kolayca sindirmesini zorlaştırmıştır (Rosiny, 2012: 2).

Hareketin kendiliğindenliği ve belli başlı bir lideri olmamasının yanı sıra, tolumun büyük bir kesimini içine alması ve bu ülkelerin protestoculara karşı yaptıkları ilk müdahalenin onları yabancı ajanları olarak göstermesi, bu rejimlerin ne kadar zayıf olduklarının göstergesiydi.

Rejimler tarafından yapılan şiddetli baskılar ve halkların sosyal sınıfları arasındaki seferberlik sonucu, protestocular, ahlaki bir üstünlük ve meşruiyet kazanırken rejimler bu değerleri kaybetmiştir. Wikileaks'teki belgeleriyle bu ülkelerin iktidarlarının skandallarını ortaya çıkması onların yolsuzluk ve politik ikiyüzlülüğü tüm çıplaklığıyla sergilemiştir. Tüm bu olanların ardından bu otoriter yöneticilerin bir domino etkisiyle bir biri ardına düşmesi beklenirken, bu henüz gerçekleşmemiştir. 2011 yılı Mart ayından bu yana, bu yönetimler aşağıdan gelen değişim ve dönüşüm taleplerinin bir nebze de olsa karşılanması için bazı adımlar atmaya çalıştılar. Bu amaçla bazı bakanlar ve hükümetler; temel gıdalar ve enerji kaynakları için devlet sübvansiyonlarının artırması, bazı alanlara yeni sübvansiyonların getirilmesi, devlet bürokrasisindeki kırtasiyecilik ve hantallaşmanın azaltılması ve maaşların artırılması gibi bir takım vaatlerde bulundular. Örneğin Suudi Arabistan'da, Kral Abdullah devlet memurlarına ek maaş ödeyeceği toplam 130 milyar dolarlık iki program duyurdu; işsizlere destek vermek, 60.000'den fazla yeni iş yaratmak, camileri yenilemek ve 500.000'den fazla daire için de bir bina projesini finanse edeceğini belirtti (Gause, 2011). Suudi Arabistan, Körfez monarşileri, Bahreyn, Umman, Fas ve Ürdün'de tehlike altında rejimleri ve Mısır'daki geçici askeri konseyini destekleyerek hegemonyası altına almaya çalışmıştır. Ürdün ve Fas'a için, zengin petrol monarşileri kulübü olan Körfez İşbirliği Konseyi'ne başvuruldu (Rosiny, 2012: 3).

Otokratlar, muhalefetin bölünmesine ve itibarlarının gözden düşürülmesine odaklanmaya devam etti. Protestocuları, “yabancı güçlerin ajanları” (Mısır, Bahreyn, Suudi Arabistan), “sabotajcılar” ve “teröristler” (Suriye), “fareler ve

hamamböcekleri” (Libya'daki Kaddafi) olarak kötü bir şekilde tanımlayarak onlara farklı anlamlar yüklemeye çalışmışlardır. Bahreyn, Suudi Arabistan ve B.A.E.'den yardım alarak protestocuları sindirdi; Yemen’de, ölü sayısı iki bini geçti; Libya’da buna karşılık gelen sayı yaklaşık 30.000’di; Suriye’de, ölü sayısı on bini geçmişti. Libya’da 17 Mart 2011’de kabul edilen 1973 sayılı Kararname ile desteklenen NATO komutanlığı altındaki uluslararası bir askeri koalisyon, Libya iç savaşa müdahil oldu (Rosiny, 2012: 3).

Yöneticilerin çelişkili açıklamaları, her geçen gün şiddet ve baskıyı artırmaları Tunus, Mısır, Yemen ve Suriye'deki isyanların tırmanmasına yol açtı. Şiddetli baskıların devam etmesi, önceki reform vaatlerini boşa çıkardı. Hüsnü Mübarek’in 10 Şubat 2011’deki konuşması protestocularda hayal kırıklığı yarattı; çünkü istifa edeceği söylentileri dolaşımda olmasına rağmen, iktidardan vazgeçme gibi bir durumun olmadığını belirtti. Ancak, Tahrir Meydanı’ndaki göstericilerin ısrarı Mübarek’in iktidarı bırakmasına neden oldu (Rosiny, 2012: 3).

Son olarak, kitlesel insan hakları ihlalleri, Arap halkı ayaklanmalarını kışkırtan bir etken olmuştur. Devletler, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve seyahat özgürlüğü gibi temel bireysel özgürlükleri kısıtlanmışlardı ve basın-medyaı tekellerine alarak hiçbir şekilde muhalefete yaşam alanı vermiyorlardı. Gazeteciler, insan hakları aktivistleri, politikacılar ve sendikacılar devlet yetkilileri tarafından rutin olarak şantaj, baskı ve fiziksel tacize yanı sıra haksız yargılanmalara da maruz kaldıktan sonra işlerinden oluyorlardı (Salih, 2011: 188).

3.2.1. Arap Baharının Suriye’ye Sıçraması ve Suriye İç Savaşı

Suriye krizi, 2010 yılı Aralık ayında, Tunus'ta başlayan halk ayaklanması, Fas, Libya, Mısır ve Bahreyn'den sonra Suriye’ye de sıçramıştır. Her şey, lise çağında bir grup Suriyeli gencin okul duvarlarına “özgürlük” ve “insanlar rejimi devirmek istiyor” yazması ve rejimin devrilmesini çağrıştıran grafitilerin çizmesi ile Suriye’nin Dera adında bir güney kasabasında başladı (Thompson, 2016). Bu, büyük olasılıkla hem kendi hane halklarının dile getirdiği düşünceleri duymaktan hem de toplum ve medyadan etkilenmiştir. Yaşları 9-15 arasında değişen bu çocuklar tutuklandı ve sorgulanmak için Şam'a götürüldü ve onlara işkence yapıldı. Ailelerin onların serbest

birakılması yönündeki talepleri karşılık bulmayınca Dera halkı sokağa çıkıp durumu protesto etmeye başladı. Rejim, protestoları bastırmak için müdahalede bulundu ve dört göstericiyi öldürdü. Bu durum, göstericileri daha da kızdırdı ve onların daha fazla destekçi bulmasına neden oldu. Protestocular, hükümet dairelerine ve binalarına, yerel Baas parti merkezine saldırmaya başladı. 23 Mart 2011’de güvenlik güçleri, bu eylemlerde yaralanan protestocuları tedavi etmek için geçici bir hastane haline gelen bir camiye baskın düzenledi ve o baskında 15 kişinin öldüğü ve yüzlerce kişinin yaralandığı bildirildi (Baltes, 2016: 47-49).

Ayaklanmaların, eskiden Baas parti ideolojisinin kalelerinden biri olan Dera’da başlamasının en önemli nedenleri bütün ülkeyi etkileyen kuraklık ve yolsuzlukla beraber burada yaşayanların Lübnan’daki iş olanaklarını yitirmesi ile büyük bir işsizlik sorununun olmasıdır. Daha sonra ayaklanmalar Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus’a sıçramıştır. Rejim, şiddetin ölçüsünü artırdıkça protestolar daha da büyük alanlara yayılmış ve hızlıca iç savaşa doğru evrilmiştir (Süer, 2012: 9).

Burada en başta belirtilmesi gereken önemli nokta, var olan sorunun farklı farklı tanımlanması ve bu tanımlardan hareketle farklı çözüm önerilerinin olmasıdır. Beşşar Esed, 10 Ocak 2012 tarihinde Şam Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada bu ayaklanmaları talihsiz olaylar olarak tarif etmiş ve bunların toplumun sadakatinin ölçüldüğü bir test olduğunu belirtmiştir. Yani Suriye halkının meşru taleplerini dile getirdiği gösteri ve ayaklanmalar, rejim tarafından dış güçlerin ya da aşırı aşırı dindarların bir komplosu olarak nitelendirilmiştir. Esed, dış güçler olarak özellikle ‘Batı’yı’ tarif etmiş ve ona göre Sykes-Picot anlaşmasının eski sömürgecileri, bu ayaklanmaları destekleyerek yeniden Suriye’yi sömürgeleştirmeye çalışmaktadır. Ona göre Batı, bu anlamda hiç değişmemiştir (Khashan, 2011; Süer, 2012: 9).

Cumhurbaşkanı Beşşar Esed, açıkça Suriye'nin Tunus olmadığına işaret etmiş ve bunun da iki nedenden kaynaklandığını belirtmiştir. Birincisi: Suriye bir demokrasi devletidir ve muhalefete geniş bir yaşam alanı sağlar; ikincisi ise, Suriye'nin, bu iki önemli konuda devletle halk arasında hiçbir ihtilafın olmadığı, halkın inançlarına saygı gösteren ve paylaşılan bir devlet olduğudur. Esed ayrıca,

Suriye'de karşı karşıya kaldığı sınırlı ekonomik sıkıntıların iddia edildiği gibi büyük bir kriz olmadığı belirtmiştir. Ona göre politik reform, acil bir sorun değildir; ancak gelecek nesiller için şimdilik ertelenebilir (Şen, 2013: 58-60).

Rejim, protesto ve ayaklanmaları uzun yılların birikimi ile var olan derin sorunlara halkın verdiği tepki olarak görmeyi reddetmiş ve halkın ayaklanmasını kriz olarak değerlendirmiştir (Kilo, 2011: 442). Hatta Beşşar Esed, ayaklanmaları tüm ülke geneline yayılan bir rahatsızlığın sonucu değil de kendi yerel dinamikleri içinde ortaya çıkan sorunlar olarak değerlendirmiştir. Böylece genel ve yapısal çözümlerden ziyade bu yerel sorunlara münferit çözümlerin yeterli olacağını düşünmüştür. Yine rejim, bu krizi bölgesel ve uluslararası bir güç savaşının Suriye'deki yansıması olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım ile rejim, yaşanan ayaklanmaları şiddetle bastırmayı tercih ederek güvenlik ve istikrar sağlayıcı konumunu korumak istemiştir (Şen, 2013: 60).

2011 yılı Mart ayı ortasındaki ilk protesto dalgasını izleyen bir ay içinde, mezhepsel kimlik, şiddetin yorumlanması ve artmasında en önemli bir unsur haline geldi. Rejimin en yüksek düzeylerindeki bazı kararlar, Suriye iktidar yapısındaki bazı unsurların durumu, doğrudan mezhep çatışmasına yönlendirmeye çalışıldığını kanıtı olabilir. İlk protesto dalgasını “mezhep çatışmasına yol açan bir komplo” bağlayan ve “iç çatışma” senaryoları yaratan ifadeler, rejimin iddia ettiği mezhep çatışmasının patlak vermesini hızlandırıcı bir etken olmuştur.

2011 yılı Nisan ayının ortasına gelindiğinde, hem Şii hem de Sünni gruplar birbirini üstüne baskı kurmak için şiddet eylemlerine, silahlı çatışmalara başlamışlardır. Bu da mezhepsel şiddetin yerel ve bölgesel döngülerini başlatmıştı. Bu olaylar, uzun süredir devam eden bir şiddet mirasıyla beslendiği için bu şiddet olayları kolaylıkla artmıştır (Wimmen, 2016: 5).

Kırk yılı aşkın bir süredir iktidar olan Alevî Esed ailesi, otoritesini Hıristiyanlar, Dürziler ve bazen de farklı etnik gruplardan oluşan zayıf bir ittifak üzerine kurulmuştur (Lund, 2012: 9). Bazıları, 2011-2012 ayaklanmalarının bu azınlık koalisyonunu devirmek için Sünni Arapların bir oyunu olduğunu belirtmiştir (Carpenter, 2013: 2).

Galtung, Suriye içindeki bu farklı unsurların adeta uzlaşmaz taleplerini şöyle formüle etmektedir: 1) Aleviler, yönetimde kalmalarının herkesin yararına olduğuna inanıyorlar; 2) Şiiler, genellikle Alevilerle paralel düşünmektedirler; 3)Sünniler, kendilerinin iktidarda olacağı bir çoğunluk rejimini, ‘demokrasiyi’ istiyorlar; 4) Hıristiyanlar, Yahudiler ve diğer azınlıklar, güvenli bir yönetim talebinde olup Sünnilerden korkuyorlar; 5) Kürtler, ileri derecede bir otonomi talebinde bulunup, diğer Kürtlerle ilişkilerini geliştirmek istiyorlar (2012).

Suriye’de rejim ve muhaliflerin arasında bir çatışma olduğu gibi, içerisinde ılımlı cihatçı gruplar arasında da bir çatışma durumu vardır. Sonuçta, tarafların kesin bir askeri zafer elde edemediği bir durum ortaya çıkmıştır. Rusya tarafından desteklenen rejim, ABD’nin desteklediği muhalifler ve bu iki grup dışında yer alan cihatçı gruplar arasındaki savaş, hibrit/ vekalet savaşına dönüşmüştür (Berzins, 2013: 4-5).

Nihayetinde, Ortadoğu'daki bir bütün olarak genel istikrarsızlık ve özellikle de Suriye, liderlerin ve rejimlerin meşruiyet kurma konusundaki yetersizliği anlaşılmıştır (Baltes, 2016: 47-49). Bir sonraki aşamada İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar, Suriye iç savaşında bölgesel güçlerin katılan bölgesel güçlerden olmuşlardır. Bu nedenle Suriye krizi, önce halk ayaklanmalarını, sonra iç savaşı ve ardından bölgesel güçleri içeren bir hibrit savaşa dönüşmüştür (Ekşi, 2017: 108).

Suriye krizi, hem Körfez monarşileri hem de İran için önemli bir stratejik konu haline gelmiştir. Körfez monarşileri, Suriye’de Esed rejiminin devrilmesini İran’ı izole etme ve onun bölgesel hakimiyetini hızla devre dışı bırakma fırsatı olarak görmüştür. Başta Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye olmak üzere bu ülkeler, Esed rejiminin birliklerine karşı yürüttüğü savaşta Suriye muhalefetine siyasi ve mali desteklerini göndermekten çekinmedi. Katar ve Suudi Arabistan gibi zengin devletler Suriye muhalefetine bu desteği sağlayarak İran rejimini bölgedeki önemli bir müttefikten mahrum bırakmanın yanı sıra Şii eksenini de kırmayı hedeflemiştir (Rais, 2013).

Öte yandan Batı bloğunda görünen İsrail ve Türkiye’nin taleplerini uzlaştırmak da pek kolay görünmemektedir. İsrail, öncelikle uzun vadede kendisiyle çatışmayı

göze almayacak bir lider olarak Beşşar Esed'in iktidarda kalmasını istemektedir (Byman, 2011). Beşşar Esed'in düşmesi durumunda, Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruması ve hele hele Türkiye'nin talep ettiği Sünni çoğunluklu bir iktidarın oluşması, İsrail'in asla istemeyeceği bir durumdur. İsrail, Beşşar Esed yönetiminden sonra kendi içinde küçük parçalara bölünmüş ve olabildiğince İran'ın etkisinden çıkmış bir Suriye isteyecektir. Ortadoğu'da sınırların değişimi ve yeni bir harita, stratejik olarak İsrail'in lehine olacaktır (Galtung, 2012).

Jenkins'a göre; İran ve Hizbullah, 2013'te Esed güçlerinin yanında savaşa katılmıştır. İran, Esed rejimine askeri ve mali destek sağlamaktaydı ve Hizbullah'ın, muhalif güçlere karşı Esed ordusunun yanında savaşmaya başlamıştı (2014: 2-3). İran, rejimi korumaya yönelik Esed'in yanında yer alırken, Körfez ülkeleri, özellikle Suudi Arabistan ve Katar, silahlı muhalefetin ana destekçileri olan Türkiye'nin yanında yer aldı (Ibish, 2016: 7). Rusya ve Çin'in, Esed rejimini destekleyen İran'la uyumlu hale geldiler. Bunun aksine ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya, muhalefeti destekleyen grupla taraf olmaya başladı. Böylece Suriye, büyük güçler arasında bir vekalet/hibrit savaşı alanı haline geldi (Ekşi, 2017: 108). Suriye krizinin boyutu, savaşa bölgesel güçlerin yanında büyük güçlerinde dâhil olmasıyla küreselleşmiştir (Kaczmariski ve Jakóbowski, 2016).

Bu bağlamda Suriye savaşının dinamikleri ve aktörleri çeşitlenmeye başladı ve bu dinamikler küresel güçlerin arasındaki jeopolitik rekabeti artırdı. Bu sebeple Türkiye-İran, Suudi Arabistan-İran, ABD-Rusya, ABD-Çin ve Rusya ile Çin arasında ABD'ye karşı ikili bir nüfuz mücadelesi yaşanmaya başlanmıştır. Bu anlamda Suriye, 21. yüzyılın yeni satranç tahtası oldu (Ekşi, 2017: 108).

Öte yandan Suriye savaşı, Arap Baharı'nın başarısızlığına ve 20. yüzyıldaki Sykes-Picot antlaşmasının 21. Yüzyılda yeniden güncellemesine sebep olmuştur. Bir başka deyişle Arap Baharı, Ortadoğu'da ilk defa halkın kendi taleplerine göre demokratik bir şekilde yeni bir düzen yaratma umudunu oluşturdu. Suriye savaşıyla Arap ayaklanmasının engellenmesi ve savaşın büyük güçler arasındaki vekâlet savaşına dönüşmesi, bölgenin kendi dinamikleri yerine dış güçler tarafından yeniden belirlendiği bir sürece yol açmıştır (Gause, 2011: 82-83).

Türkiye Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş: *"Eğer bu vekalet savaşı devam ederse, bundan sonra, açıklığa kavuşturalım, Amerika ve Rusya bir savaş noktasına gelecek ve Suriye ihtilafının, Dünya'yı büyük bir bölgesel ya da küresel savaşın başlangıcına soktuğunu söyleyerek, Üçüncü Dünya Savaşı'nın başlangıcı olabileceğini öne sürdü"* (Sims, 2016).

Suriye'nin küresel nüfuz mücadelesi alanı haline gelmesi, aynı zamanda büyük güçlerin politikasını realist açıdan uluslararası alana da taşımıştır. Suriye'de sıfır toplamlı bir oyun oynanmaya başlandı, burada büyük bir güç kazanır ve diğeri kaybeder. Özellikle ABD, Rusya ve Çin arasındaki küresel rekabet, Suriye'ye taşındı ve Üçüncü Dünya Savaşı'nın küçük bir prototipinin literatürde tanımlandığı gibi yaşandığı yeni bir dönem başladı (Sims, 2016). Büyük güçler uluslararası sistemi, Suriye krizi üzerindeki küresel ve bölgesel etki alanlarını yeniden belirleyerek, temelde yeniden örgütlemektedir. Rusya ve Çin, ABD'nin tek taraflı müdahalesi sonucunda ortaya çıkacak yeni bir uluslararası sistem yerine, Westfalyan sisteminin ilkelerini devam edilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Kounalakis, 2016: 153). Suriye üzerindeki büyük güçler arasındaki bu jeopolitik mücadele ile bir yandan büyük güçlerin çıkarlarına paralel olarak Ortadoğu jeopolitiği belirlenirken, bir yandan da 21. yüzyılın uluslararası sisteminin ilkeleri belirleniyor (Ekşi, 2017: 109-110).

ABD, Birleşmiş Millet ve NATO'yu kullanarak, Ortadoğu'da bilhassa Libya'da rejimi değiştirerek Batı ile uyumlu bir sistem kurmak isteyince, Çin ve Rusya'yı Suriye'de rejimin korunması yönünde hareket etmeye itmiştir (Cronogue, 2002: 124-125). Başka bir deyişle, Çin ve Rusya, ABD'nin izlediği müdahale politikasına sessiz kalmayı bırakmıştır ve Libya'daki müdahaleden sonra diğer ayaklamalara müdahil olmuşlardır. Suriye'de Libya olan durumun olmamamsı için Çin ve Rusya ABD'ye karşı Esed rejimini desteklemeyi tercih etmişlerdi. Bu nedenle Çin ve Rusya, ABD'ye Westfalyan sisteminin hala geçerli olduğu mesajını vermişlerdi. Bu bağlamda, büyük güçlerin Suriye politikaları, Ortadoğu'nun bölgesel jeopolitiğini yeniden tasarlayanın yanı sıra uluslararası sistemi de yeniden şekillendiriyor (Ekşi, 2017: 110-111).

Yüzyıllar boyunca, bir imparatorluk stratejik çıkarlarını savunmak ya da onun etki alanını korumak istediği halde başka büyük bir iktidarı yenece gücene dair inancı olmadığında genellikle vekâlet savaşı yürütmeyi tercih etmiştir. Gerçek dövüşü yapan bölgesel “piyonlar”, söz konusu olduğunda genellikle kendi rollerinin tam olarak farkındadırlar ve bazen büyük patronlarının kararlarından çok hoşnutsuz olabilirler. Ama çoğu kez başka seçenekleri yoktur.

Büyük güçler için vekâlet savaşı, kendi doğrudan kayıplarını en aza indirmek için ideal olmasının yanında onlara diplomatik manevra için önemli bir avantaj sağlayabilir. Ancak, vekilin söz sahibi olmadığı bir vekâlet savaşı, doğrudan bir savaştan daha acımasız olabileceği apaçıktır. Örneğin, Suriye iç savaşındaki karşıt taraflar, yedi yılı aşkın sürdür devam eden savaşta kendi kararlarını büyük güçlerin etkisi olmadan verebilseydi muhtemelen bir barış anlaşması müzakere edebilirdi.

Bir vekalet savaşının ardındaki büyük güçler, bu ani olayları kendi siyasi ve stratejik amaçlarına hizmet ettirmek için ellerinden geleni yapmaya çalışacaklar ve daha sonra olayları kendi “senaryoları” na göre oyuncular seçerek oyna dahil olurlacaklardır. Çoğu durumda, büyük güçler adına savaşan vekiller genellikle harcanması en kolay olanlardır. Örneğin, eğer batılı güçler, Rusya'nın Kırım üzerindeki kontrolünü tanımayı ve Suriye'de bir rejim değişikliği karşılığında Moskova'ya karşı yaptırımları kaldırmayı kabul ederse, o zaman muhtemeldir ki Başkan Esed bir gecede yok olur(Shen, 2018).

3.2.2. SURİYE SAVAŞININ AKTÖRLERİ

Savaşın başladığı 2011 yılından 2018 yılına kadar irili ufaklı, bölgesel ve uluslararası olmak üzere Suriye'de yüzlerce aktör rol oynamış ve oynamaya da devam etmektedir. Bu çalışmada bu aktörlerin hepsine yer verme imkânımız olmadığından, sadece savaşın kaderini etkileyebilecek kadar güçlü ve büyük birkaç aktöre yer vereceğiz.

3.2.2.1. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) Örgütü

1999 yılında, Ebu Musa el-Zerkavi tarafından “Cemaat et-Tevhid ve'l Cihad” ismiyle kurulmuştur. Bu örgüt, Irak Harekâtı esnasında hem Iraklı Şiilere hem de

ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine karşı saldırılar düzenlemiştir. 2004 yılında El-Kaide'ye bağlılığını bildiren bu örgüt ismini, Irak İslam Devleti (İİD) olarak değiştirmiştir. 2006 yılına kadar örgüt, Irak'taki küçük İslami cihat gruplarını bünyesine alarak güçlenmiştir (Shamieh ve Szenes, 2015: 366-367).

2006 yılında, ABD tarafından düzenlenen hava saldırılarında örgütün lideri Zerkavi hayatını kaybetmiş, yerine Ebu-Eyyüb El-Masri geçmiş ve 2010 yılına kadar örgüt istikrarsız bir gelişim göstermiştir (Friedland, 2015: 9-10).

Irak İslam Devleti'nin başına, 2010 yılında Ebu Bekir El-Bağdadi geçmiştir. Bağdadi döneminde ekonomik ve insan gücü açısından epey güçlenen örgüt, bölgede daha da etkili olmaya başlamıştır (AB, 2017). 2013 yılında Suriye'de iktidar boşluğundan yararlanarak orada bir güç merkezi oluşturmuş ve Suriye'de toprak elde etmeye başladığında, bir bildiri yayınlayarak El-Kaide'nin Suriye kolu olan El-Nusra Cephesi ile birleşerek Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) kuracaklarını açıklamıştır. Bu durumu kabul etmeyen El-Kaide, daha sonra yaptığı bir açıklamayla İŞİD ile bağlarının kalmadığını açıklamıştır (Napoleoni, 2014: 43-44).

2013 ve 2014 yılları arasında Suriye'de önemli bir güç haline gelen örgüt, kısa süre sonra Rakka ve çevresini ele geçirmiş ve aldığı bölgeleri böl yönet politikasıyla aşiretlerin bünyesine katmıştır. Suriye'ye paralel şekilde Irak'ta da topraklarını genişleten örgüt, Irak'ın ikinci en büyük kenti olan Musul'u ele geçirmiştir (Friedland, 2015: 11). Tüm bu gelişmelerden sonra örgüt, halifeliğini ilan etmiş ve ilk halife de Bağdadi seçilmiştir (Oosterveld ve Bloem, 2017: 8).

İŞİD, basit bir örgütten ziyade devlet gibi hareket etmekte ve yönetilmektedir. Örgüt, hücrel bir yapının yanında yüksek iletişim gücüne de sahiptir. Örgüt, güçlü olduğu dönemde lider, ona biat eden gruplar ve 80'e aşkın ülkeden gelen yabancı savaşçılar olmak üzere üç sınıflı bir yapıya sahipti. Şer'i Konsey, Danışma Konseyi, Askeri Konsey ve Güvenlik Konseyi olmak üzere dört farklı birim tarafından da yönetilmektedir (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 10). Yaptığı eylemlerde sınır tanımayan ve etrafına korku salarak bu örgüt, hem destekçi hem de düşmanlarına korku salmıştır. Kaçırdıkları insanların başlarını kesmetikleri görüntüleri sosyal medya aracılığıyla tüm dünyaya servis etmişlerdir. Bu şekilde kendisine binlerce

yabancı savaşçı kazandıran örgüt, her geçen gün daha da güçlenmiştir. 2014 yılında yaptığı eylemler sayesinde elde ettiği ganimetler ve dış yardımlarla beraber örgütün serveti 2.5 milyarı doları aşmış ve örgüt, dünyadaki en zengin örgüt haline gelmiştir (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 17).

ABD, bu gelişmelerden sonra IŞİD ile daha etkin mücadele etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Örgüt, bu dönemde Yezidilerin yaşadığı Sincar bölgesini ele geçirmiş ve binlerce Yezidinin göç etmesine ve öldürülmesine sebep olmuştur. 2014 yılı sonunda ABD'nin düzenlediği hava saldırıları ile beraber örgüte büyük darbeler indirilmiştir. 2015 yılı içerisinde örgüt, ses getiren terör eylemlerine devam etmiş ve bu saldırılar sonucunda yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. Aynı yıl içerisinde örgüt, Kürt peşmerge ve milis güçleri ile savaşmaya başlamıştır.

2016 yılı itibariyle IŞİD, Suriye'de Rakka, Cerablus ve Tel Abyad bölgelerini elinde bulunduruyordu. Buralar petrol kaynakları açısından zengin bölgeler olduğu için örgüt, önemli finansal kaynaklar elde etmiştir. Esed rejiminden çok muhaliflerle savaşan IŞİD, muhalif gruplara en büyük darbeyi vuran örgüt olmuştur (Gürler ve Özdemir, 2014: 59-60).

Örgütün ideolojisi Selefilik dayanmaktadır. Kendisine peygamber, sahabe ve tabiun dönemindeki yapılan uygulamaları referans kabul eder ve ondan sonra yapılan tüm uygulamaları bidat görüp reddeder. Bu düşüncenin aksini düşünenleri kafir ilan ederler ve onların cezası da ölümdür (Oosterveld ve Bloem, 2017: 9).

Örgütün temel amacı; halifeliği yeniden kurarak topraklarını genişletmek, Lübnan ve Ürdün'ü alarak asıl savaşını İsrail'le karşı yapmaktır. Onların ideallerine göre, Batının kukla yönetimleri yok edilecek ve Kudüs özgürlüğüne kavuşturulacaktı. Bu ideallere inanmayan veya engel olan herkesi tekfir ederek onlara savaş açmışlardır.

ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyon güçler ve onların desteklediği paramiliter örgütlerin mücadelesi sonucunda örgüt, elindeki Irak topraklarının tamamı ve Suriye topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş, örgütün finans ve insan

kaynakları tükenme seviyesine gelmiştir. Ortadoğu'daki etkinliğini kaybettikten sonra örgüt, Afganistan gibi ülkelerde hayat sahası bulmaya çalışmaktadır.

3.2.2.2. El-Nusra Cephesi

2012 yılı Ocak ayında, Ebu Muhammed el-Cevlani tarafından kurulan bir örgüttür. El-Kaide'nin Suriye uzantısı olarak da bilinen örgüt, Suriye'de birçok etkili operasyona imza atmıştır. Afganistan, Libya ve Batılı ülkelere gelen birçok savaşçısı bulunmakta ve ne finansal ne de insan kaynağı açısından sıkıntı yaşamaktadır. Özellikle petrol sahalarını kontrol ele geçirmesiyle önemli gelir kaynağı elde etmiştir. IŞİD'in aksine diğer muhalif gruplarla iyi ilişkiler kurmuş ve halkın sempatisini kazanmıştır. Bunun yanında, PYD ve Esed rejimine karşı savaşmaktadır.

Irak İslam Devlet'i (İİD) gibi Nusra örgütü de ilk başlarda El-Kaide bağlantılıydı ve İİD ile Nusra arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı idi. Temelde bu iki örgüt arasında ideolojik farklılıklar bulunmasına rağmen, İİD birçok kez Nusra'ya yardım etmişti; ancak Nusra, Suriye'de elde ettiği kazanımları İİD ile paylaşmama kararı almıştır. Bundan dolayı, İİD lideri Ebubekir Bağdadi, örgütün adını Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) olarak değiştirmiş ve Nusra ile bağlarını kopararak onların silah depolarına saldırılar düzenlemiştir. Rejime karşı birçok cephede savaşan Nusra, bu tarihlerde yer yer IŞİD ile silahlı çatışmalara girmiştir (Acun vd., 2017: 23-26).

ABD tarafından 2012 yılında terör listesine alınan örgüt, hem destek kazanmak hem de yabancı savaşçı kazanmak için medyayı çok etkin kullanmıştır. Farklı savaş strateji ve saldırı taktikleriyle Esed güçlerine ağır kayıplar verdirmiştir (Ulutaş, 2015: 31-33; El Sarraj-Taşgın, 2015: 7). IŞİD, Nusra'yı tekfir ederek onunla savaşmış bu da halk nezdinde Nusra'ya ciddi bir sempati kazandırmıştır.

El-Kaide uzantılı örgütlerin tamamında olduğu gibi selefi-cihatçılık Nusra'nın da temel doktrinidir. Bu doktrine göre; Ortadoğu'daki politik düzeni değiştirerek bölgedeki dış güçlerin politik, ideolojik ve ekonomik vesayetini etkisiz hale getirmek ve Suriye'de şeriatla dayalı bir İslam devleti kurmak nihai hedeftir (Terkan vd., 2015: 47).

Nusra Cephesi, çok iyi organize olmuş bir örgüttür. Örgütün başında Muhammed el-Cevlani bulunur, örgütün Şura Meclisini 12 eski el-Kaide üyesi oluşturmaktadır. Şura Meclisine bağlı yedi eyalet bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla: Güney Suriye, Şam, Humus, İdlib, Halep, Hama ve Lazkiye eyaletleridir ve her biri bir emir ve yardımcısı tarafından yönetilmektedir.

Diğer örgütler gibi Nusra'nın da varlığını devam ettirebilmesi için en önemli kalemlerden biri dış kaynaklardır. Elindeki petrol kaynaklarını kaybetmesi, örgütün gelirlerinde ciddi bir düşüşe sebep olmuştur. Irak, Körfez ülkelerinden ve kaçırdığı rehinelere aldığı fidye, örgütün önemli gelir kaynaklarıdır (Lister, 2016: 29-32).

Nusra Cephesi, son derece modern taktik, teknik ve prosedürleri bulunan bir örgüttür. Örgüte bağlı askerler, küçük gruplar şeklinde hareket eder ve kendi içlerinde farklı görevler icra ederler. Örgütün askeri planlar yaparak eylemlerde bulunan kanadının yanı sıra, silah ve mühimmat geliştiren mühendislik birimi de bulunmaktadır (Demir, 2018: 70-71).

IŞİD saldırıları ve rejim güçlerinin Halep'i ele geçirmesi, İdlib'e sıkışan Nusra Cephesi'ni çok zor duruma düşmüştür. Sonraki süreçte IŞİD ile aynı kefiye konularak hedef tahtasına oturtulan örgüt, daha da zor duruma düşmüştür. Örgüt, bu aşamada ittifak yapmak için diğer örgütlerle temas kursa da kimse buna yanaşmak istememiştir. Suriye halkı, muhalif grupların birleşmesi yönünde protesto yapınca, Nusra kendisine yönelik en büyük çekinceleri ortadan kaldırmak için El-Kaide ile bağlantısını kopardığını ilan etmiştir. Bu bağlamda, Nusra Cephesi, Liva-ul Hak ve Nurettin Zengi Hareketinden müteşekkil olan Şam Fetih Cephesi (ŞFC) ile Heyet-i Tahriru's-Şam (HTŞ) koalisyonunu kurmuştur. Koalisyonun kurucu lideri Ebu Cabir, askeri lideri ise Ebu Muhammed Cevlani olmuştur. Bu koalisyonun ömrü, iç çekişmelerden ötürü uzun olmamış ve örgütler birbirine savaş açmıştır. Bu gruplar içerisinde en çok yalnızlaşan grup ise Nusra Cephesi olmuştur (Acun vd., 2017: 28-33).

3.2.2.3. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)

Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), iç savaşın başladığı dönemde, Suriye ordusunda albay görevinden istifa eden Riyad el-Esed tarafından 29 Temmuz 2011 tarihinde Türkiye’de kurulmuştur. ÖSO’nun büyük bir kesimini, Suriye Silahlı Kuvvetlerinden ayrılan askerler oluşturmaktadır. Türkiye dahil bir çok ülke, ÖSO’yu meşru muhalefet kabul etmektedir. Grubun siyasi kanadı Suriye Ulusal Konseyi (SUK)’dir. 2013 yılında, grubun bünyesinde yaklaşık 40 bin asker bulunduğu tahmin edilmekteydi. Grubun amacı, rejimi devirmektir. Diğer gruplara nazaran daha ılımlı olan ÖSO’ya ABD, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye’den; silah, lojistik ve istihbarat desteği sağlanmaktadır (Ulutaş vd., 2015: 24). Rejimle girdiği silahlı mücadelelerde kısmen başarı elde etse bile koordineli hareket edemediğinden ve elinde ağır silahlar bulunmadığından dolayı elde ettiği toprakları korumakta zorluk çekmektedir.

ÖSO, ideolojik olarak heterojen yapıda bir örgüttür. Birçok farklı fraksiyonu barındıran örgütün ortak amacı rejimi yıkmaktır. Bu ortak, hedef birçok konuda ittifakı kolaylaştırırsa da kendi içlerinde çatışmalar da yaşanmaktadır.

ÖSO, daha çok bölgede çatı rolü görmekteydi ve bu isim, ilk başlarda bütün muhalifler için kullanılmaktaydı. Ancak sanıldığı gibi olmadı ve birçok grup bireysel hareket etti. ÖSO, son zamanlarda hem rejimle hem de IŞİD ile savaştığı için bünyesindeki radikal İslami grupları kaybetmiştir. Ona destek veren ülkelerin radikal İslami gruplardan çekinceleri vardı (Şen, 2015: 7-9).

Hama ve İdlib şehirlerini ele geçiren ÖSO, 2015 yılı itibarıyla Dera şehrini de ele geçirmek için saldırıya başlatmıştır. Daha sonra Haseki hattı ve Türkiye sınırı boyunca PYD ile savaşmıştır. Afrin’in, IŞİD’in eline geçmesiyle çatışmalar, PYD-IŞİD-ÖSO arasında cereyan etmiştir (Ulutaş vd., 2015: 24-25). 2016’nın Ağustos ayından itibaren TSK’nın başlattığı Fırat Kalkanı harekâtı ile beraber TSK ve ÖSO birlikte IŞİD’e karşı savaşmıştır (Orhan, 2016: 12-13).

3.2.2.4. Demokratik Birlik Partisi/ Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD)

Arap Baharı ayaklanmalarının Ortadoğu’da hızlıca yayıldığı sıralarda, bu süreçte kendi ülkesinin de etkilenmemesi için çeşitli reformlar yapmayan başlayan Şam Hükümeti, bu anlamda ülkesindeki Nusayrilerden sonra ikinci en büyük azınlık olan Kürtlere vatandaşlık vermiştir (Human Rights Watch, 2014: 12). Bugüne kadar muhatap bile kabul etmediği Kürtleri, bu reformlarla kendi tarafına çekmek istemiştir.

Uluslararası raporlar, Suriye’deki Kürt nüfusunun yaklaşık 3 milyon olduğunu, bunun da Suriye nüfusunun % 9’una tekabül ettiğini belirtmiştir. Çoğunlukla Kürtler, ülkede üç bölgede yoğunlaşmıştır. Bunlar: Afrin, Kobani ve Haseke’dir. Ayrıca Halep, Şam, Lazkiye ve Humus şehirlerinde de hatırı sayılır derecede Kürt nüfusu bulunmaktadır (Erkmen, 2012: 11).

Suriye’deki muhalefetin bölünmüş hali, ülkenin en büyük ikinci etnik azınlığı olan Kürtler arasında da kendisini göstermiştir. Arap Baharı’na kadar kendi aralarındaki iç çekişmelerden dolayı ülkede pek etkin olamamışlardı. Bu parçalanmış durumun kendileri için bu aşamada çok büyük zararlar getireceğini düşünerek 2011 yılında, Abdülhekim Beşşar başkanlığında Kürt Ulusal Konseyi (KUK) adlı çatı bir örgüt kurulmuştur (Halhalli, 2018: 39-40). Bu örgütün temel amacı, rejimin değişmesinden ziyade aşamalı bir şekilde çoğulcu demokratik bir parlamenter sistemin kurulması ve Kürtlerin ülke de önemli bir unsur olduğu kabul edilmesidir (Tabler, 2016: 23). Ülkedeki diğer muhalif gruplara katılmamalarının sebebi ise, Kürt kimliğinin arka planda kalması korkusu ve kuzeyde bir özerklik kurma isteğidir.

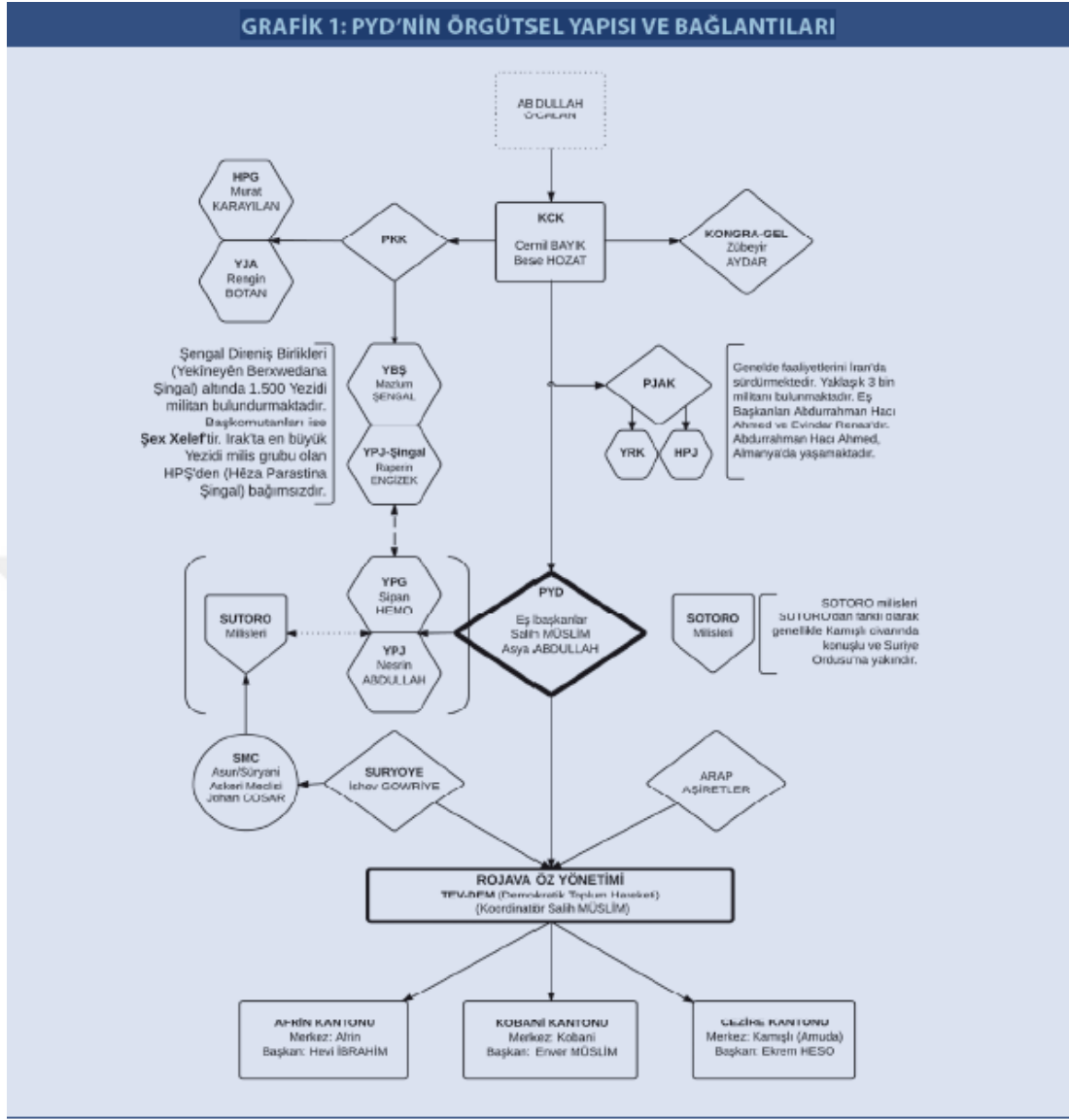
Kürtler, PKK’nın da yardımıyla 2003 yılında Demokratik Birlik Partisini (Partiya Yekîtiya Demokrat – PYD) kurmuş; ancak Suriye siyasal hayatında pek varlık gösterememiştir. Arap Baharı başlayıp Suriye’ye sıçradıktan sonra parti, önemli bir askeri gücü olan PYD sayesinde etkinlik kazanmaya başlamıştır. PYD, 2012 yılında Mesut Barzani liderliğindeki KUK’a katılmıştır (Carnegie Middle East Center, 2012). Suriye’deki Kürt gruplarının birlik olmakta zorlanmalarının başlıca nedeni, Esed’in yönetimden gidip gitmemesidir. Örneğin, Kürt Vatanseverler İttifakı’nı oluşturan gruplar, Esed’in gitmesinden ziyade çoğulcu demokratik sisteme

geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Suriye Kürt Demokrasi Partisi, Kürt Birlik Partisi ve Kürt Sol Partisi gibi partilere göre, sosyal ve siyasal alanlarda Kürtler daha fazla temsil edilmelidir. Kürtlerin özerk bir yapıya kavuşması gerektiğini savunan Demokratik Birlik Partisi gibi partiler de mevcuttur (Hevian, 2013: 4).

Suriye'nin kuzeyinde hızla yayılan PYD, IŞİD'in Ayn-el Arap (Kobani) saldırıları üzerine ABD'den hava desteği almış ve o günden itibaren ABD'nin IŞİD'e karşı kara gücünü oluşturmaktadır (Clawson, 2016).

PYD, merkezi Kamışlı olan ve eşbaşkanlığını Salih Müslim ile Asya Abdullah'ın yaptığı ve askeri kanadını 2012 yılında kurduğu Halk Savunma Birlikleri (YPG) oluşturduğu bir örgüttür. Abdullah Öcalan'ı tüm Kürtlerin lideri kabul eden ve ona bağlılığını bildiren bu parti, tüzüğünü Kongra-Gel'in yüksek yasama organı olarak nitelemiş ve PKK'nın da bağlı olduğu KCK bünyesinde faaliyetlerini yürütmektedir. Bu yüzden, PYD ile PKK arasında işbirliği olduğu gerçeği gün yüzüne çıkmıştır. PYD'nin teşkilat yapılanması, Kongre, Konferans, Başkanlık, Meclis ve Yürütme Komitesi gibi merkezi teşkilatın yanı sıra İl İdaresi, Bölge İdaresi ve Mahalli İdareler olmak üzere taşra teşkilatı da bulunmaktadır (İçişler Bakanlığı, 2017).

Kürtlerin bulunduğu bölge Rojava olarak adlandırılır ve Demokratik Toplum Hareketi (TEV-DEM) tarafından yönetilmektedir. PYD'nin başkanlarından Salih Müslim, aynı zamanda TEV-DEM'in koordinatörüdür. Bu yapı içerisinde birçok küçük muhalif Kürt partisi yer almaktadır. Birçok farklı grup ve partinin katılımıyla kabul edilen “toplumsal sözleşme”, anayasal bir nitelik taşımaktadır. Bu çatı altındaki gruplar Suriye Kürdistan Demokratik Partisi (PDK-S) adıyla birleşmiş olup, Kuzey Irak merkezli Kürt Ulusal Konseyi (KUK) ile de ilişki içerisinde (Acun ve Keskin, 2016: 12-15).

(Acun ve Keskin, 2016: 13).

Bölgede PYD'nin nihai amacı, kantonları birleştirerek bir koridor oluşturmak ve ülkenin kuzeyinde özerk bir yönetim kurmaktır. PKK ile olan yakın ilişkisi yüzünden Suriye'nin kuzeyinde YPG'nin varlığı veya her türlü faaliyetleri, Türkiye'yi rahatsız etmekte ve bunu kendi ulusal güvenliği için bir tehdit olarak görmektedir.

3.2.2.5. Suriye Rejim Ordusu

Suriye, iç savaş başlamadan önce bölgedeki en güçlü silahlı kuvvetlere sahip olan ülkelerden bir tanesiydi. 70 bini hava kuvvetleri ve 220 bini de kara kuvvetleri

olmak üzere 290 bin askeri personele sahip olan Suriye ordusu, Sovyet silah teknolojisiyle donatılmıştır (Jenkins, 2014).

Suriye’de iç savaş başladıktan sonra rejim, elindeki bu muazzam askeri gücün sadece 1/3’ni muhaliflere karşı kullanmaktadır. Buna rağmen bazı bölgelerde üstünlük sağlayamadıklarında hiç çekinmeden kimyasal silahları kullanabilmiş ve binlerce insanın ölmesine neden olmuşlardır. Rejime bağlı güçlerin elinde zırhlı araçlar, topçu silahlar, füzeler ve hava araçları olmasına rağmen karşılarındaki muhaliflerde sadece sınırlı sayıda teçhizat bulunmaktadır (Sandıklı vd., 2015: 20).

Rejim iç savaşta kullandığı (1/3) sınırlı sayıdaki askerlerine ek olarak yerel milis güçleri ve yabancı savaşçılardan da yararlanmaktadır.

Esed rejimine bağlı birlik ve milis grupları: İstihbarat (el-Muhaberat), Şebbiha Birlikleri, İran Devrim Muhafızları, Lübnan Hizbullah, Ceyş'uş-Şa'bi, Asaib Ehli'l Hak Örgütü, Liva Ebu'l-Fadl Abbas ve Ketaibü Seyyid eş-Şüheda’dır.

3.2.3. KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN SURİYE POLİTİKASI

2011 yılında Suriye’de başlayan protestolar karşısında rejimin sert müdahalesi sonucunda gösteriler hızla ülkenin diğer kentlerine yayılarak süreç iç savaşla evrilmiştir. İç savaş boyunca halk ayaklanmaları, mezhepsel ve etnik çatışmalar, devlet rejimin orantısız güç kullanması, yabancı savaşçılar, mülteci sorunu ve jeopolitik rekabet gibi konular Suriye iç savaşını uluslararası bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Bölgesellikten çıkıp küreselleşen Suriye iç savaşı, küresel ve bölgesel güçlerin bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak müdahil oldukları bir savaş alanına dönüşmüştür. Bu yüzden Suriye iç savaşı, küresel ve bölgesel güçlerin dış politikalarında birincil gündem maddelerinden birini oluşturmuştur.

3.2.3.1. ABD’nin Suriye Politikası

Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandıktan bir yıl sonra ABD, Şam’da konsolosluk açmış ve iki ülke arasında resmi ilişkiler başlamıştır. Bu tarihlerde ABD ile SSCB arasında başlayan soğuk savaş ile birlikte Suriye’nin Doğu bloğuna daha yakın durması ve 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulması ile başlayan Arap-İsrail

çatışmalarında, ABD'nin bu süreçte İsrail'den yana bir politika izlemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş boyunca ABD, SSCB'nin Ortadoğu bölgesine hakim olmasını istememesine rağmen, Suriye bölgede SSCB'nin en önemli müttefiki konumundaydı (Gani, 2008: 2-4). 1957 yılında Suriye'de, ABD'nin bir darbe planladığı anlaşıncaya iki ülke arasındaki ilişkiler iyice bozuldu.

1979 yılındaki İran İslam Devrimi'nden sonra Suriye ile İran arasındaki ilişkiler daha da artarak iki ülkeyi iyice birbirine yakınlaştırmıştır. İran Devrimi'nden sonra, İran'ı tebrik eden ilk ülke olması ve ABD ile yaşanan rehine krizinde de İran'dan yana tavır sergileyen Suriye, ABD'nin onu teröre destek veren ülkeler listesine eklenmesine sebep olmuştur (Gani, 2008: 4).

Suriye, uzun bir süre Lübnan'ı kendi denetiminde tutmak istemiş ve 1982'deki İsrail'in Lübnan işgalini destekleyen ABD'ye tepki göstermiş ve Lübnan'da güvenliği sağlamak için bulunan ABD'yi işgalci devlet olarak görmüştür (Orhan, 2009: 4). SSCB'nin iyice zayıflaması üzerine Suriye, dış politikasında değişikliğe gitmek zorunda kalmış ve Batı ile iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramıştır. ABD ile tekrar diyalog kurmak için daha önce destek verdiği Hizbullah'a karşı 7000 asker kadar büyük bir güç göndermiştir.

SSCB'nin yıkılmasıyla bölgedeki en büyük müttefikini kaybeden Suriye daha önce Batı ile başlattığı ilişkileri daha da artırmaya çalışmıştır. Bu yüzden Suriye, 1991 yılında başlayan Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanında yer almıştır. Körfez Savaşı'ndan sonra Suriye, ABD öncülüğünde İsrail ile ilişkileri geliştirmek için adım atmıştır (Mercan, 2012: 107). ABD'de, Suriye'nin Batı ile daha uyumlu olabilmesi için Suriye ile olan ilişkilerini, Suriye'nin İsrail ile barış müzakereleri üzerine inşa etmiştir.

Bu bağlamda 1994'te arasında Clinton ve Esed gerçekleşen görüşme, Esed'in barış için ne kadar çok istekli olduğunu gösterme şansını vermiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler önemli derecede ilerlemiştir. Öyle ki, iki ülke arasında yapılan barış görüşmelerinde bir sonuç elde edilmemesinin nedenini Clinton, doğrudan İsrail olarak göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesine yakın bir tarihte başlayan Esed'in Batı ile iyi ilişkiler kurma yönündeki arzusu, iki ülke arasındaki buzları kısmen eritmesine rağmen, 11 Eylül 2001 yılında ABD'nin İkiz Kulelerine yapılan saldırılardan sonra Bush yönetimi tarafından Irak, Kuzey Kore ve İran ile birlikte Suriye de dünyada teröre destek veren haydut devletlerden biri olarak nitelendirilmiştir. 2003'teki Irak işgalinden sonra yaklaşık 3 milyon Iraklı, komşu ülke Suriye'ye göç etmiş ve Suriye kendini krizin bir parçası olarak bulmuştur. ABD'nin bir Arap ülkesini işgal etmesini kabullenemeyen Esed, ABD'ye yönelik eleştirisini daha da artırmıştır.

ABD, Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin 2005 yılında bir suikast sonucunda öldürülmesinden Suriye yönetimini sorumlu tutmuş ve hem kendisi ilişkileri kesmiş hem de uluslararası kamuoyunu da ağır baskı altına almıştır. Bölgede daha büyük krizler istemeyen arabulucuların tutumu ve Obama'nın ABD'de Başkan seçilmesiyle birlikte iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar normalleşmişti (Toraman, 2015: 30-33).

2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde patlak veren, bölgedeki sistemleri ve liderleri değiştiren süreç olan Arap Baharı, en nihayetinde Suriye'ye de sıçramıştır. Kısa bir süre sonra Suriye'de eylemler, iç savaşa dönüşmüştür. Arap Baharı'nın başlamasıyla ilgili birçok komplo teorisi ortaya atılmıştır. Bu teorilerden bşir tanesi de tüm bu olanların ABD'nin bir projesi olduğu şeklindeydi. Ancak İkinci Dünya ssavaşı'ndan beri uluslararası sistemin hem kurucusu hem de baş oyuncusu olan ABD, Arap Baharı sürecinde aktif rol oynamaktan ziyade bölgesel aktörlerin daha fazla sorumluluk almasını istemiştir (Güngen, 2014: 14-15). Bu bağlamda Libya'ya askeri müdahale söz konusu olduğunda öncülüğünü kendi yapmak istememiş bunu Fransa'ya bırakmıştır. Bu doğrultuda Başkan Obama'nın 28 Mart 2011 tarihindeki konuşması son derece önemlidir: *“Elbette ki Amerika, baskı olan her yere kendi ordusunu gönderemez. Biz, müdahalenin risklerini ve maliyetini göz önüne alarak, her zaman harekete geçmenin gerekliliği hususunda önce kendi çıkarlarımızı düşünmeliyiz. Ancak bu, doğru olanı yapmayı sonsuza kadar engelleyecek bir argümana dönüşmemelidir... Ülkemizin bu kadar çok acil sorunu varken, ABD'nin dünyanın polis gücü olarak hareket etmesi beklenmemelidir... Baskıcı rejimlere karşı harekete geçme yükümlülüğü yalnızca Amerika'nın*

olmamalıdır... Biz, Libya’da sivil halk dehşet derecesinde bir şiddete maruz kaldığı için harekete geçtik” (Toraman, 2015: 33)

ABD, Libya’ya askeri müdahalede liderliği Fransa’ya bıraktıktan sonra, Suriye’deki durum içinde benzer bir tutum içerisine girerek Türkiye ve Arap Birliği’nin aktif rol oynamasını istemiştir. ABD, Suriye’de yaşananları ilk günden beri yakından takip etmiş ve çözümün savaşta değil de karşılıklı diyalog da olduğunu belirtmiştir. Şam yönetimi kendisinden beklenen reformları yapmayınca, ona karşı net bir tavır takınan ABD yönetimi, Suriye’deki muhaliflere yardımda bulunmuştur.

18 Ağustos 2011 tarihinde Obama, Şam hükümetinin tutumunu şu şekilde eleştirmiştir: *“Suriye’nin geleceği, Suriye halkı tarafından belirlenmelidir. Ancak Beşşar Esed, halkın önünde büyük bir engeldir. Bir yandan reform yapacağını söyleyip öte yandan kendi insanlarını haislere atmakta, onlara işkence yapmakta ve onları öldürmektedir. Defalarca ya reformları yapmasını ya da halkın önünden çekilmesini söyledik. Ama Beşşar Esed bizi dinlemedi. Artık onun kenara çekilme vakti gelmiştir”* (Toraman, 2015: 34).

Obama, Esed’in gitmesi gerektiğini, bunun için de uluslararası bir müdahalenin şart olduğunu belirtmesine rağmen, bir müdahale olması durumunda liderlik yapmak istemediklerini de belirtmiştir. Obama’nın böyle bir politika izlemesinin nedeni Bush hükümeti döneminde yapılan fazla harcamalar ve ABD halkının Irak ve Afganistan’dan sonra yeni bir savaşı istememesinden kaynaklanmıştır.

ABD hükümetinin kırmızı çizgi olarak nitelediği kimyasal silahların 2013 yılında Şam hükümeti tarafından muhaliflere karşı kullanılması binlerce insanın ölmesine neden olmuştur. O tarihte askeri müdahale gündeme gelmiş; ancak Rusya’nın karşı çıkması nedeniyle gerçekleşmemiştir (BBC, 2014).

2003 yılında ABD Dışişleri Bakanı ile Rusya Dışişleri Bakanı, Suriye’de kimyasal silah kullanılmaması ile ilgili Cenevre’de üç günlük bir zirve yapmıştır. Görüşmeler sonucunda taraflar, kimyasal silah kullanılmaması konusunda bir mutabakata varmıştır. Bu mutabakata göre Şam yönetimi, elindeki kimyasal

silahların bir listesini paylaşacak ve bu silahlar da 2014'te yok edilecektir (Kemaloğlu, 2013).

IŞİD'in 2013 yılında Suriye'de önemli bir aktör haline gelmesi ve dünyanın farklı coğrafyalarında terör eylemlerini gerçekleştirmesinden ötürü, ABD'nin Suriye politikasının odak noktasını Esed'den IŞİD'e kaydırmış ve ABD, 2014 yılında silahlı kuvvetlerine IŞİD hedeflerini vurma emrini vermiştir. ABD'nin IŞİD ile mücadele ederken ihtiyaç duyduğu kara gücünü PYD/YPG karşılamıştır. ABD'nin Suriye konusunda pasif kalması yüzünden Rusya, bölgede çok daha etkin olmuş ve doğrudan savaşa askerleriyle müdahil olmuştur (Çalışkan, 2016: 3-6).

ABD Deniz Kuvvetleri 2017 yılında rejim tarafından kimyasal silah bulundurulan bir üssü vurmuştur. ABD her ne kadar Suriye konusunda pasif davransa da belli başlı konuların, örneğin kimyasal silahların kendisinin kırmızı çizgisi olduğunu göstermiştir (The Guardian News, 2017).

Sonuç olarak ABD, İran'a olan desteği, Hamas'ın yurt dışındaki karargâhlarına ev sahipliği yapması, Hizbullah'a maddi ve manevi destek vermesi, İsrail karşıtı bir politika izlemesi ve Suriye'yi bölgede sorun teşkil eden bir ülke haline dönüştürdüğü için Esed rejiminin gitmesini istemektedir (Deniz, 2013: 322). Ancak Esed gittikten sonra, onun yerine kimin getirilebileceği konusunda bir aday üzerinde anlaşılmadığı da bir gerçektir.

3.2.3.2. Rusya'nın Suriye Politikası

Rusya-Suriye ilişkileri, Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılına dayanır ve o günden bu güne istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Her iki ülkenin Batı ile ilişkilerinde yaşadığı gerginlikler yüzünden aralarında bir yakınlaşma olmuş ve akabinde müttefik olmuşlardır. Suriye 1954 yılında Çekoslovakya ile bir askeri anlaşma imzalayarak Doğu Bloğu ile askeri antlaşma yapan ilk Ortadoğu ülkesi olmuştur (Karabulut, 2007: 68-69). Baas Partisi'nin seküler ve sosyalist ideolojisi, SSCB'ye göre Komünist Parti ideolojisine çok yakındı.

1956 yılında başlayan Süveyş Krizi, SSCB'nin Ortadoğu'da etkinliğini daha da artırırken, ABD de Eisenhower Doktrini'ni ilan ederek SSCB olan siyasi savaşını

dengelemeye çalışmıştır. Suriye, kendi hükümetini devirmek gibi bir politika benimseyen ABD'ye karşı 6 Ağustos 1957 tarihinde SSCB ile Ekonomik ve Teknik Yardım Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma sonucunda SSCB, hızlıca Suriye'ye silah aktarmıştır. 1963 yılında Suriye'de bir askeri darbeyeyle Baas Partisi iktidara gelmiş ve 1970 yılında partinin en güçlü ismi olan Hafız Esed, Başkan olmuştur. Hafız Esed, Suriye Başkanı sıfatıyla ilk gezisini 1971 yılında Moskova'ya yapmıştır. Bu ziyaret esnasında yapılan antlaşmaya göre SSCB, Suriye'nin Tartus Limanı'nda bir deniz üssü kurma hakkı kazanmıştır (Çalışkan, 2016a: 2).

Mısır Lideri Cemal Abdül Nasır'ın 1970 yılında hayatını kaybetmesi ve onun yerine gelen Enver Sedat'ın SSCB'den uzaklaşarak Batı yanlısı bir politika izlemesi, Hafız Esed ile SSCB arasındaki ilişkileri daha da geliştirmiştir. Bu olay, soğuk savaşın bitimine kadar Ortadoğu'da Suriye'yi SSCB'nin müttefiki haline getirmiştir. Bu dönemde binlerce SSCB uzmanı Suriye gönderilirken, Suriyeli öğrenciler de SSCB üniversitelerinde eğitim almıştır (Trenin, 2013).

Mısır ve İsrail arasında 1979 yılında imzalanan Camp David Antlaşması'ndan sonra Suriye'nin bölgedeki düşmanı İsrail dair tehdit algısı daha da artmıştır. 1980 yılında SSCB ile Suriye arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, iki ülke arasında neredeyse garantörlük işlevi görmüştür ve bu antlaşmadan sonra ilişkiler en üst seviyeye ulaşmıştır (Toraman, 2015: 38-39). Bu antlaşmanın sonucunda Suriye, SSCB'nin Afganistan işgalini tanıırken, SSCB de Siyonizm'i bir ırkçılık olarak tanımlamıştır.

Gorbaçov, 1985 yılında SSCB'nin başına geçmişti ve onun için ülkenin ekonomik sıkıntıları, ideolojik kaygılardan çok daha öncelikliydi. Bu politika değişikliği, Suriye'yi farklı müttefikler aramaya itmiştir. SSCB ile İsrail arasındaki ilişkiler, Suriye'nin itirazlarına rağmen yeniden başlatılmıştır. Aynı tarihlerde Suriye, Moskova'nın yapmış olduğu yardımları yetersiz bulmuştur. Bunun üzerine SSCB, Suriye'de bulunan yaklaşık 13.000 uzman ve danışman personel sayısında azaltmaya giderek 3.000'e kadar düşürmüştür (Arı, 2012: 152-153). Moskova-Şam arasında Yeltsin döneminde gündeme gelen Suriye'nin 13,4 milyar dolarlık borcu, iki ülke arasındaki ilişkileri uzun süre olumsuz etkilemiştir.

Bölgedeki en büyük müttefikini kaybeden Suriye, Batı ile bilhassa da ABD ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Hafız Esed, ABD başkanı Bush ile görüşerek İsrail ile barışma konusunda açık kapı bırakmıştır (Pipes, 1991: 15-17). Saddam'ın 1991 yılında Kuveyt'i işgal etmesi üzerine, ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyona Suriye de katılmıştır. Suriye'nin tüm bu çabalarının sebebi, bölgedeki ezeli düşmanı İsrail'in hızlıca silahlanması ve kendisinin de bu yarışta geri kalmasıdır. Suriye gibi önemli bir pazarı rakiplerine kaptırmak istemeyen Rusya, bu tarihlerde tekrar iyi ilişkiler kurmuştur.

2000 yılında Rusya'da Başkan olan Putin ile beraber Rus iç ve dış politikası bambaşka bir seyir izlemiştir. Genel olarak çok kutupluluk, çok yönlülük, pragmatizm ve seçici küreselleşme başlıklarıyla özetlenen bu ilkelerden en önemlisi, Rusya'nın uluslararası sisteme bakış açısını yansıtan çok kutupluluktur (Sağlam, 2013: 213). Putin, aynı zamanda başkan olduktan kısa bir süre sonra Suriye ile iyi ilişkiler geliştirerek, onun borcunun 1/3'ini silmiştir. 2005 yılında Lübnan Başbakanı'nın öldürülmesi hadisesinde Suriye sorumlu tutulmuş ve BM tarafından Suriye'ye ağır yaptırımlar yapılmaya hazırlanırken, Rusya'nın vetosu üzerine yaptırımlar uygulamamıştır (Demir, 2018: 112). Tüm bu olayların sonucunda, uluslararası arenada Suriye'nin en büyük destekçilerinden bir tanesinin de Rusya olduğunu bir kez ıspatlanmıştır.

Rusya, 2000 yılında başlayan Arap Baharı protestolarının ilk dönemlerinde tarafsızdır ve bekle-gör bir politika izlemiştir. Libya'ya yapılan askeri operasyon sonrasında Rusya bu politikasından vazgeçmiştir (Doster, 2012: 48). Batı'nın bu tutumunu eleştiren Rusya, Libya'dan sonra sıranın Suriye'ye geleceğini görmüş ve tarihsel müttefikine yardım etmeye başlamıştır. Rusya ilk olarak, 2011 yılında BMGK'da gündeme gelen Şam hükümetini kınama konusundaki tasarıyı Çin ile birlikte veto etmiş ve daha sonra Suriye lehine gündeme gelen tüm tasarıları da veto etmiştir. Rusya, Suriye'de başlayan protestoları ülkenin iç meselesi olarak yorumlamıştır. Uluslararası arenada Suriye'ye yönelik baskılar artınca Rusya, Amiral Kuznetsov uçak gemisini Suriye'ye gönderme kararı almıştır (Toraman, 2015: 40). 2012 yılında Putin tarafından kaleme alına bir makaleye göre; Rusya'nın Ortadoğu'da iki tane öncelikleri olduğunu belirtmiştir. Bunların ilki: İran'a karşı

askeri saldırı olduğunda İran'ın yanında yer almak, ikincisi: Suriye'de rejim değişikliğini engellemektir. Suriye'de rejim değişikliğinin olması halinde önemli bir müttefikini kaybetme ihtimali ve İran'ın da yalnız kalması durumu olacağından dolayı Rusya için, Suriye'de rejim değişikliği olması kabul edilebilir bir durum değildir (Çalışkan, 2016b: 9). Bu yüzden Arap Baharı'nın başladığı ilk günden beri Rusya-Suriye-İran arasındaki ilişkiler daha da kuvvetlenmiştir.

Ayrıca en baştan beri Rusya, Suriye meselesinin bir uluslararası mesele olmadığını ve çözümünün de uluslararası olamayacağını savunmuştur. 2012'deki Valdai toplantısında konuşan Mikhail Bogdanov (Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı): *“Biz bu bölgede yaşayanlarız ve bu da bölgesel bir sorundur. O yüzden çözümü de kendi içimizde aramalıyız.”* Rusya, bu şekilde hem Batı'ya hem de bölge ülkelerine mesaj vermiş oluyordu (Orhan, 2012).

Rusya için Suriye, ekonomik, stratejik ve jeopolitik bir öneme haizdir. Stockholm Dünya Sorunlarını Araştırma Enstitüsü'nün verilerine göre; Suriye silah ithalatının %72'sini Rusya karşılamaktadır (BBC, 2015a). Savaşın ilk zamanlarından beri Rusya, Suriye rejimini desteklemek yönünde takındığı net tavrının yanında muhaliflerle görüşmeyi de ihmal etmemiştir. Rejim ile rejim karşıtları arasında arabuluculuk rolünü üstlenen Rusya, rejim karşıtlarına silahlı mücadeleden çok iktidarla görüşmelerini tavsiye etmiştir. Rusya, bu konuda Batı ülkelerini uyararak, Suriye'nin iç işlerine karışılmaması ve muhaliflere maddi veya manevi herhangi bir desteğin de verilmemesi yönünde talepte bulunmuştur (İsmayilov, 2015: 3-4).

Rus Parlamentosu'nda 30 Eylül 2015 tarihinde Rusya tarafından, Suriye'ye asker gönderilmesi oy birliğiyle kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra Rusya, hem hava kuvvetleri hem de kara kuvvetleri olmak üzere doğrudan savaşa dahil olmuştur. Suriye'ye hükümet tarafından davet edildiklerini ve burada başta İŞİD olmak üzere bütün terör gruplarıyla savaşacaklarını duyurmuşlardır.

Rusya, muhaliflerin eline geçen bölgeleri 2016-2017 yılları arasında geri kazanılmasında aktif rol oynamıştır. Bunun yanında Suriye'ye iç savaşının çözümüne yönelik hem bölgesel hem de uluslararası görüşmelerde katılmış hatta başkanlık ettiği de olmuştur (Çalışkan, 2016a: 9-10).

Sonuç olarak, Arap Baharı'ndan sonra meydana gelen iktidar değişiklikleri, Rusya'nın bugünkü Ortadoğu çıkarlarını devam ettirip ettirmeyeceği konusunda onu ciddi kaygılara sevk etmiştir. Kaddafi'den sonra Libya pazarından tamamen dışlanan Rusya, olası başka iktidarların değişmesi halinde de aynı durumu yaşamak istememektedir (Sotniçenko, 2012). Suriye'de olası bir iktidar değişikliği olduğunda İslamcı veya Batı yanlısı bir iktidarın gelişi, Rusya'nın Suriye'deki varlığı için ciddi bir problem olabilir. Bunlara ek olarak, Suriye'de rejim değişikliği olduğunda Rusya'nın bölgedeki bir diğer müttefiki İran için de büyük bir sıkıntı olacaktır ve İran, Sünni Müslümanlar karşısında yalnız kalacaktır.

3.2.3.3. Türkiye'nin Suriye Politikası

Türkiye ve Suriye ilişkileri, tarihsel arka planı derin olan birkaç meseleden ötürü istikrarsız bir seyir izlemiştir. Bu iki ülke arasında Hatay meselesi, su surunu, terör meselesi gibi kronik sorunlar bulunmaktadır. 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye, bir tarafta iç siyasette sorunlar yaşarken diğer taraf da Hatay meselesi yüzünden Türkiye ile sıkıntılı bir ilişki içerisindeydi (Armaoğlu, 2014: 312-314). Suriye, Fransa'nın daha önce yaptığı antlaşmaları kabul etmemiş ve Hatay'ın bir an önce Türkiye tarafından kendilerine verilmesini istemekteydi. Diğer yandan Türkiye, Suriye'yi topraklarında gözü olan bir ülke olarak görmekteydi.

2000 yılına kadar Türkiye dış politikasında 'üç tarafı denizlerle, dört tarafı düşmanlarla çevrili' bir anlayışın hâkim olduğu söylenilebilir. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti, Avrupa Birliği sürecini hızlandırmış ve yakın çevresi için de 'sıfır sorun' politikasını geliştirmiştir. Bu bağlamda 1998 yılında Suriye ile başlayan olumlu süreç daha da ilerletilmiştir (Toraman, 2015: 51).

2000 yılında babasının yerine başa geçen Esed, babasından farklı olarak pragmatist bir dış politika izlemiştir. Türkiye'de iktidara gelen AK Parti'nin, Ortadoğu ile ilişkilere öncelik vermeye yönelik izlediği dış politika, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. 11 Eylül saldırı sonrasında Afganistan ve Irak'ın işgali, Ortadoğu bölgesinin önemli iki gücü olan Türkiye ile Suriye'yi birbirine daha da yakınlaştırmıştır (Çemrek, 2012: 61).

İki ülke arasındaki temel sorunlar iyice azalmış, ekonomik ve siyasi alanlarda önemli adımlar atılmıştır. 2004 yılı Ocak ayında, birçok bakanıyla Türkiye'yi ziyaret eden Esed, olumlu mesajlar vermiştir. 2004 aynı yılı Aralık ayında da dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan kalabalık bir ekiple iade-i ziyarette bulunulması iki ülke arasındaki ilişkileri doruğa çıkarmıştır (Keskin, 2013). 2005 yılında olan Lübnan eski Başbakanı Hariri cinayetinin sorumlusu, Batı tarafından Suriye gösterilmiş ve sonrasında Suriye'nin ile Batı ilişkileri bozulmuştur. Türkiye, Batı'nın bu politikasını benimsemeyerek bölgede konumunu daha da güçlendirmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Batı'ın tepkisine rağmen, 2005 ve 2007 yıllarında iki defa Suriye ziyaretinde bulunmuştur. İki ülke arasında siyasi anlamda olumlu seyreden iyi ilişkiler, 2007 yılında imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması ile ekonomik alana da yansıtılmıştır.

2008 yılında İsrail'in Gazze saldırısı, 2009 Davos Krizi, 2010 Mavi Marmara Operasyonu sonrasında, iki ülke arasında ortak düşmandan ötürü yakınlaşma olmuştur. İki ülke arasında, 2009 yılında karşılıklı vizeler kaldırılmıştır. 2010 yılında Asi Nehri üzerinde inşa edilmesi planlanan Türkiye-Suriye Dostluk Barajı önünde, iki ülkenin yetkilileri dostluk mesajı vermiştir (Salık, 2011: 25).

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı, 2011 yılında Suriye'ye sıçramıştır. Protestoların başlamasından kısa bir süre sonra Dışişler Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye'ye bir ziyarette bulunmuş ve Esed'en şiddetin bir an önce bitirilmesi ve reform sürecinin hızlandırılması yönünden talepte bulunmuştur. Zaman ilerledikçe Esed'in verdiği sözlerin birçoğunu yerine getirmediği görülmüş ve ilk defa 2011 yılında Erdoğan, Esed'e iktidarı bırakmasını söylemiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 6-7). Bu tarihten sonra 12 yıldan beri olumlu seyreden ikili ilişki, kopma düzeyine gelmiştir.

Suriye'deki iç savaşın ilk dönemlerinde Türkiye, temkinli davranmak yerine bizzat yönlendirmeye çalışmış; hatta ülkedeki muhalif grupların hamiliğine soyunmuştur (Samur, 2016: 218-219).

Suriye'de iç savaş başladıktan sonra iki ülke arasındaki ilişkileri kötü etkileyen birkaç olay, şu şekilde sıralanabilir; 11 Ekim 2012 tarihinde, Suriye savaş uçağının

Ankara'ya indirilmesi, 22 Haziran 2012 tarihinde Türk savaş uçağının düşürülmesi, 13 Şubat 2013 tarihinde yapılan Cilvegözü Sınır Kapısı Saldırısı, 11 Mayıs 2013 tarihinde 50 kişinin öldüğü Reyhanlı'daki Patlaması, 23 Mart 2014 tarihinde Suriye savaş uçağının düşürülmesi, savaşın başladığı tarihten beri Türkiye tarafına düşen mermiler, bombalar, vb.

4 Ekim 2012 tarihinde, TSK'nın yabancı ülkelere askeri harekât gerçekleştirmesine yönelik tezkere meclisten geçirilmiştir. Suriye tarafından gelen mermilerden ötürü vatandaşlarının zarar görmeye başlamasıyla Türkiye, NATO'nun daha aktif hareket etmesini istemiştir. Bunun üzerine NATO, Türkiye'ye patriot füzelerini konuşturmuştur (Çağlar, 2014: 22-23).

2013 yılında Irak ve Suriye'de büyük topraklar kazanmaya başlayan IŞİD, her geçen gün gerek bölgesel gerekse de uluslararası hâkimiyetini artırmakla kalmayıp hem bölgedeki ülkeleri hem de uluslararası birçok devleti tehdit etmeye başlamıştı. Bunun üzerine birçok devlet, Suriye Savaşı'na müdahil olmuştur. IŞİD, Suriye'de kuzeye doğru topraklarını geliştirmeye başladıktan sonra, özellikle de Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgelere saldırmaya başlaması üzerine, birçok devletin tepkisini çekmiştir. Başta Rusya olmak üzere, bölgede IŞİD'e yardım ettiği yönünde Türkiye'ye eleştiriler yöneltilmiş ve bunun üzerine Türkiye, IŞİD'e karşı uluslararası mücadeleye aktif katılacağını belirtmiş ve İncirlik üssünü kurulan koalisyon güçlerine açmıştır (Oktav, 2016: 210).

Türkiye'de uzun yıllardır siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunu olan Kürt meselesi, Suriye iç savaşı ile beraber çok farklı boyutlar kazanmıştır. Suriye'deki Kürtlerinin büyük-küçük ona yakın farklı örgütü bulunmaktadır. Ancak bunlar içinde en güçlü ve etkili olan YPG/PYD'dir. 2014 yılından beri Suriye'nin kuzeyinde önemli bir nüfuz alanı oluşturmuştur. IŞİD'e karşı etkin mücadele verdiği için de ABD tarafından her anlamda desteklenmektedir (Semin, 2015: 6-7).

PYD, PKK ile yakın ilişki içerisinde olduğu için Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye böyle bir terör örgütü istememektedir. Bu bağlamda, Türkiye 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı harekâtını başlatmış ve IŞİD'in elinde bulunan Cerablus, Çobanbey ve el-Bab alınmış ve PYD'nin, Kobani ve Afrin kantonlarının

birleştirilmesi engellemiştir. 28 Ekim 2018 tarihinden itibaren TSK, Münbiç'e askeri harekât yapmaya başlamıştır.

2017 yılından beri Suriye'de iç savaşın çözümü için bölgesel ve uluslararası birçok girişimde bulunulmuştur. Bunlar içerisinde en çok bilinenler: Cenevre ve Astana görüşmeleridir.

2018 yılı itibariyle Suriye ile Türkiye arasında istihbarat dışında herhangi bir resmi ilişki bulunmamaktadır. Bu iki komşu ülke arasında ilerleyen tarihlerde ilişkilerin seyri ne yönde gelişir onu kestirmek, şimdilik çok zordur. Esed rejimi başta kaldığı sürece bu iki ülke arasındaki ilişkilerin asla eskisi gibi olamayacağı su götürmez bir gerçektir.

3.2.3.4. İran'ın Suriye Politikası

İran İslam devriminden önce, Suriye ile İran arasında sınırlı derecede ilişkiler vardı. Suriye, İran'da Şah'a karşı başlayan muhalefeti desteklemiş ve Humeyni yönetimi ele geçirince iki ülke müttefik haline gelmişlerdi. Devrimden bir yıl sonra başlayan İran-Irak savaşında, bölgedeki diğer ülkelerin aksine Suriye, İran'ı desteklemiştir. İsrail'in 1982 yılında Lübnan topraklarını işgal etmesi üzerine, iki ülkenin işbirliği daha da artmıştır. Uluslararası kamuoyu Hama'da yaptığı katliamdan dolayı Esed'i eleştirirken, İran Suriye rejimine destek vermiştir (Uygur, 2012: 8-9). ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi üzerine İran-Suriye ilişkileri güçlenmiş ve Irak'ta Şii bir hükümetin başa gelmesi için birlikte hareket etmişlerdir (Ospina ve Gray, 2014: 28-29). Bu iki ülkenin kader ortaklığı, ilerleyen tarihlerde de bozulmamış bilakis daha da artmıştır.

İran, 2010 yılında Afrika ve Ortadoğu'da başlayan halk hareketlerini ilk aşamada desteklemiş ve bunların batı yanlısı diktatörlere karşı İslami bir uyanış olarak görmüş; hatta onlara 1979 Devrimi ruhunun yıllar sonra birer tecellisi oldukları anlamını yüklemiştir. Ancak protestolar bölgedeki önemli müttefik olan Suriye'ye sığırdığında ise tutumunu değiştirerek, bu protestoların Batı'nın ve İsrail'in İslam'ı bölmek için bir oyunu olduğunu belirtmiştir. Suriye'de ayaklanmalar başladıktan sonra Esed'in başta kalması için İran, askeri ve lojistik destek vermiştir.

Suriye halkının menfaatleri için Esed'in başta kalması gerektiğini belirtmiştir ve Suriye'den sonra sıranın kendisine geleceğini düşünmüştür (Bağlama, 2016).

İran dinî lideri Ayetullah Ali Hamaney'in, Bi'set Bayramı dolayısıyla yaptığı konuşmada olayları şu şekilde yorumlamıştır: *"(...) Amerikalılar bölgede Mısır, Tunus, Yemen ve Libya'daki olayların benzerini çıkartmayı amaçlamış olup, direniş cephesindeki Suriye'yi karıştırmak peşindeler. Ancak Suriye'deki olayların mahiyeti, bölge ülkelerindeki gelişmelerden tamamen farklıdır. Bölge ülkelerindeki İslami uyanışın özü, anti-siyonist ve anti-Amerikancı bir harekete dayanmaktadır. Ancak Suriye'deki olaylarda Amerika ve İsrail'in parmağı açıkça görülmekte olup, biz İran halkının bu bağlamdaki mantığı ve kriteri şudur ki, her nerede Amerika ve Siyonizm lehine slogan atılırsa, bu hareket sapmaya uğramıştır. Elbette İran halkı ve İslam nizamının bu mantık ve kriterlere dayalı direnişi, düşmanı öfkeliendirmekte ve onların komplolarının artmasına yol açmaktadır. Ancak, dirençli İran halkı mevcut duruşunu gevşeklik göstermeksizin sürdürecektir (...) "* (Köroğlu, 2012: 47). Ali Hamanei'nin bu açıklaması, İran'ın Arap Baharı'ndan sonraki Suriye politikasını anlamayı kolaylaştırmıştır.

Tahran Hükümeti'nin, Suriye hakkında bu kadar hassas davranmasının sebepleri: Suriye'nin bölgede çok önemli bir müttefiki olması, olayların halkta bir karşılığı olmadığına ve dış destekli bir komplo olduğunu düşünmesi, Lübnan'daki Hizbullah'ı Suriye aracılığıyla desteklemesi, Esed rejimi yıkıldıktan sonra Sünni ve Batı yanlısı bir rejimin kurulması halinde Suriye ile ilişkilerin eskisi gibi olamayacağını düşüncesi ve Suriye'den sonra sıradaki ülkenin İran olacağını düşünmesidir. Bu gibi endişelerden dolayı Esed rejimine tüm imkânlarıyla yardım etmektedir (Sinkaya, 2011: 43-44). Suriye'deki iç savaş uzadıkça, İran'ın verdiği destek de o derece artmış ve çeşitlenmiştir. Savaş süresince ekonomisi kötüye giden Suriye'ye ekonomik anlamda hem İran hem de Rusya destek vererek oluşan ekonomik baskıyı hafifletmiştir. Rusya'nın da her anlamda savaşa dâhil olması İran'ın elini daha da güçlendirmiştir.

Temmuz 2015 yılında P5+1 ülkeleri ile nükleer anlaşmaya vardıldıktan sonra İran, bölgesel krizlerin çözülmesinde bir ortak olarak görülmüştür. İran, ilk defa

2015 yılında Viyana’da yapılan uluslararası toplantıya ABD ve Rusya ile beraber katılmış ve Uluslararası Suriye Destek Grubu’nun bir üyesi olmuştur. Son olarak, 2016 yılında İran, Türkiye ve Rusya ile beraber Moskova Bildirgesi’ne taraf olmuştur ve Astana sürecini başlatmışlardı (Sinkaya, 2017: 54-55). İran, bugün hala Suriye’ye desteğini sürdürmekte ve barışın ancak Esed rejimi ile muhaliflerin anlaşmasıyla sağlanabileceği fikrini savunmaktadır.

3.2.3.5. AB’nin Suriye Politikası

2011 yılında Suriye’de başlayan ayaklanmalar karşısında, AB ilk etapta temkinli davranmış, daha sonra süreci kendi lehine çevirmenin yollarını aramıştır (Küçükkeleş, 2013: 13). AB, Esed’in kendi halkına karşı uyguladığı şiddeti durdurma çağrısında bulunmuş ve netice alınmayınca birlik üye ülkeleri, Suriye’den petrol almasını ve yatırım yapmasını yasaklamış, bir süre sonra da silah ambargosu uygulamıştır (Portela, 2012: 4-5). AB, sürekli bölgedeki barışın Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği gibi uluslararası etkinliği olan kuruluşların öncülüğünde siyasi bir çözüme varılması vurgusunda bulunmuştur. Bu amaçla yapılan tüm faaliyetleri, Brüksel hükümeti de desteklemektedir. Bu bağlamda AB, BM’nin ve Arap Birliği’nin Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan’a tam destek vermiştir (Turkmani ve Haid, 2016: 16-17).

Suriye’deki iç savaş nedeniyle milyonlarca insanın gerek ülke içerisinde göç etmesi gerekse de dış ülkelere iltica ederek yerinden olmuş ve en az yüz binlerce insan, bu aşamada hayatını kaybetmiştir. Dünyaya dağılan mülteciler, AB ülkelerine de gitmeye başlayınca, AB’nin Suriye politikası ile mülteci politikası özdeşleşmiştir (Pierini, 2016). İlk etapta mülteci sorununu insani yardım politikasıyla çözmeye çalışsa da, her geçen gün sayıları artan mülteciler sorununu çözmek için Türkiye’den yardım istemek zorunda kalmıştır. AB, kendi ülkelerine mülteci göçünü durdurmak için Türkiye ile Geri Kabul Antlaşmasını imzalamıştır (Yavaş, 2016: 137-142).

Avrupa Birliğine üye ülkeler çoğu konuda ortak bir yaklaşım benimsemesine rağmen, uluslararası arenada meydana gelen krizlere yönelik ortak bir dış politika izleme konusunda epey zorlanmaktadır. Birliğin liderleri konumunda olan Almanya,

Fransa ve İngiltere, her biri kendi dinamiklerine göre farklı bir dış politika izlemektedir (Erdoğan, 2012: 17-18).

Fransa, Suriye’de krizin çıktığı ilk günden beri rejimin değişmesi gerektiği fikrini savunmasına rağmen, herhangi bir harekâta da katılma konusunda çekimser davranıyor. Fransa, Esed’in vatandaşlarına karşı kimyasal silah kullandığı dönemde bile kamuoyunun karşı çıkışını bahane ederek koalisyonda yer almak istememiştir. Esed’li çözüme ilk günden beri karşı çıkan Fransa, IŞİD’in Paris’e saldırısından sonra da bu tavrından vazgeçmemiş; ancak uluslararası koalisyonun IŞİD’e yönelik başlattığı harekâta sadece hava saldırılarına katılmıştır (Dufourcq ve Olivier, 2016).

İngiltere de Esed’li bir çözüm istememekte ve savaşın ilk zamanlarından beri de muhalifleri desteklemektedir. Ancak İngiliz parlamentosu, hiçbir durumda askeri bir harekâta da yer almak istememektedir. Mülteciler konusunda AB ile aynı fikirleri paylaşmadığı gibi, IŞİD’in bölgede güç kazanmaya başlaması üzerine Esed’li geçişe sıcak bakmaya başlamıştır (Massie, 2016).

Almanya, savaşın ilk günlerinden beri tutarsız bir politika izlemiştir. Esed’li bir çözüme sıcak bakan Merkel, en başından beri Rusya’sız bir çözümünde olamayacağı kanaatini taşımaktadır (Koenig, 2016).

3.3. Hibrit Savaş Bileşenlerinin Suriye İç Savaşındaki Yansımaları

Hibrit savaşlar; geleneksel kabiliyetler, düzensiz taktikler ve oluşumlar, ayrımcılık, zorlama ve terör eylemlerini icra ederken geleneksel askeri yöntemlerinin yanında modern savaş yöntemlerinin de kullanıldığı modern savaşlardır. Hibrit savaşın bileşenleri olan; yabancı savaşçılar ve homegrown teröristler, diplomasi, ekonomik savaş uygulamaları, siber saldırılar, düzenli ve düzensiz askeri kuvvetler, enformasyon ve savaşta ulus-devlet tekelinin kırılmasının Suriye iç savaşında nasıl tezahür ettiği incelenecektir.

3.3.1. Yabancı Savaşçılar ve Homegrown Teröristler Boyutu

Savaşlar için yabancıların devşirme durumu yeni bir olgu değildir ve bu devşirmenin de tarihte birçok örneği mevcuttur. Yabancı savaşçıların ortaya

çıkmasıyla ilgili başlangıç tarihi genellikle ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla özdeşleştirilir. Bunu nedeni ise hem milli orduların ortaya çıkması hem de vatandaşlık kavramının da oluşmasında etkisi vardır. Kısacası belli bir coğrafya parçası üzerinde egemenlik sağlayan çağdaş devlet anlayışının ortaya çıkması güçlü vatandaşlık bilincini de beraberinde getirmiştir.

Yalçinkaya'ya göre: *“Taraflardan herhangi biriyle vatandaşlık ya da akrabalık bağı olmayan, yabancı bir ülkeden çatışma bölgesine giden, maddi bir kazanç elde etmeden kendine göre bir davayı güderek bir iç çatışma, kalkışma ya da terörist faaliyette bulunan bir gruba ya da orduya katılan kişiye Yabancı Savaşçı denir”*(2017: 11).

Klasik anlamda yabancı savaşçılarda şu üç temel unsur ön plana çıkmıştır: Yabancılık, gönüllülük ve bir davaya sahip olma, temel hususların başında bu askerlerin kendi ikamet ettiği veya vatandaşı olduğu devletin dışında başka bir devlette gitmiş olmak veya öyle bir amacı olması gerekiyor. İkincisi herhangi bir maddi beklenti içerisinde olmamalı veya belli bir ücret karşılığında gitmemiş olması yoksa yabancı savaşçı değil paralı asker olmuş olur. Üçüncüsü ise, kişinin kendi rızasıyla, belli bir dava bilincine de sahip olması gerekiyor.

BMGK'nin 2178 sayılı kararında yabancı savaşçılar şu şekilde tanımlanmıştır: *“İkamet etmekte veya vatandaşı olduğu bir devletten başka bir devlette terörist faaliyetleri gerçekleştiren, planlayan, hazırlığında olan veya katılma amacıyla seyahat eden; ya da silahlı çatışmalarla ilişkili olanlar dâhil olmak üzere terör eğitimi alan veya veren bireyler biri yabancı savaşçıdır”*(Özar, 2015). 21. yüzyıla kadar yabancı savaşçılar kavramı bu haliyle kullanırken, el- Kaide ve IŞİD benzeri örgütlerin ortaya çıkışıyla beraber tanıma suç unsurlarında eklenerek “yabancı terörist savaşçı” ifadesi kullanılmaya başlamıştır.

Demir'e göre: *“Homegrown teröristler kavramına 21. yüzyılda küreselleşme ile birlikte rastlıyoruz. “Homegrown” Türkçeye “yerel”, “ev yapımı” gibi çevrilse de kastedilen anlamı karşılamıyor. Homegrown Batılı ülkelerde doğup büyüyen sonra da savaşmak için başka bir ülkeye giden kimseleri tanımlamak için kullanılıyor. Batının kendi bahçesinde yetişen bu kişilerin ciddi bir kısmı sonradan*

İslam'a girmiş (din değiştirmiş) kişilerden oluşuyor. “Yabancı Savaşçı”dan farklı olarak homegrown terörist Avrupa/ ABD vatandaşıdır ve Avrupa ya da ABD’de büyüüp eğitimini bu ülkede tamamlamıştır. Bu nedenle “Kendi Bahçesinde Yetişen Terörist” tanımı daha doğru görünüyor”(2015: 3).

Bireyin Radikalleşmesini Etkileyen Faktörler

Bireysel	Kişisel mağduriyet	Siyasi muhalefet	Radikal bir gruba katılım		
Grup	Radikal arkadaş toplulukları	İdeolojik topluluklar	İzolasyon ve tehdit altındaki gruplar	Aynı destek gruplarının rekabeti	Marjinalleş(tiril)-me.
Kitlesel	İktidar şiddeti ve yasakları	Nefret	Şehitlik		

(McCauley ve Moskalkenko, 2008: 418).

McCauley ve Moskalkenko, Radikalleşme sürecini bireysel özelliklere ya da grup aidiyetine veya kitlesel şiddet ve nefret söylemine indirgemektedir. Ancak gerçekten bireyi neyin tam olarak radikalleştirdiği konusu hala muğlaklığını korumaktadır.

Radikalleşen bireylerin gerçekleştirdiği 11 Eylül, Paris, Türkiye ve Belçika benzeri saldırılar bize yabancı savaşçıların geniş bir ağ bağlantılarının olduğunu göstermiştir. Afganistan, Filistin, Bosna, Çeçenistan, Libya, Yemen, Keşmir ve Irak gibi her çatışma bölgesinde bulunan yabancı savaşçılar son olarak Suriye’deki savaşta farklı bir boyutta ortaya çıkmıştır.

Suriye iç savaşı başladığı tarihten bu güne değin binlerce yabancı savaşçıya ev sahipliği yapmıştır. İlk başlarda halk ile rejim güçleri arasında gerçekleşen çatışmalar daha küçük bir çevrede gerleşliyordu; ancak yabancı savaşçıların ülkeye gitmeye başlamasıyla savaş küresel bir boyut kazanmıştır. Yalçinkaya’ya göre;

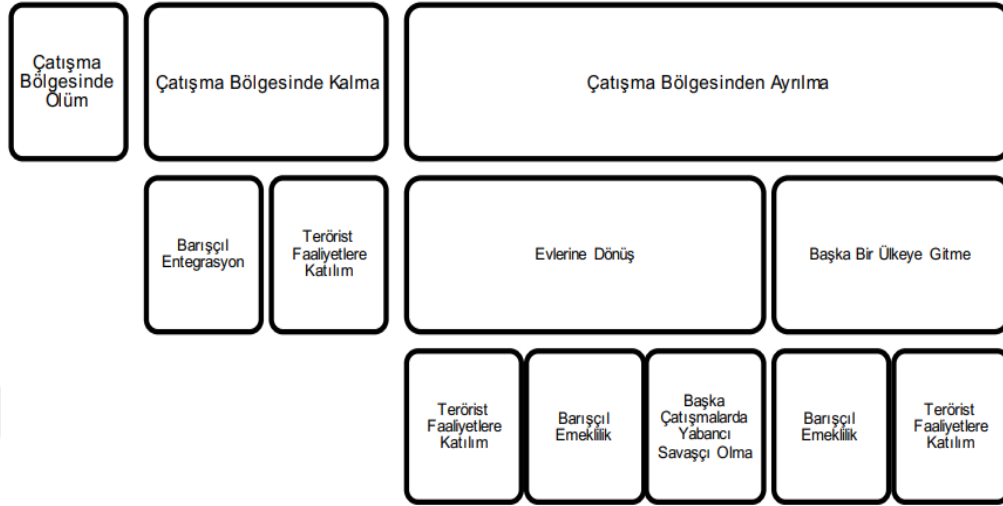
Suriye’de özellikle SSCB’nin dağılması ve babasının yerine devletin başına geçen Beşşar Esed döneminde islami hareketlerin toplum içerisinde kontrolü de olsa yeşermesine izin verilmiştir. Ancak 2003 yılında Irak’ta başlayan savaş sonrasında Irak el-Kaide’sinin yabancı savaşçıları da Irak’a Suriye üzerinden geçmekteydi. O dönem güçlü olan Suriye bunu bir sorun olarak görmemekteydi hatta destekliyordu (2017: 13). Ancak bu dönemde Suriye Sünnileri içerisinde el-Kaide’ye bir sempati artmış ve selefilik hızlıca Suriye topraklarında yayılmıştır.

2010 yılında patlak veren protesto dalgasının bölgede hızlıca yayılması sonrasında 2011 yılında Suriye’ye sızramış ve kısa bir süre sonra da iç savaşa dönüşmüştür. İç savaşın ortaya çıkmasıyla beraber ülkede ciddi bir otorite boşluğu ortaya çıkmış ve bunun sonucunda birçok devlet-dışı aktör bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu aktörler kendilerine asker kazandırmak için özellikle uluslararası ağ ve sosyal medya aracılığıyla propaganda yapmaya başlamış ve bu şekilde kendilerine yabancı savaşçılar devşirmişlerdir. Bu aktörlerden en çok biline ve yaklaşık kırk beş bine yakın yabancı savaşçısı bulunan IŞİD’tir. Özellikle örgütün başına Ebu Bekir el-Bağdadi’nin geçmesi ile beraber küresel cihat ilan etmiş ve 29 Haziran 2014’te halifeliğini ilan ederek Suriye ve Irak topraklarında bir İslam Devletini kurduğunu duyurmuştur. Bu şekilde el-Bağdadi dünyanın her tarafındaki Müslümanlara bir anlamda gerçek bir İslam devleti ütopyası sunmaktaydı. el-Bağdadi *“İslam’ın yuvasına göç etmek bir vazife olduğu için İslam Devleti’ne göç edebilecek olanların göç etmesi gerekir”* şeklinde bir çağrıda bulunmuş ve onları İslam devletine davat ediyordu, gelme imkânı olmayanlar ise kendi ülkelerindeki mücadeleye katılmaya çağırıyordu (Napoleoni, 2014: 102). Bu şekilde dünyanın dört bir yanında on binlerce yabancı savaşçıyı Irak ve Suriye topraklarına çekmiştir. Özellikle de sosyal medya aracılığıyla paylaştıkları kafa kesme görüntüleriyle düşmanlarına korku, kendilerine sempatzize duyanlardan da hayranlık uyandırıyor.

el-Bağdadi’nin “Hicret” çağrısına aralarında Batılı devletlerin vatandaşlarının da yer aldığı dünyanın dört bir tarafından bireyler katılmışlardır. Bu durum IŞİD ve faaliyetlerini dünyanın geri kalanını yakından ilgilendiren bir mesele haline dönüştürmüştür. Arap Baharının son dalgasının yaşandığı Suriye’deki yerel sorun, IŞİD ve yabancı savaşçılar nedeniyle bölgeyi aşan küresel bir terör sorunu haline

gelmiştir. Bunun ana nedeni devşirilen yabancı savaşçıların geri dönmeleri halinde şiddeti başka coğrafyalara taşıma kapasitesi taşımalarındandır.

Tarihsel Eğilimler Işığında Yabancı Savaşçıların Gidişatları

(Yalçinkaya, 2017: 17)

Rusya'nın 2016 yılının Eylül ayında Suriye'ye askeri müdahalede bulunduğu ortaya konan gerekçelerden birisi, terörist olarak gördüğü Kuzey Kafkasya'daki silahlı grupların Suriye topraklarında savaşıyor olmasıydı. Bu grupların birgün geri dönerek savaşı kendi topraklarına taşıma ihtimali, Rusya tarafından bir ulusal güvenlik tehdidi olarak görmüş ve Suriye'de başlattığı askeri müdahalenin de bir gerekçesi olarak görmüştür (Gülşen, 2017). Aynı şekilde ABD kendisine düşman olarak gördüğü IŞİD'e karşı PYD'ye her anlamda destek vermiş ve oluşturduğu koalisyon güçleri tarafından IŞİD'e ait olduğu belirtilen birçok yere hava saldırılarında bulunmuştur.

BMGK 2178 Sayılı Kararı Çerçevesinde Yabancı Terörist Savaşçılara Karşı Alınacak Tedbirler

Radikalleşmeden Terörizme Geçiş Engelleme	Yabancı Savaşçılara Karşı Tedbirler	Silahlı Çatışmaları Bitirme ve Çözme	Topluma Geri Kazandırma
• Şiddet İçeren Aşırıcılığı Engelleme • Aşırıcılık veya Hoşgörüzlük ile Beslenen Terörizme Teşvikle Mücadele • Siyasi ve Dini Hoşgörüğü Yüceltme • Ekonomik Gelişme ve Sosyal Bütünleşme	• Devşirmeyi Engelleme • Seyahatları Engelleme • Yabancı Savaşçı Finansmanını Engelleme	• Askeri Tedbirler • Diplomatik Tedbirler	• Radikalleşmeyi Tersine Çevirme • Siyasi ve Dini Hoşgörüğü Yüceltme • Ekonomik Gelişme ve Sosyal Bütünleşme

(Yalçinkaya, 2017: 12)

Yabancı savaşçı olduğundan şüphelenilen kişi, grup veya örgütlere sağlanan finansal desteğin kesilmesini, savaşçı devşirilmesinin önlenmesi ve üye devletlerin sınırlarında grip- çıkması veya transit geçişlerin engellenmesini talep etmektedir. Bu anlamda alınacak tedbirlerin de sadece istikbarat veya askeri olamayacağını da belirtmiştir. Bu tür örgütlerin yabancı savaşçı devşirmek için geliştirdikleri söyleme karşı devletlerin de dini ve kültürel bir söylem geliştirmeleri gerekiyor (BM, 2014). Bu anlamda askeri ve istikbaratın yanında ideolojik ve kültürel anlamda da bir mücadelenin verilmesini BM üylerine tavsiye etmektedir.

Bu bağlamda Suriye iç savaşına dâhil olan yabancı savaşçılar ile mücadele etmek için rejimin yaptığı sert askeri müdahaleler sonuç odaklı olamamış hatta yabancı savaşçıların sayısını daha da artırmıştır. Bölgedeki örgütler basın-medya, siber saldırılar, uluslararası ağ ve etkili bir propaganda sonucunda dünyanın dört bir yanında yabancı savaşçı devşirmiş hatta birçok Batı toplumda kendilerine has hücreler oluşturarak o ülkeleri tehdit etmiştir. Yabancı savaşçılar meselesi, her anlamda ulus devletler için bir sıkıntı kaynağıdır. Çünkü bu insanlar iç savaşlara katılarak ülke içerisindeki tarafların daha net çizgilerle birbirinden ayrılmasına neden oluyolar. Savaşın süresi uzadıkça yerel halk savaştan bıkip ateşkes yapmak istediklerinde ya da başka bir grupla birleşmek istediklerinde yabancı savaşçılar çoğu zaman buna engel olurlar; çünkü tek işi savaşmak olan savaşçıların, bu topraklara herseyi göze alarak gelmiş ve çoğu zaman tek amaç şehit olmaktır. Bu yüzden

yabancı savaşçılar savaşın gidişadında ve erken sonuçlanıp sonuçlanamayacağı konusunda önemli bir rol üstlenir. Suriye iç savaşının bu kadar uzun sürmesinde küresel ve bölgesel aktörler kadar yabancı savaşçıların da etkisi olduğu su götürmez bir gerçektir.

3.3.2. Siber Saldırıları Boyutu

Hibrit savaşların bileşenlerinden biri olan siber saldırılar; ister sosyal medya ile kamuoyunu etkileme olsun, ister kritik alt yapılar ile diplomasiyi yönlendirme olsun, isterse de muharebe alanını hazırlamak olsun, bütün alanları etkileme gücüne sahiptir. İstihbaratın yüzde 80'nin sağlandığı alan olan siber uzayda, ülkeler arasında kıyasıya bir rekabet var. Uluslararası sistemde, örneğin NATO gibi kuruluşlarda, bu yeni tehdit algısına göre şekilleniyor ve çok büyük yatırımlar yapılıyor.

İç savaşın yaşandığı Suriye’de, savaş boyunca birçok farklı merkezden yapılan siber saldırılara maruz kalmıştır. Örneğin Suriye’ye, adını çizgi film hayaleti Casper’den alan bir siber yazılım saldırısına uğramıştır. ESET’in tespitine göre Casper, Suriye Adalet Bakanlığı’nı hedef almıştır. Saldırıyı değerlendiren ESET Güvenlik Araştırmacısı Joan Calvet, *“siber saldırı Suriye Adalet Bakanlığı’na ait internet sitesine yapılmıştır. Bu internet sitesi Suriye hükümeti tarafından Suriyeli vatandaşların şikâyetlerini iletebilmeleri için düzenlenmiştir. Casper yazılımı direkt olarak Suriye Adalet Bakanlığı internet sitesini ziyaret eden ya da o siteye başka yerlerden yönlendirilen ziyaretçileri hedef almaktadır”* bilgisini paylaşmıştır (Tech inside, 2015).

Bir diğer siber saldırı ise bilgisayar korsanları grubu Anonymous tarafından yapılmıştır. Humus, Lazkiye, Şam, Halep, Palmira ve Tartus adlı şehirler ile Ulaştırma Bakanlığı ve Eski Eserler ve Müzeler Bakanlığı’nın internet siteleri, Anonymous’un ‘Suriye Operasyonu’ adını verdiği girişim tarafından ele geçirilmişti. Bu sitelerin ana sayfası, Suriye’deki reform karşıtı gösteriler sırasında ölen eylemcileri gösteren bir haritayla değiştirildi. Haritada, hayatını kaybeden kişilerin isimleri, yaşları ve öldükleri tarihler de verildi. Toplam 2 bin 316 kişinin bilgilerini içeren siteler ayrıca, muhalif örgütlere, internet sitelerini kamu takibinden nasıl gizli tutabileceklerini öğreten linkler de içerdi (Aljazeera, 2011).

3.3.3. Diplomasi Boyutu

Suriye’de yedi yıldır süren iç savaşa çözüm bulmak için diplomatik çabalar devam ediyor. Bunları içinde Astana Süreci ve Cenevre Müzakereleri en çok bilinen uluslararası görüşmelerdir.

Astana ve Cenevre görüşmeleri dışında, “Doha’da ABD, Rusya ve Suudi Arabistan dışışleri bakanları arasında üçlü görüşme, Suriye Dışışleri Bakanı’nın Umman ve Tahran’a giderek İranlı ve Rus yetkililerle buluşması, Riyad’da üst düzey Suriye ve Suudi istihbarat yetkilileri arasında pek duyulmayan bir toplantı, Suudi dışışleri bakanı ve çeşitli Suriyeli muhalefet temsilcilerinin Moskova’da görüşmesi, İran Dışışleri Bakanı’nın BM’ye de götüreceğini söylediği yeni bir barış planını anlatmak için Ortadoğu ve Güney Asya başkentlerini dolaşması” gibi birçok bölgesel ve uluslararası toplantı ve görüşme yapılmıştır (BBC, 2015b). Ancak bu tüm bölgesel ve uluslararası görüşmelere rağmen Suriye’de kalıcı bir ateşkes sağlanamıştır.

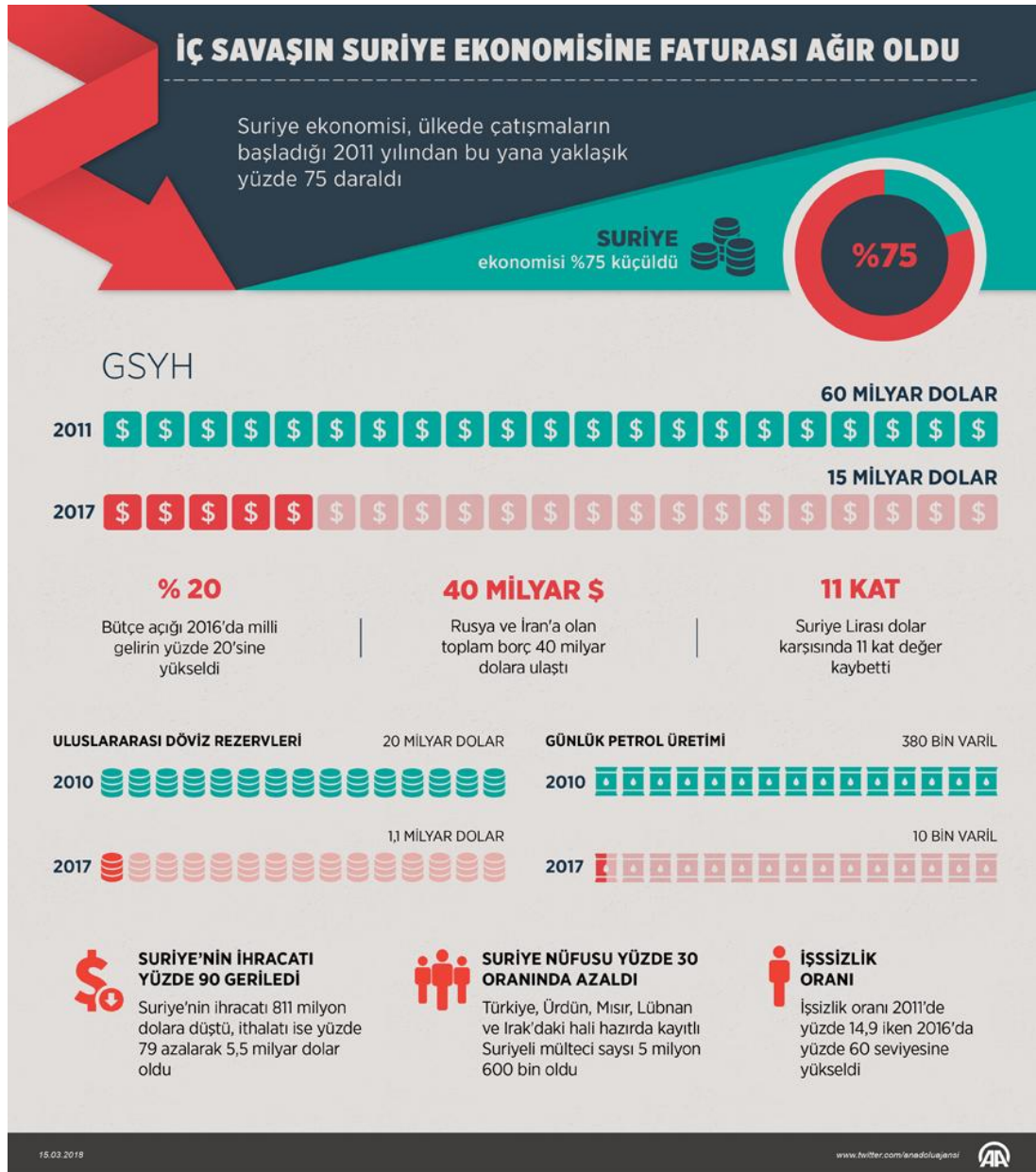
(Anadolu Ajansı, 2017).

3.3.4. Savaş Ekonomisi Uygulamaları Boyutu

Savaş ekonomisinin anlamı devletin, siyasi, askeri, ekonomik kaynakların her türlü müessese ve teşekküllerin ve nihayet fertlerin bütün varlık ve kudretleri ile savaşa katılmasıdır. Bu dönemde temel sorun, halkın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, karaborsa ortamının oluşmasını engellemektir. Bu dönemde devlet, bu sorunları çözmeye çalışırken zorlayıcı, kısıtlayıcı yasalar çıkarabilir ve piyasayı sıkı

bir biçimde denetleme yoluna gidebilir. Savaş zamanında tüketim mallarının üretimi asgari düzeye indirilir ve askeri harcamalar arttırılır (Güneş, ty).

Birleşmiş Milletler'in verilerine göre, Suriye'de yedi yıldır sürmekte olan iç savaşın maaliyeti 388 milyar dolardır. Aynı şekilde, Suriye'deki yol, altyapı, bina ve diğer fiziki objelerin tahribatı ise 120 milyar dolardır. Savaş boyunca Suriye'nin Gayrı Safi Yurtiçi Hasılası'nda 268 milyar dolar bir kayıp olduğunu da belirtilmiştir (Yeni Asya, 2018).

(Anadolu Ajansı, 2018)

2010 yılı sonunda Suriye'nin dış borcu yaklaşık olarak 4 milyar dolar, iç borcu ise 10 milyar dolardı. Yurt içi gelirleri bu da milli gelirinin yaklaşık %25'ini oluşturuyordu. Bu rakam, tarihi olaylar veya diğer ülkelerle kıyaslandığında kabul edilebilir bir rakamdı. Dünya Bankası ve Batı Asya Örgütü, Suriye kamu borcunun 2017 yılında Suriye GSYH'sinin yüzde yüz elliden fazla olduğunu tahmin etmektedir. Diğer araştırmacılar ise Suriye kamu borcunun çok daha fazla olduğunu belirtmektedir (Turkawı, 2018).

Suriye'de iç savaşın başlamıyla beraber rejim her anlamda muhaliflere karşı çok sert müdahalelerde bulunmuş ve bu da uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Protestolar Suriye'nin diğer şehirlerine yayıldıkça rejiminde sert müdahalesi o minvelde artmıştır. Bunu üzerine birçok ülke Suriye ile ilişkilerini kesmiş ve ona ambargo uygulamıştır. Hem savaşın ülke içerisinde hızlıca yayılması hem de ithalat ve ihracat oranlarındaki düşüş Suriye'yi ekonomik anlamda büyük bir sıkıntıya sokmuştur. Rejim, silah ihtiyacını Rusya ve İran gibi müttefik devletlerden aldığı silahlar ile karşılamaktadır. Bu da Suriye'nin bu ülkelere önceden olan borçlarına yeni borçlar eklemiştir. Denilebilir ki, bu iki ülkenin her anlamdaki desteği olmazsa rejim çok daha sıkıntılı günler yaşardı ve rejimin kontrol ettiği alanlarda çok daha ciddi sıkıntılar baş gösterirdi.

3.3.5. Düzenli ve Düzensiz Askeri Kuvvetler Boyutu

21. yüzyılın savaş konsepti olan hibrit savaşlar şimdiden bu çağı şekillendirmeye başladı. Çağın ilk çeyreğinde, hibrit savaş olarak tanımlayabileceğimiz, savaşın en iyi örneklerinden biri Suriye iç savaşıdır. Ülke içerisinde başlayan çatışmalar, bölgesel ve küresel aktörlerin dâhil olması ile uluslararası bir boyut kazanmıştır.

Toptaş'a göre: *“Suriye'deki savaş, geleneksel mücadeledeki rakip/hasım ve taraftarları büyük ölçüde değiştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Harekât alanı ve ortamın da bugünkü gelişmelerin ışığında Suriye'yi kapsamakla birlikte, bölgesel olarak genişleme tohumlarını da bünyesinde taşımaktadır. Kullanılan kuvvetler düzenli orduların birliklerinden gerillalara, özel kuvvetlerden terör örgütlerine, özel askeri şirketlerden organize suç teşekküllerine kadar çok geniş bir yelpazeye yayılmış*

durumdadır. Mücadele eden taraflar, bu savaşta klasik ve modern harp silah ve vasıtalarından kimyasal silahlara, el yapımı patlayıcılardan sosyal medya araçlarına, siber savaştan bilgi ve psikolojik harbin usul ve esaslarına kadar çok çeşitli vasıtaları kullanmaktadırlar. Suriye'deki çok boyutlu, çok aktörlü ve farklı yöntemleri bir arada kullanan kirli, kurlsız, cephesiz ve de hukuksuz savaş; mücadele ortamını da tam manasıyla anarşistleştirmiştir” (2015: 11-12).

Suriye iç savaşında düzenli birlikler olarak başta Suriye ordusu ve rejime bağlı diğer birlikler oluşturmaktadır. Düzensiz birlikler olarak da IŞİD, ÖSO, YPG, Nusra ve Hizbullah vb. gruplar oluşturmaktadır. Savaşın çıktığı 2011 tarihinden beri Suriye’de irili-ufaklı yüzden fazla düzensiz birlik ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde en etkili ve uzun ömürlü olanlar yukarıda saydıklarımızdır.

Suriye’deki muhalif grupların organik yapısı, Filistin'deki Hamas, Güney Lübnan'daki Hizbullah, Irak Sünni ve Şii isyancıları ve direniş grupları ile Afgan köylerindeki Taliban ile berzerlik taşımaktadır. Bu gruplar klasik savaş yöntemleri ile modern savaş yöntemlerini harmanlayarak modern çağın savaş konseptine rahatça entegre olmaktadır (Rosen, 2012).

Suriye’de iç savaşın çıktığı ilk günden beri Rusya, İran ile birlikte muhaliflere karşı rejime lojistik destek vermektedir. Rusya, 2015’te Esed’in yanında doğrudan savaşa müdahil olmuştur. Bu tarihten sonra Rusya Hava Kuvvetleri’nin muhaliflere karşı hava saldırıları başlamıştır. Türkiye, iç savaşın patlak verdiği ilk günden beri Suriye’de rejime karşı muhalifleri destekledi ve ÖSO, Türkiye’nin desteğiyle 2011 yılında Türkiye’de kurulmuştur. Ancak uzun zamandır Suriye'deki rejim değişikliği Türkiye'nin önceliği olmaktan çıktı; çünkü Türkiye’nin önceliği PYD’nin, Suriye’nin kuzeyinde güç kazanmasını önüne geçmektir. ABD, Suriye’de IŞİD gibi ciharcı grupların karşı PYD’ye lojistik destek vermekte hatta IŞİD’e karşı PYD’yi kara gücü olarak kullanmaktadır (DW, 2018). Bugün Suriye’deki muhalif gruplara birçok devlet silah yardımıyla bulunmaktadır. Hatta o grupların üyelerine kendi ülkelerinde eğitim veriyor ve savaşta yaralananları da tedavi etmektedir. Bu ülkelerin başında Türkiye, Arabistan, Katar ve Batı ülkeleri gelmektedir. Bu bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye iç savaşına müdahil olduktan sonra iç savaş hibrit veya vekalet savaşına dönüşmüştür.

3.3.6. Enformasyon Boyutu

Batı ve Ortadoğu'daki müttefiklerinin medyası tarafından Suriye konusunda oluşturulan söylem ve televizyon kanallarında iç savaşla ilgili yapılan haberlerde bazı çelişkiler bulunmaktadır. Verilen bilgilerin çoğunda Beşar Esed rejiminin hükümet karşıtı gösterileri vahşi yöntemlerle bastırdığı, halkı katlettiği, insanlık aleyhine çeşitli suçlar işlediği, özellikle ön plana alınıyor. Bu haberler CNN (CNN Türk, CNN International), BBC, el-Cezire, Avronyus vb. gibi televizyon kanallarının Suriye'de süren iç savaştan kesitler gösterdiği görsel materyallerle desteklenmektedir. Fransız gazeteci Thierry Meyssan tarafından verilen bilgiler ise, hükümet güçlerine atfedilen birtakım suçların, aslında muhalefeti temsil eden silahlı gruplar tarafından işlendiğini bildiriyor. Genel görünümü yansıtmayan bu tip haberlerin, Batı medyasında geniş şekilde irdelenmediğini ve tartışmaya açılmadığını belirtmek gerekiyor (Hüseyinov, 2013). Amaç ise, kamuoyunda Esed rejimine yönelik suçlu imgesinin oluşturulması yoluyla, bu ülkeye müdahale için hukuki temel yaratılması ve toplumsal desteğin kazanılmasıdır.

Batı ve Ortadoğu'daki müttefiklerinin, Suriye'de isyancılara açıkça destek vermek için hukuki dayanağı bulunmamaktadır. Suriye hükümetine silah sağlayan Rusya'nın "meşru seçilmiş hükümet ile iş birliği" savına karşılık olarak, Batı ve Ortadoğu'daki müttefiklerinin muhalefete herhangi bir desteği, devletin egemenliğini ihlal etme ve içişlerine müdahale anlamına geleceğini biliyorlar (Hüseyinov, 2013).

Esed rejiminin sivillere karşı kimyasal silah kullanıldığına dair haberler yayımlandığı zaman CNN International kanalı: *"Bu bir trajedi. Meydan, çoğunluğu çocuk olan ölü bedenlerle dolu, dünya artık harekete geçmek zorunda"* şeklinde paylaşmıştır. CNN International kanalının temel anlatı şudur: *"Alandan gelen haberlerin büyük çoğunluğu, hükümet güçlerinin Esed'in gitmesini isteyen sivilleri ortadan kaldırma girişimiyle sivilleri öldürdüğünü"* gösteriyor. Amaç açıkça, Batılı izleyicilerde bütün diğer düşüncelere baskın çıkan ve Batı/Körfez ülkelerine rejim değişikliğini gerçekleştirmek üzere müdahale çağrısı yapmaktadır.

CNN Türk kanalına göre, *"Muhالیfler rejim güçlerinin Doğu ve Batı Guta'da ağır bombardıman saldırısında sarin gazı kullanıldığını söylüyor. Muhalefetin çatı*

örgütü Suriye Ulusal Konseyi'ne göre saldırılarda 1188 kişi öldü". CNN International kanalı: "100 binden fazla insanın ölümünü seyrediyoruz. Tarih bize şunu öğretti; eğer harekete geçmezseniz Rwanda gibi başka yerlerde de katliamlar devam edecek" (Tarhan, 2013)

Özgür Suriye Ordusu ile iç içe uzun aylar geçiren el-Cezire muhabiri Nir Rosen'ın söylediği gibi: *"Her gün muhalefet, genelde ölümlerin nedeni hakkında bir açıklama yapmaksızın ölü rakamları veriyor. Öldüğü aktarılanların çoğu aslında ölen muhalefet savaşçıları, fakat ölüm nedenleri saklanıyor ve onlar (...) sanki sadece protesto gösterisi yapıyormuş veya evlerinde oturuyormuş gibi, güvenlik güçleri tarafından öldürülen masum siviller olarak gösteriliyor"*(Rosen, 2012).

İngiliz basınında çıkan, The Daily Telegraph'ın baş siyasi muhabiri Peter Osborne'un kritik bir yazısı bunun istisnasıydı: *"Washington her zaman için, Pakistan istihbarat servisleriyle Taliban arasındaki bağlantıdan yakınıyor. Fakat Suudi istihbaratı ile Ortadoğu çapındaki, en iyi bilinen kolu el-Kaide olan Selefi hareketler arasındaki bağlantı hakkında tek bir kaygı kelimesi işitmiyoruz."* Koalisyon güçlerinin düzenlediği hava saldırılarına ilişkin İngiltere tarafından hazırlanan raporda *"koalisyon güçleri sivil ölümlerini engellemek ve minimize etmek için elinden geleni yaptı (...) Onları bu yaklaşımdan ötürü takdir ediyoruz"* ifadelerine yer verdi (Bryne, 2013). Ancak bilindiği üzere bu hava saldırılarında çoğunda Suriye halkının yaşadığı bölgeler vurulmuş ve yüzlerce sivil vatandaş bu saldırılarda hayatını kaybetmiştir.

Batı ve Ortadoğu'daki müttefiklerinin, Esed rejimine karşı kullandığı ve basında da yer alan savlardan biri, hükümetin artık Suriye vatandaşlarının güvenliğini kaybettiği ve iktidarda kalamayacağı yönündedir. Son veriler ise bunun tersini göstermektedir (Hüseynov, 2013).

Esed rejimi tarafında Suriye halkına karşı birçok kez kimyasal silah kullanıldığı ve bu saldırılar sonucunda binlerce Suriye vatandaşının öldüğü bilinmektedir. Ancak 2013 yılının Mayıs ayında BM Uluslararası Bağımsız Suriye Araştırma Komisyonu Komiseri Karla Del Ponte'nin yaptığı açıklama Suriye'de kullanılan kimyasal silahların hepsi rejim tarafından kullanıldığı aksine muhalifler

tarafından da kullanıldığını belirtmiştir. Hatta rejimin sarin gazı kullandığı ilişkin çıkan haberler üzerine yapılan araştırmada da böyle bir gazın kullanıldığına dair herhangi bir delil ile karşılaşmadıklarını da belirtmiştir (Hüseyinov, 2013).

Putin’a göre: “2015 yılı itibariyle Suriye’de 5-7 bin arası Rusya kökenli yabancı savaşçı bulunmaktadır” (Gülşen, 2017). Rus birimlerin verdiği rakamlar doğru ise kısa sürede bu kadar Rus vatandaşın Suriye giderek oradaki gruplara katılmasını engelleyemediği gerçeği ortaya çıkıyor. Diğer taraftan eğer söylenen rakamlar gerçeği yansıtmıyorsa Rusya, Suriye’de hibrit savaşının enformasyon ayağının bir parçasını oluşturuyor ve terör gruplarına katılmış kendi vatandaşlarını sayısını yüksek göstererek, askeri müdahalesine meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır.

3.3.7. Savaşta Ulus-Devlet Tekelinin Kırılması Boyutu

Weberyan yaklaşıma göre şiddet kullanma tekeli sadece devletlere haizdir. Ancak 21. yüzyıl küresel güvenlik ortamında şiddetin en üst merhalesi olan savaşlara karar verme tekeli ulus devletlerin kontrolünde çıkmıştır. Bu yüzyılda meydana gelen savaşlarda taraflardan en az biri veya bir kaç devlet-dışı aktörler oluşturmaktadır. “Küreselleşme” ve “Yerelleşme” olguları nedeniyle sınırların ortadan kalması bireylerde vatandaşlık bilincinin zayıflaması nedeniyle bireyler daha alt kimlikler etrafında toplanmaktadır. Bu çağa ait olan hibrit savaş konseptinde bireyler, suç örgütleri, aşırı dini akımlar, kavmî şiddet yanlısı akımlar gibi farklı devlet-dışı oluşumlar ön plana çıkmıştır (Gürcan, 2012: 96).

Sandıklı’ya göre: “Günümüzde devletlerarasında yaşanacak savaşların maliyetlerinin kabul edilemez boyutlara ulaşması ve kazanan devletlerin dahi çok büyük yaralar alması, asimetrik savaş yöntemlerinin gelişmesine neden olmuştur. Barış ve savaş algılamalarının muğlaklaştığı, savaşan aktörlerin tespitinin güçleştiği, devlet-dışı aktörlerin de kullanıldığı, devletlerarasındaki ve devletlerin içindeki hassasiyetlerin istismar edildiği Vekâlet Savaşları ön plana çıkmıştır. Vekâlet Savaşları; devletlerin, özellikle küresel ve bölgesel güçlerin kendi çıkarlarını elde etmek ve nüfuz alanlarını genişletmek maksadıyla; kendi askeri unsurlarını kullanmaktan ziyade, müttefiklerini, edilgen ülkeleri, hedef ülkedeki parçalanmış

yapıları ve yandaşlarını cepheye sürmek suretiyle gerçekleştirdikleri savaşlardır” (2016). “Vekâlet Savaşları; devletlerin, özellikle küresel ve bölgesel güçlerin kendi çıkarlarını elde etmek ve nüfuz alanlarını genişletmek maksadıyla; kendi askeri unsurlarını kullanmaktan ziyade, müttefiklerini, edilgen ülkeleri, hedef ülkedeki parçalanmış yapıları ve yandaşlarını cepheye sürmek suretiyle gerçekleştirdikleri savaşlardır”. Vekâlet savaşları bütün boyutları ve özellikleri ile Ortadoğu’da yaşanmaktadır. Küresel ve bölgesel oyuncuların olduğu vekâlet savaşları bütün boyutlarıyla Suriye, Irak, Lübnan, Körfez ülkeleri, Yemen ve Türkiye’de yaşanmaktadır (Sandıklı, 2016). Özellikle Suriye 21. yüzyılın vekâlet savaşlarının yaşandığı en canlı örneğidir. ABD, AB, Rusya, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye iç savaşında kendi çıkarları doğrultusunda gerek rejim güçleri gerekse de devlet-dışı örgütleri desteklemektedir. ÖSO’nun Batı ve Türkiye tarafından desteklenmesi, YPG’nin ABD tarafından desteklenmesi, IŞİD ve Nusra Cephesi’nin körfez ülkeleri tarafından desteklenmesi, Rejim ve Hizbullah’ın Rusya, İran, Çin tarafından desteklenmesi, Suriye’deki savaşın bir vekâlet savaşı olduğunun birer örneğidir.

Bölgede olası bir barıştan bahsedebilmek için küresel ve bölgesel aktörlerin herbirinin veya çoğunun bir paydada birleşmesi gerekmektedir. Vekil aktörler savaş boyunca kendileri için savaştıklarını düşünmekte ve desteklendiği sürece de savaşı uzatmaktadır. Ancak savaş boyunca en kolay vazgeçilen grupların başında vekil savaşçılar gelmektedir. Suriye örneğinde olası bir barıştan bahsedebilmek için küresel ve bölgesel aktörlerin doğrudan inisiyatif alarak ve gerçekten barış isteğini taşıyarak herkes için makul bir çözüm buldukları zaman mümkün olabilir.

3.4. Değerlendirme

Suriye etnik, dini ve kültürel açıdan çeşitlilik arz eden bir yapıya sahiptir. Bu mozaik, modern anlamda Suriye’de bir ulus-devletin oluşmasını zorlaştıran ve ülkeyi siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklara sürükleyen temel nedenlerinden birkaçıdır. Osmanlı son dönemlerinden beri bölgeye, batılı güçlerin azınlıklar yoluyla müdahale etmesinin önünü açmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, herkes için bir Suriye Devleti yerine, gücünü mensup olduğu etnik ve dini azınlıklardan alan bir Suriye Devleti kurulmuştur. Ülkede etnik, dini, mezhepsel ve bölgesel aidiyetler çok

güçlüdür ve bu durumda sık sık siyasette kendini göstermiştir. Kendini zor durumda hisseden, ezik, dışlanmış bir etnik veya dini grubun dış ülkelerin müdahalesi veya ülke içi şartlarının yardımıyla ayrıcalıklı bir grup haline gelmesi Suriye siyasetindeki göz ardı edilemeyecek önemli bir özelliğidir.

Ortadoğu'daki toplumsal hareketlerin tek bir değişkene indirgeyerek açıklama zorluğu ortadır. İnsan faktörünün devreye girdiği her yerde farklı küresel, tarihsel, düşünsel, sosyal, ekonomik, dini ve siyasi değişkenlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ancak bölgedeki toplumların, kendilerini yöneten rejimlerin değiştirme çabalarının tarihi çok eskiye dayanır. Fakat bölgede son zamanlarda yaşananlar gösteriyor ki halk adına, siyasi partiler, kanaat önderleri, gizli yer altı örgütleri, genç subaylar tarzı yapılar yerine kendisi bilfiil sorumluluk üslenerek değişim dalgasını başlatmıştır.

Aralık 2010'dan itibaren Arap dünyasında şahit olmaya başladığımız ayaklanma, kargaşa, protesto, isyan, darbe, ihtilal olarak adlandırılan gelişmeler, genel anlamda geniş medya tarafından kapsayıcı bir tanımlamayla "Arap Baharı" olarak isimlendirilmiştir.

Arap Baharı her ne kadar uluslararası toplumda ve tüm dünya kamuoyunda büyük heyecan uyandırdıysa da zaman ilerledikçe bu heyecan yerini büyük bir hayal kırıklığına bırakmıştır. Suriye'de, 2011 yılında Arap Baharı'nın bir ayağı olarak başlayan halk hareketleri kısa bir süre sonra iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş süreci boyunca sahada yeni aktörler belirmiş ve ülkenin mevcut görünümü bu aktörlerin etkinlik alanları çerçevesinde büyük bir değişime uğramıştır.

Süreç içerisinde Suriye küresel ve bölgesel güçlerin hibrit savaşlarının bir zemini haline gelirken, bu durum sahadaki aktörlerin yapısını çeşitlendirip ilişkiler ağının daha da karışık bir hale gelmesine neden olmuş ve süreç içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmüştür. Basın, yayın, sosyal medya ve siber saldırılar, hükümet dışı organizasyonlar, yabancı savaşçı ve teröristler, çocuk savaşçılar, radikal oluşumlar, milis ve paramiliter gruplar, lejyonerler, insan ve silah kaçakçıları, özel askeri şirketlerde gibi hibrit savaşın birer aktörü olan unsurlar Suriye iç savaşında farklı şekil ve boyutlarda bir şekilde tezahür etmiştir. Aradan geçen yedi senenin sonunda

birçok bölgesel ve küresel aktörün müdahil olduğu Suriye iç savaşında üstünlüğün Esed rejimine geçtiği rahatlıkla söylenebilir.

SONUÇ

Savaşın tarihi, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bu yüzden her dönemde savaşla ilgili farklı tanımlamalar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Ancak daha önce yapılan tanımların bugünkü savaşları açıklamakta yetersiz kaldığı görülmüştür. Çünkü klasik savaşlarla kıyaslandığında günümüzdeki savaşların gerek aktörleri gerekse de yapısı önemli farklılıklar arz etmektedir.

Tarih boyunca liderler, topluluklar, imparatorluklar, ulus devletleri ve sistemlerin her biri savaş olgusuna ayrı ayrı etki etmiş ve ondan etkilenmiştir. Çoğu zaman savaş başlatmak liderin tercihi olsa da milyonlarca insan bu tercihten doğrudan veya dolaylı şekilde etkilenmiştir. Savaşların bu kadar yıkıcı olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçek iken neden hala bu kadar kolay savaşa karar verilir? Aslında bu sorunun cevabı kanımızca savaşa karar verenler her şeyi en ince ayrıntısına kadar inceleyen veya planlayan rasyonel bireyler olmadıklarındandır. Tarihe baktığımızda sadece liderin kibrinden dolayı yok olan birçok devlet vardır.

Savaşın nedenleri konusunda da geçmişten günümüze kadar birçok farklı gerekçe ve unsur ortaya atılmıştır. Bu gerekçeler, zaman, coğrafya, imkânlar, inançlar tehditler gibi birçok başlıkta telaffuz edilmektedir. Bir taraftan, zayıfların güçlenme arzusu, meşruiyet kazanma istekleri gözlemlenirken, diğer taraftan, güçlülerin de statükoyu devam ettirme, pozisyonunu güçlendirerek sürdürme gibi emelleri öne çıkmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplinin doğuşunun, varlığının ve gelişiminin temelinde de savaş ve barış olguları önemli bir yer teşkil eder. İnsanoğlunun dünya serüveni başladığı günden bu yana, hem birey olarak hem toplum olarak ötekini baskılamaya, kendi değerlerini dayatarak, çıkarlarını ve üstünlüğünü kabul ettirmeye çabası içerisinde olduğu, biline bir gerçektir.

Realizm teorisi insan rasyonalitesine dayalı önermeleri, çoğu kez reddedilmektedir. Yani savaşın çıkması kolaylıkla hesaplanabilecek bir durum değildir. Bunda yerel ve uluslararası hatta bireysel ve toplumsal faktörler rol oynayabilir, bu da savaş karmaşık bir hal almasına neden olur.

İnsanlık tarihi savaşlar tarihidir demek kanımızca abartı olmaz çünkü dünya tarihinde ortalama her on senede bir savaş yaşanmıştır. İlk dönemlerde kullanılan teknoloji sınırlı olduğu için savaşların etki alanı da buna paralel şekilde sınırlı kalmıştı. Ancak zamanla teknoloji gelişmeye başlamış ve yapılan savaşların yıkıcılığı da artmaya başlamıştır. Hatta ileri teknolojiye sahip olmak bile bazen yetersiz kalınabiliyor, bunu bilgi ve stratejiyle desteklemek de gerekiyordu. Çünkü savaş meydanında yanlış bir karar telafisi olmayan sonuçlar doğurabilir. Bu yüzden birçok savaş stratejisti savaş öncesinde olası durumları değerlendirip üstlerine bildirirdi.

Roma'dan Osmanlı'ya, ulus-devletten küreselleşmeye varan bütün olaylar ve sistemler dizgesi hep bu dinamik üzerinde kurulmuştur. Dolayısıyla, bireyler ve toplumlar arasında ebedi barışı kurgulamak boşuna bir çaba ve ütopyadır. Her barış ona barış diyenlerin çıkarlarını temsil ettiği için barıştır.

21. yüzyılın başında bazı savaş teorisyenleri, hibrit savaşı açıkça dillendirdiler ve bunun savaşın yeni bir konsepti olduğu vurguladı. Bu tarihten sonra dünyadaki küreselleşme, bilgi ve iletişim alanı başta olmak üzere teknolojik gelişmeler, ülkelerin, grupların, çatışan kişilerin ve diğerlerinin mücadele yollarını ve sebeplerini kökünden değiştirmiştir. Bir taraftan hibrit savaş kavramı ve buna bağlı konular akademik alanda güçlü tezlerin ileri sürülmesine ve tartışmalara neden olurken, diğer taraftan ise bazı ülkelerin geleneksel askeri yapılarında ve mücadele biçimlerinde bu konuda somut değişimler görülmeye başlamıştır.

Hibrit savaşların görünümü tek düze veya homojen değildir. Genellikle terörizm şeklinde görülebilir, ancak bu zorunlu değildir. Ancak kesinlikle ulusal ve uluslararası temellere dayanır. Bu anlamda en çok görülen konular din, ideoloji, ayrımcılık, etnik ve kültür gibi konulardır. Sosyal medya çok aktif kullanılarak manipülasyon, propaganda aracılığıyla insanların psikolojisini etkilemeye çalışılır.

21. yüzyılın hemen başında Arap coğrafyasında cereyan eden halk hareketleri, Arap ülkelerinin iç politik dengelerinin ve refahtan yoksun halkların meşru siyasi ve sosyo-ekonomik taleplerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bir “bahar” olarak nitelendirilmesinin aksine, küresel ve bölgesel güçlerin manipülasyonlarına da maruz

kalan süreç neticesinde, Arap coğrafyasındaki genel siyasi ve sosyo-ekonomik durum daha da istikrarsız hale gelmiştir.

2011 yılında Arap Baharının bir ayağı olarak halk hareketleri şeklinde başlayarak kısa zamanda bir iç savaşa dönen Suriye krizi, 2018 yılı itibariyle sekizinci yılına girmiştir. Şu ana kadar yarım milyona yakın insanın hayatını kaybettiği, onbinlerce insanın yaralandığı, yüzbinlerce insanın savaşın beraberinde getirdiği yıkıcı etkilere maruz kaldığı, ülke nüfusunun büyük bir bölümünün ülke dışına iltica ettiği veya yerlerinden olduğu iç savaş, devam eden süreç içerisinde 21'inci yüzyılın en büyük siyasi krizi olarak tarihteki yerini almıştır.

Gelinen noktada, Suriye krizinin, kendine özgü dinamiklerinden ötürü gelgitler ve belirsizliklerden ibaret olduğu görülmektedir. Sekizinci yılına giren iç savaş müddetince, rejim, muhalifler, terör örgütleri ve yabancı ülke silahlı milisleri dahil olmak üzere savaşın aktörleri farklı ittifaklar teşkil etmiş ve bir dönem birbirine karşı savaşan aktörlerin diğer bir dönemde üçüncü bir aktöre karşı birleştiğinin örnekleri de görülmüştür. Suriye topraklarının belirli bölümleri, günlük, haftalık ve aylık dönemlerde rejim, muhalif güçler veya terör örgütleri arasında el değiştirmiştir.

Sürekli değişiklik gösteren genel askeri durum, iç savaşa belirsizlik kazandırmışken; genel olarak stratejileri ve nihai hedefleri aynı kalmak kaydıyla küresel ve bölgesel güçlerin dönemsel politikalarındaki değişiklikler de bu belirsizliği körüklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2012 yılındaki Başkanlık seçimlerinden önce Obama yönetiminin, kamuoyu tepkisini çekmemek için Suriye'de patlak veren krize mesafeli yaklaşımı ve 2016 yılındaki Başkanlık seçimleri neticesinde Trump yönetiminin iktidara gelerek dış politikada farklı bir çizgide hareket etmesi örneklerinde olduğu gibi; iç savaşta geride bırakılan yedi yıl boyunca, Suriye'ye yönelik aktif politika yürüten ülkelerin iç siyasetinde, ulusal seçimler ve hükümet değişimleri gibi olaylardan ötürü dalgalanmalar ve değişimler meydana gelmiş, bu durum da iç savaşın gidişatına dolaylı olarak etkide bulunmuştur.

Hibrit savaşları şeklinde cereyan eden Suriye iç savaşının kalıcı bir çözüme kavuşması için rekabet içindeki küresel ve bölgesel güçlerin ısrarcı politikalarından

karşılıklı olarak bir derece feragat etmesi şarttır. Bu durum yakın gelecekte mümkün görünmediğinden, Suriye krizinin tüm çevreleri kapsayacak şekilde kalıcı bir siyasi çözüme kavuşturulması da zordur. Uluslararası kamuoyu bir yandan ülkede gerginliğin dinmesi ve çatışmaların azalması beklentisi içindeyken, müteakip süreçte, rejim güçlerinin muhaliflerin hâkimiyet sağladığı bölgelerden bazılarını geri almak üzere kapsamlı bir askeri harekât içine girmesi ihtimal dâhilindedir.

Bununla birlikte, Suriye krizinin sona erdirilmesi ve ülkenin yeniden bütünleştirilmesine yönelik küresel ve bölgesel düzeyde siyasi inisiyatifler devam etmektedir. Başta Cenevre ve Astana görüşmeleri olmak üzere en son 2018 yılı Ocak ayı sonunda gerçekleştirilen Soçi zirvesinde de Suriye'nin toprak bütünlüğüne ve rejimin egemenliğine vurgu yapmak suretiyle, ülkede tüm kesimlere hitap edecek bir anayasal düzenin hazırlanması için yine tüm kesimlerin katılımıyla çalışma başlatılması konusunda irade ortaya koyulmuştur. Uluslararası kamuoyunca Suriye'de anayasal düzenin yeniden tesis edilmesine ve ülkenin yeniden inşa edilmesine yönelik büyük bir beklenti mevcutken, çatışmalar dursa bile ülkenin yeniden inşa edilmesinin pek de kolay gerçekleşmeyeceği bir gerçektir.

Şimdilik bölgesel ve uluslararası otoritelerin çıkarları Esed ile yola devam şeklinde olduğu ve senaryolarda bu şekilde yazıldığı görüşü ağır basıyor.

Bölgenin çok hassas dinamikleri bulunmaktadır ve bu ince dengeler şayet büyük bir güç tarafından hibrit savaş alanına çevirmek istenirse, bunun için çok da bir çaba içerisine girmesine gerek olmayacaktır. Çünkü bölgenin etnik, dini ve kültürel mozaïği buna gayet müsaittir. Suriye, bölgede hibrit veya vekalet savaşlarının yaşandığı ne ilki ne de son ülke olacaktır.

Devletler, hibrit savaş dahil olmak üzere, her türlü savaş türüne karşı etkili savunma stratejileri geliştirmeli, asimetrik, karmaşık tehdit ortamını bütünüyle hesaba katmalı ve hiç bir tehdidi küçüksemeden zamanında tedbirlerin alınması bekaları için elzemdir.

Bu çalışmada, modern dönemde savaşın tespit edilen özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

- Modern savaşlarda ulus-devlet tekeli kırılmıştır.
- Modern çağa ait savaşlar klasik iki devlet arasında gerçekleşen savaşlardan ziyade iç savaş şeklinde ortaya çıkmaktadır.
- İç savaşların çoğu başarısız devletlerde ortaya çıkmaktadır.
- Modern savaşlar asimetriktir.
- Modern savaşlar, gayri-nizami savaşlardır.
- Savaşta zaman ve mekân mefhumları ortadan kalmıştır.
- Savaşın aktörleri devletlerden ziyade devlet-dışı aktörler olmuştur.
- Savaş, siber uzaya taşınmıştır.
- Savaşın başlama ve bitiş tarihleri muğlaklaşmıştır.
- Fetih anlayışından, barış adamına dönüşüm olmuştur.
- Taktik seviyenin önemi artmıştır.
- Enformasyon ve bilgi harekâtının önemi artmıştır.
- Zafer anlayışında değişim yaşanmıştır.
- Savaşta düşman-merkezli anlayıştan, halk-merkezli anlayışa geçiş olmuştur.
- Klasik anlamdaki savaş cephesi tamamen ortadan kalkmış ve savaş sivillerin yaşadığı alanlara kaymıştır.
- Modern savaşlarda askerlerden çok siviller yaşamını yitirmektedir.
- Modern savaşlarda sivillere yönelik sistematik bir şiddet vardır.
- Modern savaşların toprak kazanma gibi bir amacı bulunmamaktadır.
- Modern savaşlar her zaman her yerde herkese karşı şeklinde yeni bir konsept kazanmıştır.
- Modern savaşlar daha çok vekâlet veya hibrit savaşlar şeklinde ortaya çıkmaktadır.
- Modern savaşların giderek sivilleştiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abdi, Z. (2016). Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası. (Editör: Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım). Uluslararası Politikada Suriye Krizi. İstanbul: Beta Yayınları.

Abdulsattar, Tammar, O. (2015). A Critical Analysis Of The Arab Spring: Case Studies Of Tunisia And Egypt. In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Science In The Political Science And International Relations Program, A Thesis Submitted To The Board Of Graduate Programs Of Middle East Technical University, Northern Cyprus.

Acun, Can ve Keskin, Bünyamin ve Salaymeh, Bilal. (2017). El-Kaideden HTŞ"ye : Nusra Cephesi. İstanbul: Turkuvaz Yayınları.

Acun, Can ve Keskin, Bünyamin. (2016). PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi: PYD-YPG. İstanbul: Turkuvaz Yayınları.

ADP 3-0. (2011). Unified Land Operations.

https://www.army.mil/e2/downloads/rv7/info/references/ADP_3-0_ULO_Oct_2011_APD.pdf, Erişim Tarihi: 28. 12. 2017

Aissa, Hassane. (2012). The Arab Spring: Causes, Consequences, And Implications, U.S. Army War College.

Akad, Mehmet T. (2009). Çağdaş Toplumda Savaş. Kastaş Yayınevi, İstanbul.

Akdemir, Salih. (2000). Suriye'deki Etnik Ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü, Avrasya Dosyası, Cild: 6 Sayı: 1, 201-237.

Akgül, Öner. (2013), "Uluslararası İlişkilerde Devletlerarası Savaş Ve Savaşın Nedenlerinin Teorik İncelemesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Akkan, İbrahim. (2016). Arap Baharı Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası Açısından Türkiye -Suriye İlişkileri, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aktaş, Özgür. (2012). Tarih Eğitiminde Savaş Ve Barış: Ortaöğretim Öğrencilerinin Savaş Ve Barış Konularıyla İlgili Bilgilerinin Ve Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Aljazeera, (2008). Founding An Arab Brotherhood.

<https://www.aljazeera.com/Focus/Arabunity/2008/02/2008525172644158443.Htm>
İ Erişim Tarihi: 15. 06. 2018.

Aljazeera, (2011). Suriye'ye siber saldırı.

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeye-siber-saldiri> Erişim Tarihi: 28. 06. 2018.

Anadolu Ajansı, (2017). Suriye'de savaş ve diplomasi eş zamanlı sürüyor.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-savas-ve-diplomasi-es-zamanli-suruyor/901696#> Erişim Tarihi: 13. 04. 2018.

Anadolu Ajansı, (2018). İç savaşın Suriye ekonomisine faturası ağır oldu.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ic-savasin-suriye-ekonomisine-faturasi-agir-oldu/1089379> Erişim Tarihi: 20. 12. 2018.

Arı, Tayyar. (2012). Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi. Mkm Yayıncılık, Bursa.

Armaoğlu, Fahri. (2014). Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995. Timaş Yayınları, İstanbul.

Arquilla, John ve Ronfeldt, Devid. (1993). Cyberwar Is Coming!, Comparative Strategy, Vol 12, No. 2, pp. 141–165

Azad, Sarita ve Gupta, Arvind. (2011). “A Quantitative Assessment on 26/11 Mumbai Attack using Social Network Analysis”, <https://afvt.org/wp->

<content/uploads/2008/11/SNA-applied-to-Mumbai.pdf> Erişim Tarihi: 013. 01. 2018.

Bachmann, S. Dov. ve Paphiti, Anthony. (2017). Russia's Hybrid War And Its Implications For Defence And Security In The United Kingdom. Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Vol 44, No. 2, 28–67.

Bachmann, S. Dov. ve Gunneriusson, Hakan. (2016). "Hybrid Wars: The 21st-Century's New Threats To Global Peace And Security". Scientia Militaria, South African Journal Of Military Studies, Vol 43, No. 1, 77 – 98.

Bağce, H. Emre. (2003). Küresel Savaşların Eşiğinde Kant Ve Hegel'i Yeniden Okumak Sürekli Barış için Savaş Gerekli mi?. Doğu Batı Düşünce Dergisi, yıl: 6, sayı: 24, 105-121

Bağlama, M. Enes. (2016). Suriye İran için Neden Bu Kadar Önemli?. <https://www.stratejikortak.com/2016/06/suriyenin-iran-icin-onemi.html> Erişim Tarihi: 29. 07. 2017.

Baltes, C. Marie. (2016). Causes and Consequences of the Syrian Civil War, Senior Theses, 105, University of South Carolina - Columbia.

Banasik, Miroslaw. (2015). How To Understand The Hybrid War, Securitologia, No. 1, 19-34.

Banasik, Miroslaw.(2016). Russia's Hybrid War In Theory And Practice, Journal on Baltic Security Vol 2, Issue 1, 157-182.

Bartles, Charles K. (2016). Getting Gerasimov Right, Military Review, January-February, 30-38.

BBC, (2014). Suriye: Kimyasal Silah Saldırısının Üzerinden Bir Yıl Geçti, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140821_suriye_kimyasal Erişim Tarihi: 21. 06. 2017.

BBC, (2015a). Suriye'ye En Fazla Silahı Ruslar Satıyor,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151214_silah_satislari Erişim Tarihi: 20. 07. 2017.

BBC, (2015b). Suriye krizi ve diplomasi: Eski savaş yeni dinamikler. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150817_kendal_ortadoguanaliz Erişim Tarihi: 21. 12. 2017.

Berdal, Mats ve Malone, Devid. M. (2000). Greed ve Grievance, Economic Agendas İn Civil Wars, Lynne Rienner Publishers, Lynne Rienner Publishers, Boulder ve London.

Berzins, Janis. (2013). Civil War in Syria: Origins, Dynamics, and Possible Solutions, Strategic Review, no: 7, 1-10.

Bond, Margaret S. (2006). Hybrid War A New Paradigm for Stability Operations in Failing States. U.S. Army War College Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1-22.

BM, (2014), The UN's Resolution 2178.

https://www.securitycouncilreport.org/wp-content/uploads/s_res_2178.pdf Erişim Tarihi: 28. 12. 2017.

Brown, Leslie F. (2011). Twenty-First Century Warfare Will Be Hybrid. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1-24.

Brynen, Rex. (2011). Countering Hybrid Threats AAR.

<https://paxsims.wordpress.com/2011/05/15/countering-hybrid-threats-aar/> Erişim Tarihi: 13. 01. 2018.

Bunker, Robert J. (1996). Generations, Waves, And Epochs Modes Of Warfare And The Rpm. Airpower Journal-Spring, 10.1: 18-28.

Bryne, Aisling. (2013). Suriye Gerçeğini Gizlemek: Enformasyon Savaşı. <http://medyasafak.net/haber/646/suriye-gercegini-gizlemek--enformasyon-savasi> Erişim Tarihi: 20. 06. 2018.

Byman, Daniel. (2011). Israel's Pessimistic View of the Arab Spring. https://csisprod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/legacy_files/files/publication/twq11summerbyman.pdf Erişim Tarihi: 21. 07. 2018.

Carnegie Middle East Center. (2012). The Kurdish Democratic Union Party. <http://carnegie-mec.org/diwan/48526?lang=en> Erişim Tarihi: 29. 08. 2017.

Carpenter, Ted G. (2013). Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications. *Mediterranean Quarterly*, 24 (1): 1-11.

Choucri, Nazli. (2012). *Cyberpolitics in International Relations*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

Clausewitz, Carl V. (1997). *On War*. Ware: Wordsworth.

Clawson, Patrick. (2016). U.S. Policy ve the PYD. *The Washington Institute for Near East Policy*, 52-60.

Coalson, Robert. (2014). Top Russian General Lays Bare Putin's Plan for Ukraine. *Huffington Post*, https://www.huffingtonpost.com/robert-coalson/valery-gerasimov-putin-ukraine_b_5748480.html Erişim Tarihi: 09. 02. 2018.

Collier, Paul. (2000). Doing Well Out of War: An Economic Perspective. (eds, Mats Berdal ve David M. Malone), *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 91-111.

Cronogue, Graham. (2002). Responsibility to Protect: Syria The Law, Politics, and Future of Humanitarian Intervention Post-Libya. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, Vol: 3, Issue: 1, 124-159.

Çağlar, Mehmet T. (2014). 2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Suriye-Türkiye Krizi. [Http://Www.Tfpcrises.Org/İmagespdfmakaleler/Tdp-Turan-Final1.Pdf](http://www.tfpcrises.org/imagespdfmakaleler/Tdp-Turan-Final1.Pdf) Erişim Tarihi: 29. 11. 2017.

Çalışkan, Burak. (2016a). Rusya-Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi. *İNSAMER*, 1-9.

Çalışkan, Burak. (2016b). Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası, İNSAMER, 1-22.

Çemrek, Murat. (2012). Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş. SDE Analiz, 59-65.

Dam, Nikolaos V. (2000). Suriye’de İktidar Mücadelesi. İletişim Yayınları, İstanbul.

Daver, Bülent. (1992). Savaş ve Barış Üzerine. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Yıl: 1992 Cilt: 03 Sayı: 10, 181-186.

Dayspring, Stephen M. (2015). Toward A Theory Of Hybrid Warfare: The Russian Conduct Of War During Peace. Monterey, California: Naval Postgraduate School.

De Soysa, Indra. (2000). The Resource Curse: Are Civil Wars Driven by Rapacity or Paucity?, (eds, Mats Berdal ve David M. Malone), Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars. Boulder, CO: Lynne Rienner, 113–135.

Dede, Alper Y. (2011). The Arab Uprisings: Debating the “Turkish Model”. Insight Turkey Vol. 13 / No. 2, 23-32.

Dedemen, Fatih .(2016). Geleceğin Güvenlik Ortamının Şekillenmesinde Hibrit Savaş Modelinin Değerlendirilmesi. Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2016,5 (1), 141-176.

Deep, Alex. (2015). Hybrid War: Old Concept, New Techniques. Small Wars Journal, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques> Erişim Tarihi: 01.10.2017.

Demir, Can. (2018). Suriye’de Kara Kışa Dönen Arap Baharı: Küresel Ve Bölgesel Güçlerin Yönetimindeki Vekalet Savaşı. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Dengg, Anton ve Schurian, Michael. (2016). Networked Insecurity Hybrid Threats İn The 21st Century.

http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/2016_17_sr_networked_security_dengg_schurian.pdf Erişim Tarihi: 20. 10. 2017.

Deniz, Taşkın. (2013). Suriye'nin Durumu, Abd - Rusya Ve Türkiye'nin Tutumu. Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 27, Ocak, 314-332

Doster, Barış. (2012). Arap Baharı zelinde Rusya'nın Suriye Politikası, (Editör: Barış Adıbelli, Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Duffield, Mark. (2001), Global Governance And The New Wars: The Merging Of Development And Security. Zed, London.

Dufourcq, Jean ve Olivier, Kempf. (2016). The Evolution Of France's Policy In Syria, <https://www.lettrevigie.com/wp-content/uploads/2016/04/The-Evolution-of-Frances-Policy-in-Syria.pdf> Erişim Tarihi: 01.12.2017.

Echevarria, Antulio J. (2016). Operating In The Gray Zone: An Alternative Paradigm For U.S. Military Strategy. Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.

Echevarria, Antulio J. (2005). Fourth-Generation War And Other Myths, United States Code, section 105.

Eker, Sami. (2015). Savaş Olgusunun Dnşm: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi rneği. Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 31-66.

Ekşi, Muharrem. (2017). The Syrian Crisis As A Proxy War And The Return Of The Realist Great Power Politics. ANKASAM, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 133-156.

Erdoğan, Murat M. (2012). Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası. SDE Analiz, 16-22.

Ereker, Fulya A. (2004), ‘İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı. Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı: 3 (Güz), 1-36.

Erkmen, Serhat. (2012), Suriye’de Kürt Hareketleri, ORSAM, No: 127, 1-76.

Erol, Mehmet S. ve Oğuz, Şafak. (2015). Hybrid Warfare Studies and Russia’s Example in Crimea. Akademik Bakış, Cilt: 9, Sayı: 17 (Kış), 261-277.

Evans, Michael. (2003). From Kadesh To Kandahar, Military Theory And The Future Of War. Naval War College Review, Vol. 56, No. 3, Art. 7, 1-19.

Farazmand, Mohammad. (2011). The Nature of 2011 Arab Uprisings: A Comparative Analysis. Iranian Review of Foreign Affairs, Vol. 2, No. 2, 7-30

Fildiş, Ayşe T. (2013). Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış. Otadoğu Analiz, Cilt: 5, Sayı: 52, 55-62.

Filkins, Dexter. (2013). The Shadow Commander. The Now Yorker, <https://www.newyorker.com/magazine/2013/09/30/the-shadow-commander>
Erişim Tarihi: 06. 07. 2017.

Finnish Defence Research Agency, (2015),

https://puolustusvoimat.fi/documents/1951253/2815786/PVTUTKL+TUTKIMUSKATSAUS+2015_1+engl.pdf/12fd458c-aa76-4ed6-a402b19c13fb18c3/PVTUTKL+TUTKIMUSKATSAUS+2015_1+engl.pdf.pdf Erişim Tarihi: 01. 09. 2017.

Fleming, Brian P. (2011). The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. 1-93.

Flynn, Michael, T. ve Juergens, Rich ve Cantrel, Thomas L . (2008), “Employing ISR SOF Best Practices”, JFQ / issue 50, 3d quarter, 56-61

FM 3-0. (2017).

<https://archive.org/details/FM3-0OperationsOctober2017/page/n13> Erişim Tarihi: 13. 01. 2018.

Footsoldier, David, H. (2015). When is a war not a war? When it's Hybrid. <https://www.thinkdefence.co.uk/2015/02/war-not-war-hybrid/> Erişim Tarihi: 25. 05.2017.

Friedland, Elise. (2015). Special Report: The Islamic State.

<http://www.clarionproject.org/sites/default/files/islamic-state-isis-isil-factsheet-1.pdf> Erişim Tarihi: 29. 9. 2017.

Frier, Nathan. (2009). Hybrid Threats: Describe Don't Define. Small Wars Journal, <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/343-freier.pdf> Erişim Tarihi: 01. 10. 2017.

Galtung, Johan. (2012). Solution oriented conflict transformation –Syria. <https://www.thedailystar.net/news-detail-239323> Erişim Tarihi: 15. 07. 2018.

Galkins, Kaspars. (2012). NATO and Hybrid Conflict: Unresolved Issues from the Past or Unresolvable Threats of the Present?. Naval Postgraduate School.

Gani, Jasmine. (2008). Pan-Arabism vs. US Exceptionalism: ideology in US-Syrian relations. Political Studies Association 58 th Annual Conference, University of Swansea.

Gaub, Florence. (2017). Arab wars: calculating the costs. <https://www.iss.europa.eu/content/arab-wars-calculating-costs> Erişim Tarihi: 02. 10. 2017.

Gause, Gregory, F. (2011). Why Middle East Studies Missed the Arab Spring: The Myth of Authoritarian Stability. Foreign Affairs, Vol: 90, No: 4. 81-90.

Gerasimov, Valery. (2013). The Value of Science Is in the Foresight New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations. Military-Industrial Kurier.

Glenn, Russell, W. (2006). Thoughts On “Hybrid” Conflict. Small Wars Journal, 1-8

Göngen, Mehmet A. (2014). Arap Baharı Karşısında ABD’nin Tutumu. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 33, 1-19.

Grant, Greg. (2008). Hybrid Wars. Government Executive: 40 (May) 18-22

Güler, Hayrettin. (2017). Hibrit Savaş Nedir?. <http://www.rusen.org/hibrit-savas-nedir/> Erişim Tarihi: 17.12. 2017.

Gülşen, Halit. (2017). Rus pasaportlu yabancı savaşçılar. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rus-pasaportlu-yabanci-savascilar> Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.

Güneş, Günver. (ty). Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri.

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355201&/T%C3%BCrkiyede-Sava%C5%9F-Ekonomisi-Uygulamalar%C4%B1-ve-Toplumsal-Ya%C5%9Fama-Etkileri-/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-G%C3%BCnver-G%C3%BCne%C5%9F-> Erişim Tarihi: 22.12.2018

Gürçan, Metin. (2012). Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımı. http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-163-201404072m_gurcan.pdf Erişim Tarihi: 17. 04. 2017.

Gürler, Recep T. ve Özdemir Ömer, B. (2014). Işid: Irak’ta Yerli Suriye’de Yabancı. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014714_receptayyipgurlero merbehramozdemir.pdf Erişim Tarihi: 29. 9. 2017.

“The ‘Gerasimov Doctrine’ and Russian Non-Linear War”, (2014), <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> Erişim Tarihi: 17. 06. 2017.

Haldun, İbni. (2004). Mukkaddime. (Çeviren: Halil Kandir), Yeni Şafak, Cilt: 1. Ankara.

Halhalli, Bekir. (2018). Kurdish Political Parties in Syria: Past Struggles and Future Expectations. (Eds. E.E. Tugdar and S. Al), Comparative Kurdish Politics in the Middle East, 27-53.

Hammes, Thomas X. (2005). Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation. Strategic Forum, Institute for National Strategic Studies National Defense University, No. 214, 1-8.

Herța, Laura-Maria. (2017). Hybrid Warfare – a form of Asymmetric Conflict. International Conference Knowledge-Based Organization. Vol. XXIII, No 1, 135-143.

Herfried, Münkler. (2010). Yeni Savaşlar. (çev. Zehra Aksu Yılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul.

Hevian, Rodi. (2013). The Main Kurdish Political Parties In Iran, Iraq, Syria, And Turkey: A Research Guide. Middle East Review of International Affairs, Vol. 17, No. 2, (Summer), 1-5.

Heywood, Andrew (2013). Küresel Siyaset. (çev. Haluk Özdemir ve Nasuh Uslu), Adres Yayınları, İstanbul.

Human Rights Watch. (2014). Under Kurdish Rule Abuses in PYD-run Enclaves of Syria. (June), 5-100.

Hüseynov, Elmar. (2013). Suriye'ye Karşı Enformasyon Savaşının Görünmeyen Tarafları. <http://newtimes.az/tr/relations/conflicts/1870> Erişim Tarihi: 20. 05. 2018

Hoffman, Frank G. (2009). Hybrid vs. Compound War. <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/> Erişim Tarihi: 21. 06.2017.

Hoffman, Frank G. (2007). Conflict In The 21. Century: The Rise Of Hybrid Wars. Potomac Institute For Policy Studies, 1-72.

Hoffman, Frank G. (2009). Hybrid Warfare and Challenges. JFQ / issue 52, 1st quarter, 1-16.

Horn, Bernd. (2016). Hybrid Warfare: Is Canada Ready?. Security Matters, The Mackenzie Institute.

Huber, Thomas M. (2002). Compound Warfare That Fatal Knot. U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas.

Ibish, Hussein. (2016). What's at Stake for the Gulf Arab States in Syria?. Arab Gulf States Institute in Washington, 1-28.

ICISS, (International Commission On Intervention And State Sovereignty), (2001). The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, 1-108.

In Nam-Sik. (2016). The Arab Spring and North Korea. The US-Korea Institute, 1-14.

Isherwood, Michael W. (2009). Airpower for Hybrid Warfare. Mitchell Institute For Airpower Studies, 1- 36.

İçişler Bakanlığı, (2017),“PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG”, https://www.academia.edu/32982770/PKK_KCK_Tero_r_O_rgu_tu_nu_n_Suriye_Kolu_PYD-YPG Erişim Tarihi:13. 08. 2017

İnce, Erdal. (2017). Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi I/1, (Yaz), 261-280.

İsmayilov, Elnur. (2015). Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Orta Doğu'da Değişen Güç Dengeleri. BİLGESAM, 1-11.

Jayachandran, C. J. (2009). Evolution of War into the Fourth Generation: A Historical Perspective. Claws Journal, (Winter), 161- 187.

Jenkins, B. Michael. (2014). The Dynamics of Syria's Civil War. Perspective, 1-24.

Jones, Sam. (2014). Ukraine: Russia's New Art Of War. Financial Times, <https://www.ft.com/content/ea5e82fa-2e0c-11e4-b760-00144feabdc0> Erişim Tarihi: 06. 01. 2018.

Jordan, Larry R. (2008). Hybrid War: Is the U.S. Army Ready for the Face of 21st Century Warfare?. Master's Thesis, B.A., Wake Forest University, Winston-Salem, North Carolina.

Jung, Dietrich (2003). Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra-State War. London: Routledge .

Kaczmarek, Marcin ve Jakóbski, Jakub. (2016). China On Russia's Intervention In Syria. OSW Centre for Eastern Studies, Commentary, Number 193, 1-6.

Kaldor, Mary. (2007). News & Old Wars. Second Edition, Stanford University Press, California.

Kaldor, Mary, 2001a. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity.

Kaldor, Mary, 2001b. 'Wanted: Global Politics', *The Nation*, 5 November 2001.

Kaldor, Mary. (2010). Inconclusive Wars: Is Clausewitz Still Relevant in these Global Times?. Global Policy, Global Policy Volume 1 . Issue 3, 271-281.

Karabulut, Bilal. (2007). Karadeniz'den Orta Doğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri. Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 15, 67-88.

Küçükkeleş, Müjge. (2013). Ab'nın Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı. SETA, Sayı: 63, 4-26.

Keegan, John. (1993). Savaş Sanatı Tarihi. (Çvr: Füsün Doruker), Gençlik Yayınları, İstanbul.

Keeney, Jonathan Q. (2008), "Are We Prepared for Hybrid Warfare?". United States Marine Corps, Command and Staff College, Marine Corps University, 1-17.

Kemaloğlu, İlyas. (2013). S-300'ler Suriye'de. <http://orsam.org.tr/s-300-ler-suriye-de/> Erişim Tarihi: 21. 06. 2017.

Keskin, Mustafa. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkileri. <http://akademikperspektif.com/2013/06/16/gecmisten-gunumuzeturkiye-suriye-iliskileri/> Erişim Tarihi: 26. 12. 2017.

Khashan, Hilal. (2011). The View from Syria and Lebanon. Middle East Quarterly, <https://www.meforum.org/articles/2011/the-view-from-syria-and-lebanon> Erişim Tarihi: 25. 06. 2016.

Kilcullen, David. (2006). Counterinsurgency Redux.

http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/uscoin/counterinsurgency_redux.pdf
Erişim Tarihi: 07. 02. 2018

Kilo, Michel. (2011). Syria ... the road to where?. Contemporary Arab Affarirs, Vol. 4, No. 4., 431-444

Koenig, Nicole. (2016). Germany's role in Libya and Syria: From restraint to responsibility.

<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=downloadvedid=132796vekod=JMM353> Erişim Tarihi: 29. 12. 2017.

Kofman, Michael ve Rojansky, Matthew. (2015). A Closer Look At Russia's "Hybrid War". Kennan Cable, No. 71, 1-8.

Korybko, Andrew. (2015). Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach To Regime Change. Moscow, 1- 127.

Kounalakis, Markos. (2016). China's position on international intervention: A media and journalism critical discourse analysis of its case for "Sovereignty" versus "Responsibility to Protect" principles in Syria. *Global Media and China*, Vol. 1(3) 149–167

Köroğlu, Uğur. (2012). İran'ın Suriye Politikası, Suriye Krizinde Bölgesel Ve Küresel Aktörler. Sde Analiz.

Krız, Zdenek ve Bechna, Ziniada ve Stevkov, Peter .(2016). Hybrid Warfare: A New Phenomenon in Europe's Security Environmen. Updated and extended 2nd edition, Published by Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague. Praha – Ostrava, 10-23.

Lanoszka, Alexander .(2016). Russian Hybrid Warfare And Extended Deterrence In Eastern Europe. *International Affairs* 92: 1, 175–195.

Liang, Qiao ve Xiangsui, Wang .(1999). Unrestricted Warfare. Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, February.

Liff, Adam P. (2012). Cyberwar: A New 'Absolute Weapon'? The Proliferation of Cyberwarfare Capabilities and Interstate War. *Journal of Strategic Studies*, 35:3, 401-428.

Lind, William S. ve Nightengale, Keith ve Schmit John F. ve Sutton, Joseph W. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, 22-26.

Lind, William S. (2004). Understanding Fourth Generation War. September – October, *Military Review*, 12-16.

Lister, Charles .(2016). Profiling Jabhat Al-Nusra. The Brookings Project On U.S. Relations With The Islamic World.

https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/07/iwr_20160728_profiling_nusra.pdf Erişim Tarihi: 29. 12. 2017.

Lund, Aron. (2012). UI brief NO 13: Syrian Jihadism. Swedish Institute of International Affairs, 1-51.

Luttwak, Edward N. (2007). Dead end: Counterinsurgency warfare as military Malpractice. <http://www.kropfpolisci.com/counterinsurgency.luttwak> Erişim Tarihi: 22. 03. 2018.

Luvaas, Jay. (1999), ‘‘Napoleon On the Art of War’’, The Free Press, New York.

Mansoor, Peter R. (2012). Introduction: Hybrid Warfare in History’’, (ed. Williamson Murray-Peter R. Mansoor), Cambridge University Press, New York.

Massie, Alex. (2016), ‘‘David Cameron Was a Historic and Disastrous Failure’’, <https://foreignpolicy.com/2016/06/24/david-cameron-was-a-historic-and-disastrous-failure/> Erişim Tarihi: 29. 12. 2017.

Mattis, James N. ve Hoffman, Frank. (2005). Future Warfare: The Rise Of Hybrid Wars. November, Vol. 132, 1-2.

Mccuen, John J. (2008). Hybrid Wars. Military Review, 1-7.

Mcculloh, Timothy ve Johnson, Richard. (2013). Hybrid Warfare. Joint Special Operations University, US.

Mellies, Penny L. (2009). Hamas and Hezbollah: A Comparison of Tactics. (ed. Scott C. Farquhar, Back To Basics, A Study Of The Second Lebanon War And Operation Cast Lead), US Army Combined Arms Center, Combat Studies Institute.

Mello, Patrick, A. (2010). In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War. European Journal of International Relations XX(X), 1-13.

Mercan, Muhammed H. (2010). Beşsar Esed Dönemi Suriye Dış Politikası’nda Süreklilik Ve Değişim. Akademik Orta Doğu, Cilt 4, Sayı 2, 1- 16.

Mercan, Muhammed H. (2012). Suriye Rejim ve Dış Politika. Açılım Kitap, İstanbul.

McCauley, Clark ve Moskalenko, Sophia. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. Terrorism and Political Violence, 20: 415-433.

Miller, Michael. (2015). Hybrid Warfare: Preparing For Future Conflict. Air War College, Air University, 1-34.

Moseley, Alexander.(ty). The Philosophy of War. <http://www.iep.utm.edu/war/> (Erişim Tarihi: 06. 04. 2017).

Mushtaq, Abdul Qadir ve Afzal, Muhammad. (2017). Arab Spring: Its Causes And Consequences. JPUHS, Vol.30, No.1, 1- 10.

Münkler, Herfried. (2010). Old and News Wars. (The Routledge Handbook of Security Studies, Myriam Dunn Cavelty ve Victor Maver (eds.)), Routledge, London.

Myasnikov. (2005). The mutiny is the name of the 3rd World War. Studying the legacy of E. Messner.

<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1120869960> (Erişim Tarihi: 19. 05. 2018)

NATO, (2010). Bi-SC Input to a New NATO Capstone Concept for The Military Contribution to Countering Hybrid Threats.

http://www.act.nato.int/images/stories/events/2010/20100826_bi-sc_cht.pdf Erişim Tarihi: 06. 10. 2017.

NATO, (2014). Wales Summit Declaration.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm Erişim Tarihi: 08. 07. 2017.

Nemeth, William J. (2002). Future War And Chechnya: A Case For Hybrid Warfare. Naval Postgraduate School Monterey, California.

Neag, Mihai M. (2016). A New Typology Of War The Hybrid War. Military Art and Science, 1 (81), 14-20.

Newman, Edward. (2004). The ‘New Wars’ Debate: A Historical Perspective Is Needed. Security Dialogue vol. 35, no. 2, 173-189.

Oktav, Özden Z. (2016). Suriye Krizi Sürecinde Türkiye ve İran: Değişen Roller, Çatışan Çıkarlar, Küresel Güçlerle İlişkiler. (Editör: Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran). Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri. SETA Yayınları, İstanbul.

Oosterveld, Willem T. ve Bloem, Willem. (2017). The Rise and Fall of ISIS From Evitability to Inevitability. The Hague Centre for Strategic Studies, 5- 23.

Oppenheim, Lawrence. (2004). International Law. (akt.) Yoram Dinstein, War: Aggression and Self-defense, 3rd Edition, Cambridge University Press, Cambridge.

Orhan, Oytun. (2009). ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye’nin Ortadoğu’daki Rolü. Gündem Analiz, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi(ORSAM).

Orhan, Oytun. (2012). Rusya’dan Arap Devrimi ve Suriye Sorunu’na Bakış: Valdai Forum Sonuçları. <http://orsam.org.tr/rusya-dan-arap-devrimi-ve-suriye-sorunu-na-bakis-valdai-forum-sonuclari/> Erişim Tarihi: 20. 07. 2017

Orhan, O., (2016), “Fırat Kalkanı: Hedefler, Fırsatlar Ve Riskler”, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 77, 10-13.

Ospina, Mariano V. ve Gray, David H. (2014). Syria, Iran, And Hizballah: A Strategic Alliance. Global Security Studies, Volume 5, Issue 1, 27-36.

Özkoç, Özge. (2008). Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç Ve Dış Politika (1943-1991). Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara.

Özar, Süleyman. (2015). Yabancı Terörist Savaşçılara İlişkin BM Güvenlik Konseyi Kararının (Unsc R. 2178) Kavram ve Kapsamı.

http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/52.sayi/03_suleyman.pdf Erişim Tarihi: 15. 11. 2017.

Özer, Yusuf. (2018). Savaşın Değişen Karakteri: Teori ve Uygulamada Hibrit Savaş. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7 (1), 29 –56

Panait, Ion. (2015). The Hybrid War Concept - Arguments For And Versus. International Relations, 130- 141.

Pape, Robert ve Ruby, Keven ve Bauer, Vincent ve Jenkins, Gentry. (2014). How To Fix The Flaws İn The Global Terrorism Database And Why It Matters. https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/08/11/how-to-fix-the-flaws-in-the-global-terrorism-database-and-why-it-matters/?noredirect=on&utm_term=.75980e6e6e6e Erişim Tarihi: 11. 10. 2017.

Phillips, Christopher. (2012). After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: Syria's bloody Arab Spring. London School of Economics and Political Science, 36-42.

Pierini, Marc. (2016). In Search of an EU Role in the Syrian War. <http://carnegieeurope.eu/2016/08/18/in-search-of-eu-role-in-syrian-war-pub-64352> Erişim Tarihi: 29. 12. 2017

Pipes, Daniel. (1991). Damascus Courts the West: Syrian Politics 1989-1991. The Washington Institute, Washington.

Plakoudas, Spyros. (2017). Causes of the Arab Spring: A Critical Analysis. Center for International Strategic Analyses (KEDISA), All Rights Reserved, 1-8.

Portela, Clara. (2012). The EU's Sanctions against Syria: Conflict Management by Other Means. EGMONT, Royal Institute for International Relations, 1-7.

QDR, (Quadrennial Defense Review)Report (2006), Washington, Office of the Secretary of Defense,

https://www.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/QDR/QDR_as_of_29_JAN10_1600.pdf Erişim Tarihi: 06. 05. 2018.

Racz, Andras. (2015). Russia's Hybrid War in Ukraine Breaking the Enemy's Ability. The Finnish Institute of International Affairs (FIIA), Report 43, 9- 103

Rais, Mehdi. (2013). Syrian Crisis: A Proxy War.

https://www.lejournalinternational.fr/Syrian-crisis-a-proxy-war_a692.html Erişim Tarihi: 20. 07. 2018.

Reno, William, (2000), 'Shadow States and the Political Economy of Civil Wars', (eds, Mats Berdal ve David M. Malone), Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Renz, Bettina ve Smith, Hanna. (2016). Russia And Hybrid Warfare – Going Beyond The Label. The Aleksanteri Institute, 1-65.

Rid, Thomas. (2012). Cyber War Will Not Take Place. Journal of Strategic Studies, 35:1, 5-32.

Rosiny, Stephan. (2012). The Arab Spring: Triggers, Dynamics and Prospects. GIGA Focus International Edition 1, 1-8

Rozsa, Erzsebet N. (2011). The Arab Spring: Its Impact On The Region And On The Middle East Conference. Academic Peace Orchestra Middle East – Policy Brief, Nos. 9/10, 1-20.

Rosen, Nir. (2012). Q&A: Nir Rosen on Syria's armed opposition. <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/02/201221315020166516.html> Erişim Tarihi: 20. 03. 2017.

Russell, James, A. (2006). Transformation to What and Against whom? The United States Navy and the Quadrennial Defense Review. <http://www.comw.org/qdr/fulltext/0603russell.pdf> Erişim Tarihi: 06. 08. 2017.

Sadowski, David ve Becker, Jeff. (2010). Beyond the "Hybrid" Threat: Asserting the Essential Unity of Warfare. Small Wars Journal, 1-13.

Sağlam, Mündan. (2013). İnadin Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68-4, 211-217.

Salık, Nuri. (2011). Beşşar Esed Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği. Ortadoğu Analiz, Cilt:3, Sayı:35, 20-32.

Salih, Kemal Eldin, O. (2011). The Roots And Causes Of The 2011 Arab Uprisings. Pluto Journals, 184- 205.

Samur, Bilal. (2016). Türkiye'nin Suriye Politikası: Demokratik Reformlardan Esed'sız Suriye'ye, Rojova'dan Kuzey Suriye'ye. (Editör: Nezir Akyeşilmen ve Önder A.Afşar). Suriye'de Barışın İmkânları. Orion Yayınevi, Ankara.

Sandıklı, Atilla ve Semin, Ali ve Ünal, Bekir. (2015). Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri. Bilge Adamlar Strateji ve Araştırmalar Merkezi, 1-86.

Sandıklı, Atilla ve Semin, Ali. (2012). Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye. BİLGESAM, 2-57.

Schadlow, Nadia. (2015). The Problem With Hybrid Warfare. War on The Rocks. <https://warontherocks.com/2015/04/the-problem-with-hybrid-warfare/> Erişim Tarihi: 09. 07. 2018.

Schmit, Michael. (2013). Tallinn Manual on the international law applicable to cyber warfare. https://issuu.com/nato_ccd_coe/docs/tallinnmanual Erişim Tarihi: 06. 09. 2017

Schreiber, Wolfgang. (2016). Der Neue Unsichtbare Krieg? Zum Begriff Der Hybriden Kriegführung. (ed. Anne-Sophie Friedel), Aus Politik Und Zeitgeschichte, 66. Jahrgang, 11- 15.

Semin, Ali. (2015). Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklem. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-5120150818451234.pdf> Erişim Tarihi: 29. 11. 2017

Senge, Peter M. (2006). The Fifth Discipline The Art And Practice Of The Learning Organization. Currency Doubleday. US.

Shamieh, Luna ve Szenes Zoltan. (2015). The Rise of Islamic State of Iraq and Syria (ISIS). AARMS Vol. 14, No. 4, 363–378

Shen, Simon. (2018). The Syrian Conflict: Textbook Example Of A Proxy War. <http://www.ejinsight.com/20180524-the-syrian-conflict-textbook-example-of-a-proxy-war/> Erişim Tarihi: 09. 09. 2018.

Shultz, Richard H. ve Dew Andrea. (2006). Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of a Contemporary Combat. Columbia University Press, New York.

Sims, Alexandra. (2016). US and Russia could ‘Start Third World War over Syria conflict’, says Turkey. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/us-russia-third-world-war-syria-conflict-aleppo-turkey-deputy-prime-minister-numan-kurtulmus-a7366571.html> Erişim Tarihi: 20. 06. 2018.

Sinkaya, Bayram. (2011). İran-Suriye İlişkileri Ve Suriye’de Halk İsyanı. Ortadoğu Analiz, Eylül 2011, Cilt:3, Sayı:33, 38- 48.

Sinkaya, Bayram. (2017). İran’ın Suriye Stratejisi. Akademik Ortadoğu, Cilt 11, Sayı 2, 49-64.

Smith, Rupert. (2005). The Utility of Force: The Art of War in the Modern World. Penguin Books, London.

Snow, Donald M. (1996). Uncivil Wars: International Security and The New Internal Conflicts. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Sotniçenko, Aleksandr. (2012). Arap Baharı Sürecinde Rusya’nın Ortadoğu Politikası.

https://www.bisav.org.tr/KAM/YuvarlakMasa/Detay/40/TOPLANTI%20D%C4%B0Z%C4%B0LER%C4%B0/24/Avrasya%20Konu%C5%9Fmalar%C4%B1/953/%E2%80%9Carap_bahari%E2%80%9D_surecinde_rusya_nin_ortadogu_politikasi Erişim Tarihi: 20. 07.2017.

Stanford Encyclopedia Of Philosophy;

<https://plato.stanford.edu/archives/sum2002/entries/war/> (Erişim Tarihi: 20.06.2017).

Steder, Frank B. (2016). Introduction: The Theory, History, And Current State Of Hybrid Warfare. (Ed. Michael Freeman, vd.), Ctx, Vol 6, No. 4.

Stephen Biddle Ve Friedman, Jeffrey A. (2008). The 2006 Lebanon Campaign And The Future Of Warfare: Implications For Army And Defense Policy. Strategic Studies Institute, 10- 90.

Stephens, Alan ve Baker, Nicola. (2009). Savaşı Anlamak, 21. Yüzyıl İçin Strateji. (Çeviren: Süleyman Yazır), Phoenix Yayınevi, Ankara.

Stone, John. (2013). Cyber War Will Take Place!. Journal of Strategic Studies, 36:1, 101-108.

Süer, Berna. (2012). Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam Ve Süreç Analizi. Akademik Orta Doğu, Cilt 6, Sayı 2, 1- 20.

şen, Abdulkadir. (2015). Suriye Askeri Muhalefeti. ORSAM Yayınları, Ankara.

şen, Yağmur. (2013). Suriye’de Arap Baharı. Yasama Dergisi-23, 55-79.

şenzeybek, Aytekin. (2013). Suriye’de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri. Mezhep Araştırmaları, VI/2 (Güz), 469-493.

Tabler, Andrew J. (2016). The Syrian Opposition ve The Pyd. The Washington Institute For Near East Policy, 20-29.

Tabler, Andrew J. (2013), "Syria’s Collapse: And How Washington Can Stop It" in Foreign Affairs July/August Issue, 1- 5.

Tamminga, Oliver. (2015), “Hybride Kriegsführung Zur Einordnung einer aktuellen Erscheinungsform des Krieges”, Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, 1-5.

Terkan, Aytekin ve Zayıf, Vedat ve Yaşar, İsmail. (2015). El Nusra Cephesi. Savunma Bilimleri Dergisi, 14 (1), 39-64.

Tech inside, (2015). Suriye'ye siber Saldırı. <https://www.techinside.com/suriyeye-siber-saldiri/> Erişim Tarihi: 21. 06. 2018.

The Guardian News (2017). Syria Missile Strikes: US Launches First Direct Military Action Against Assad.

<https://www.theguardian.com/world/2017/apr/06/trump-syria-missiles-assad-chemical-weapons> Erişim Tarihi: 22. 06. 2017.

Thompson, Nick. (2016). Syria's war: Everything you need to know about how we got here. <https://edition.cnn.com/2015/10/08/middleeast/syria-war-how-we-got-here/index.html> Erişim Tarihi: 16. 05. 2017.

Toptaş, Ergüder. (2015). Harbin Doğası ve Karakteri Bağlamında Hibrid Savaş. Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 8, 1-17

Toraman, İbrahim. (2015). Arap Baharı ve Suriye. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yalova.

Trenin, Dmitri. (2013). The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy. Carnegie Moscow Center, 1-27.

Turkawi, Khaled. (2018). Suriye'de Savaş Ekonomisi.

<https://jusoer.co/details/Suriye%27de%20sava%C5%9F%20ekonomisi/457/tr> Erişim Tarihi: 01. 12. 2018.

Turkmani, Rim ve Haid, Mustafa. (2016). The role of the EU in the Syrian conflict. Security in Transition, 5- 25.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü: <http://www.sevde.de/BuyukTurkceSozluk.pdf> Erişim Tarihi: 07. 04. 2017.

Ulutaş, Ufuk ve, Kanat, Kılıç B. ve Acun, Can. (2015), “Sınırları Aşan Kriz: Suriye”, http://file.setav.org/Files/Pdf/20150402160617_sinirlari-asan-kriz-suriye-pdf.pdf

Erişim Tarihi: 09. 08. 2017.

Uygur, Hakkı. (2012). İran ve Arap Baharı. SETA, Sayı: 52, 3-27.

Visoni-Alonzo, Gilmar. (2017). The Carrera Revolt and ‘Hybrid Warfare’ in Nineteenth Century Central America. Gilmar Visoni-Alonzo City University of New York Bayside, NY, USA.

Walker, Robert G. (1998). Spec F1: The United States Marine Corps And Special Operations. Master Of Science In Defense Analysis From The Naval Postgraduate School.

Williamson, Steven C. (2009). From Fourth Generation Warfare To Hybrid War. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, 5- 44.

Wilkie, Robert H. (2009). Hybrid Warfare. (ed. Thomas B. Grassey vd.), Volume XXIII, No. 4, 13- 18.

Wilson, Andrew. (2014). Ukraine crisis: what it means for the West. Yale University Press, New Haven.

Wimmen, Heiko (2016). Syria’s Path From Civic Uprising To Civil War. <https://carnegieendowment.org/2016/11/22/syria-s-path-from-civic-uprising-to-civil-war-pub-66171> Erişim Tarihi: 18. 10. 2017.

Wither, James K. (2016). Making Sense of Hybrid Warfare. (ed. Detlef Puhl), Connections: The Quarterly Journal 15, no. 2, 73-87.

Wright, Quincy. (1941). A Study of War. Vol. 1, Chicago, The University of Chicago Press.

Yalçinkaya, Haldun. (2017). Işid’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014-2016). ORSAM, Rapor No: 210.

Yavaş, Gökçen. (2016). Avrupa Birliği ve Suriye İç Savaşı. (Editör: Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran). Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri. SETA Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Celalettin. (2014). Suriye İç Savaşında Sıkışan Suriye Türkmenleri. [Http://Devlet.Com.Tr/Makaleler/Y3suriye_Ic_Savasinda_Sikisan_Suriye_Turkmenleri.Html](http://Devlet.Com.Tr/Makaleler/Y3suriye_Ic_Savasinda_Sikisan_Suriye_Turkmenleri.Html) Erişim Tarihi: 11. 07. 2018.

Yazıcı, Nevin. (2012). Suriye Siyasi Tarihi.

[Http://Www.21yyte.Org/Tr/Arastirma/Suriye/2012/05/29/6619/Suriye-Siyasi-Tarihi](http://Www.21yyte.Org/Tr/Arastirma/Suriye/2012/05/29/6619/Suriye-Siyasi-Tarihi) Erişim Tarihi: 17. 07. 2018.

Zlatohlávek, Petr. (2000). Hybrid Warfare: A New Phenomenon in Europe's Security Environment. Published by Jagello for NATO Information Centre in Prague, 1- 32.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar, 2 Ekim 1988 tarihinde Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinde doğmuştur. İlkeğitim ve ortaöğretimini ilçede tamamladıktan sonra lise eğitimini Mersin'de, lisans eğitimini Gümüşhane'de ve lisansüstü eğitimini de Konya'da Selçuk Üniversitesi'nde, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamlamıştır.

